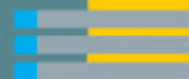

NGO

Policy Group

TREĆI SEKTOR U SRBIJI

Stanje i perspektive

Izrazi zahvalnosti

NGO Policy Group izražava svoju zahvalnost svim pojedincima i 821 organizaciji koje su pružile informacije i podatke za ovaj izveštaj. Ovom prilikom želimo posebno da se zahvalimo gospodinu Marku Šnelbaheru, zameniku regionalnog direktora Katoličke službe pomoći i gospođi Seli Džonson, programskom koordinatorskom iz Kancelarije Programa za razvoj ujedinjenih nacija za njihovu podršku tokom celog procesa i vredne komentare u razmatranju nacrtu izveštaja. Zahvaljujemo se dr Miroslavki Dinkić, rukovodiocu istraživačkog tima, za njen profesionalni i predani pristup ovom obimnom poslu i što je bila tako dobar član tima. Gospođa Zdenka Milivojević je pružila značajan doprinos u obradi podataka. Veliku zahvalnost dugujemo i gospođi Barbari Pando, analitičaru iz Evropskog tima Katoličke službe pomoći koja je svojim izveštajem sa jednog seminara inspirisala značajan deo ovog izveštaja. Zahvaljujemo se i Branki Petrović, Zoranu M. Markoviću i Svetlani Vukomanović iz Centra za razvoj neprofitnog sektora; Milanu Vukomanoviću iz Centra za istraživanje religije; Jasmini Kijevčanin i Siniši Milatoviću iz Katoličke službe pomoći.

Zahvaljujemo se i organizacijama koje su bile domaćini šest regionalnih sastanaka NVO-a: Timoćkom klubu iz Knjaževca, Edukacionom centru iz Leskovca, Centru za razvoj civilnog društva iz Zrenjanina, Fondu za razvoj političke kulture iz Kragujevca, Humanitarnom centru za integraciju i toleranciju iz Novog Sada i NVO Forumu iz Kraljeva.

Institut G17 odigrao je ključnu ulogu u dizajniranju upitnika, prikupljanju podataka i njihovoj analizi. Jelena Momčilović i Iva Jovanović su bile odgovorne za proces intervjuisanja. Njihov tim od šesnaest članova je proveo mnoge dane na terenu, prikupljajući informacije o snazi i slabostima trećeg sektora u Srbiji: Nataša Janjić, Predrag Kanazir, Aleksandra Branković, Aleksandar Stevanović, Dragoljub Đuričić, Srđan Radivojević, Ana Sekulić, Branislav Lučić, Ivana Munizaba, Ivica Florović, Miona Simović, Svetlana Minić, Marija Sipariga, Mirela Trinić i Dušan Pantić. Nadamo se da je ovo istraživanje NVO-a samo prvo u nizu koje će tim Instituta G17 i ubuduće sprovoditi.

NGO Policy Group je dobila podršku Katoličke službe pomoći (CRS), Kancelarije Programa za razvoj ujedinjenih nacija (UNDP) u saradnji sa Vladom Holandije, i Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA). Mišljenja koja su izneta u ovom izveštaju su mišljenja autora i ne odražavaju nužno i gledišta donatorskih agencija.

NGO Policy Group je otvorena za povratne informacije i komentare koje možete poslati na: ngopg@eunet.yu ili info@cmpps.org.yu

Copyright: 2001, Centar za razvoj neprofitnog sektora i NGO Policy Group

Sva prava su zaštićena. Nijedan deo ove knjige ne može se reprodukovati ili koristiti ni u kakvoj formi, elektronskoj ili štampanoj, uključujući i fotokopiranje, izuzev kraćih paragrafa (do 1000 reči), bez dozvole izdavača u pisanoj formi.

Sadržaj

Izrazi zahvalnosti	3
Sažetak	5
O NGO Policy Group	9
Prvi deo Izveštaj	10
Kontekst	10
Okvir istraživanja	11
Metodologija istraživanja	13
Drugi deo Kontekst	14
Pregled statističkih podataka za Srbiju	14
Geografija i naselja	14
Demografija	14
Politički kontekst	15
Ekonomski i socijalni kontekst	16
Treći deo Karakteristike Trećeg sektora u Srbiji	18
Tipovi NVO-a	18
Kratak istorijat Trećeg sektora u Srbiji	20
Institucionalni razvoj NVO sektora u Srbiji	22
Broj NVO u Srbiji	22
Pravni status NVO-a	23
Domaće NVO	23
Međunarodne NVO	24
Nastojanja da se ublaže pravne praznine	24
Kapacitet NVO sektora	25
Ljudski resursi	25
Razvoj ljudskih resursa u NVO	28
Materijalni resursi	29
Aktivnosti NVO – prema broju projekata u realizaciji	31
Rukovođenje i upravljanje	32
Komunikacija	33
Mreže NVO	35
NVO i država	36
Odnos NVO i vlasti - osnovne karakteristike	36
Situacija na lokalnom nivou	37
Treći Forum Jugoslovenskih NVO i naknadne inicijative	38
Rezultati istraživanja o odnosu NVO – vlasti	39
Mehanizmi poboljšanja komunikacije između Prvog i Trećeg sektora	40
NVO, korisnici i drugi poverioci	42
NVO i donatori	49
Regionalne karakteristike NVO u Srbiji	52
Četvrti deo Zaključci	56
Prilog	59

Sažetak

Do sada je bilo veoma malo materijala koji bi mogao poslužiti za analizu rada NVO u Srbiji. Dostupni statistički podaci su od male koristi, imajući u vidu činjenicu da statistika beleži samo broj organizacija koje su registrovane, ali ne pruža i podatke o dodatnim klasifikacijama ili povratnim informacijama. Osim toga, kao rezultat političkih i zakonskih ograničenja tokom poslednje decenije, pojavilo se samo nekoliko publikacija u Srbiji o profilu NVO-a i donatora. Paradoksalno, glavni promotori transparentnosti su tako kočili sopstvene poduhvate time što su morali da održavaju generalno slabu vidljivost u javnosti i jedan ne baš transparentan rad. Kao posledica toga, NVO su stekli neku vrstu mitskog imidža u srpskom javnom mnjenju. Otuda je teško proceniti pravi kapacitet trećeg sektora i, na osnovu procene, podržati njegov rast i razvoj. Podjednako teška je i ocena uspešnosti korišćenja resursa ili efikasnosti NVO aktivnosti. Bez pouzdanih podataka, same NVO i njihovi potencijalni saveznici posrću u nastojanjima izgradnje partnerstva koja se baziraju na njihovim srazmernim prednostima i izvorima. Što je najvažnije, ukoliko NVO nisu svesne svojih kolektivnih prednosti i struktura, njihov pojedinačni uticaj neće biti maksimalizovan.

NGO Policy Group formirana je sa ciljem da doprinese razvoju strategije trećeg sektora koja bi se bazirala na istraživanju i konsultacijama sa domaćim nevladinim organizacijama i raznim lokalnim i međunarodnim akterima.

Ovaj izveštaj je baziran na rezultatima istraživanja koje je sprovedeno na 821 nevladinoj organizaciji širom Srbije (isključujući Kosovo i Metohiju), konsultacijama sa predstavnicima više od 200 nevladinih organizacija na šest regionalnih sastanaka, kao i on-line diskusiji. Naredni koraci u ovom procesu od strane NGO Policy Group uključice i konsultacije sa domaćim i međunarodnim NVO i predstavnicima državnih organa.

Istraživanje je koncipirano tako da pruži uvid u postojeće kapacitete trećeg sektora i to ispitivanjem ljudskih, materijalnih i finansijskih potencijala NVO-a, upravljanja i menadžmenta, interne i spoljne komunikacije, mreža NVO, kao i odnosa sa poveriocima. Jedan deo istraživanja je posvećen i odnosima između NVO-a i države jer oni sada dobijaju na značaju, ali i predstavljaju važan izazov kako za NVO-e, tako i za državu. Pored ovoga, rezultati istraživanja otkrivaju i neke regionalne karakteristike NVO-a u Srbiji.

U vreme publikovanja ovog izveštaja (avgust 2001), nije postojao zakon kojim bi se regulisalo registrovanje i rad međunarodnih NVO-a. Broj lokalnih NVO-a stalno raste, uprkos zastarelom zakonu o udruživanju građana. NVO u Srbiji ukazuju da je nedostatak dobro osmišljenog zakonskog okvira jedna od ključnih strukturalnih prepreka održivom razvoju NVO-a. Premda su neki koraci ka boljem odnosu između NVO-a i države kroz neformalne i formalne konsultacije i saradnju već preduzeti, sistemske prepreke još uvek nisu otklonjene. Poboljšanja moraju uključiti i transparentnost u usmeravanju sredstava i objekata koji su u državnom vlasništvu, a namenjeni su NVO-ima, zatim javnu diskusiju o ključnim pitanjima pre donošenja odluka, kao i češće i fokusirane konsultacije sa NVO-ima oko pitanja koja spadaju u delokrug njihove ekspertize. S druge strane, same NVO ispoljavaju jednu vrstu rezervisanosti u približavanju vladi iz straha da će biti "progutane", ili što nisu sigurne koje mehanizme razmene i saradnje da primene, nemaju dovoljno

poverenja u lokalne vlasti a, ponekad, su jednostavno u pitanju samo stečene navike. Generalno gledano, NVO ipak smatraju da je nova vlast, i to na svim nivoima, mnogo otvorenija i spremnija na saradnju sa NVO-ima. Međutim, ti kontakti su za sada ipak više lični nego institucionalni.

Rezultati istraživanja su potvrdili hipotezu da NVO u Srbiji imaju potencijale da postanu ključni akteri u stvaranju pravednijih i ravnopravnijih društvenih odnosa. Glavna snaga NVO-a u Srbiji leži u njihovoj fleksibilnosti, sposobnosti da maksimalno iskoriste tehnička sredstva kojima raspolažu, rastućoj solidarnosti između NVO-a, zajedničkim vrednostima, kao i solidnom korišćenju i brzom prilagođavanju novim znanjima i veštinama.

Istraživanje takođe otkriva i neke bitne slabosti NVO-a koje treba prevazići kako bi treći sektor mogao da razvije svoj pun potencijal. Reč je o sledećim slabostima: nedostatak definisane baze; odgovornost ka “poveriocima” (mimo donatora); isuviše velika fokusiranost ka tradicionalnoj “ekspertizi”, a premala ka “amaterskom i dobrovoljnom” javnom radu; povremeno, umesto plansko i organizovano uključivanje volontera; nedostatak strateškog planiranja; neujednačena veština upravljanja; nedostatak monitoringa i evaluacije i slabo razvijene upravljačke strukture u NVO-ima.

Treći sektor može povećati svoj uticaj na sledeće načine: sticanjem većeg znanja o institucijama; kreiranjem vertikalnih i regionalnih veza između NVO-a; kroz pomoć nezavisnom istraživanju trećeg sektora; razmenom najboljih praksi i iskustava; intenzivnijim konsultacijama između NVO-a koje nadilaze nivo projekata; raznorodnošću izvora finansiranja kako bi se smanjila zavisnost od spoljnih (tj. inostranih) donacija.

NVO sektor u Srbiji čine najrazličitije organizacije. Pokušaji da se formuliše jedna striktna klasifikacija su možda još preuranjeni ili ne odražavaju realnost rada NVO-a. Međunarodne klasifikacione šeme zahtevaju znatna prilagođavanja pre nego što bi se mogle primeniti na savremenu NVO scenu u Srbiji. Glavna teškoća u klasifikovanju NVO-a u Srbiji leži u činjenici da one još uvek nisu jasno profilisane. Prema misijama koje su navele NVO koje su učestvovalе u istraživanju, preovlađuju tri široke oblasti: razvoj civilnog društva, obezbeđivanje alternativnih ili dodatnih socijalnih usluga i zaštita životne sredine.

Prema budžetima koje su imale u 2000. godinu, NVO u Srbiji se mogu podeliti na tri grupe:

1. Ekspertske grupe (think tanks) i organizacije za pružanje pomoći koje su najmanje zastupljene u ukupnom broju NVO-a, ali raspolažu najvećim delom ukupnih sredstava namenjenih NVO-ima. Iako su one uglavnom fokusirane na političke analize i analize sektora (ekonomske, društvene, političke...), zatim na treninge, konsultantske usluge i druge u javnosti vidljivije aktivnosti, ove NVO su često i direktno operativne. One su uglavnom skoncentrisane u većim gradovima, naročito u Beogradu i u Vojvodini, a neke imaju svoje kancelarije i u drugim gradovima. Većina građana, koji nisu dovoljno upoznati sa trećim sektorom, termin “NVO” poistovećuje upravo sa ovom grupom NVO-a.
2. Srednje razvijene NVO koje imaju godišnji budžet 10,000 – 100,000 DM. Ove organizacije često imaju manje upadljivu oblast ekspertize i u mnogome se među sobom razlikuju po broju projekata i tipovima

aktivnosti koje sprovode. Njihovi aktivisti su prošli nekakav bazični trening i imaju iskustva u pisanju predloga projekta i drugih zanatskih poslova u NVO-a. Ova grupa NVO-a okuplja organizacije koje su radile sa različitim donatorima i obično imaju dobre odnose sa drugim NVO-a iz slične geografske i/ili programske oblasti. I ova grupa organizacija je skoncentrisana uglavnom u urbanim oblastima.

3. Najbrojniju grupu organizacija čine “mini organizacije” sa stanovišta vrednosti njihovih programa, broja članova, aktivista i volontera, kao i tehničkog i ukupnog organizacionog razvoja. Sve ove manjkavosti, one nadoknađuju ogromnim entuzijazmom, aktivizmom, solidarnošću, fleksibilnošću i upornošću svojih glavnih članova.

Kako je ova treća grupa NVO-a najzastupljenija u istraživanju, profil “prosečne” NVO je napravljen tako da obuhvati one karakteristike koje su zajedničke većini NVO u Srbiji (uglavnom iz treće grupe, ali ne samo njih). Ovako izgleda “prosečna” NVO u Srbiji:

- registrovana je kod Saveznog ministarstva pravde;
- premda aktivisti generalno imaju zajedničku viziju, misija još uvek nije jasno definisana, a organizacija još uvek nema izgrađen strateški plan;
- zbog čestih promena aktivnosti, što je rezultat promena u okruženju, identitet NVO još uvek nije jasno vidljiv; njen fokus se kreće između razvoja civilnog društva, pružanja usluga, zaštite životne sredine, omladine, kulture i obrazovanja;
- nalazi se uglavnom u Beogradu ili Vojvodini, a vrlo retko u Sandžaku ili severoistočnoj Srbiji;
- ima glavnu grupu aktivista koje angažuje po projektu, dok se volonteri angažuju povremeno i to uglavnom za kratkoročne poslove. Između dva projekta, ovi glavni aktivisti rade kao volonteri. Organizacija nema stalno zaposlene radnike sa punim radnom vremenom kojima plaća zdravstveno i penziono osiguranje i neke druge beneficije pošto nema obezbeđena sigurna sredstva;
- većina aktivista i volontera je formalno zaposlena u javnom sektoru. Među njima ima nastavnika, advokata, ekonomista, novinara, pedagoga, umetnika, inženjera i lekara. Obrazovni nivo aktivista u NVO je mnogo viši u poređenju sa drugim sektorima, a daleko iznad obrazovnog proseka stanovništva u Srbiji;
- polna struktura aktivista je prilično izbalansirana, a najveći broj njih je između 30 i 50 godina starosti;
- s druge strane, većina članova upravnih odbora su muškarci;
- organizacija ili nema svoj vlastiti poslovni prostor ili ga rentira na mesečnoj osnovi. U kancelariji postoji kompjuter, ali uglavnom ne i modem, štampač, fax ili mašina za fotokopiranje. NVO nema kola, a za transport koristi privatna vozila. Najzad, ima veoma skroman budžet za administraciju;
- ukupni budžet se uglavnom kreće u rasponu od 1,000 do 5,000 DM, maksimum 10,000 DM. Najvažniji izvori finansiranja su fondacije i međunarodne NVO, dok je udeo lokalnih sredstava vrlo skroman.
- realizuje jedan do tri projekta i to uglavnom samostalno, a ne u saradnji sa drugim NVO-ima. Uprkos tome, ceni mreže i izražava želju da postane član jedne ili više mreža;
- aktivisti komuniciraju neformalno i to na sastancima koji se zakazuju po potrebi. Komunikacija sa građanima se obavlja uglavnom preko medija, a sa korisnicima direktno;

- šira javnost malo zna za NVO, a građanima nije jasno šta ona predstavlja i šta radi;
- aktivisti su pohađali seminare o razvoju civilnog društva, ljudskim pravima, nenasilnom rešavanju sukoba i upravljanju i radu NVO-a, ali ipak osećaju potrebu za dodatnim treningom i razvojem veština, naročito u oblastima kao što su: procena potreba, pisanje predloga projekta, regrutovanje volontera, timski rad, poslovni planovi, marketing i menadžment. Oni su zainteresovani za strane jezike i kompjuterske tehnike, PR i odnose sa medijima, zaštitu životne sredine i sve što ima veze sa razvojem civilnog društva;
- u prošlosti nije imala mnogo kontakata sa vlastima (osim onih neželjenih), ali sada započinje komunikaciju sa vlastima na svim nivoima.

O NGO Policy Group

NGO Policy Group je “zajedništvo u delovanju”. Ona predstavlja stalnu vrstu konsultacija sa predstavnicima lokalnih i međunarodnih NVO-a u Srbiji i to kroz debate, ciljne grupe, intervju, on-line diskusije, okrugle stolove, istraživanja i analize primarnih i sekundarnih podataka.

Misija

NGO Policy Group je nezavisno dobrovoljno konsultativno telo koje okuplja NVO profesionalce iz trećeg sektora – teoretičare i praktičare, koje vezuje snažan interes za razvoj efikasnog, odgovornog i transparentnog sektora u Srbiji. NGO Policy Group je mešavina znanja, iskustva i interesa pojedinaca i organizacija, ali nije vlasništvo nijedne posebne organizacije ili pojedinca. Ona promovise saradnju u okviru trećeg sektora, kao i saradnju sa javnim i privatnim sektorom. Kroz intenzivnu i interaktivnu komunikaciju i konsultacije sa NVO-ima i relevantnim institucijama, NGO Policy Group nastoji da predstavlja jedan artikulisani glas NVO-a za javnim stolom.

Cilj

Promocija konstruktivnog angažmana i kolektivnog dijaloga između NVO-a i vladinih institucija s ciljem stvaranja odgovornog društvenog partnerstva.

Publikacija NGO Policy Group

Ova publikacija je zasnovana na rezultatima šest regionalnih sastanaka sa NVO-ima na kojima je prisustvovalo više od 200 predstavnika, zatim na on-line diskusiji koju je pokrenula NGO Policy Group i najzad, na rezultatima dubinskog istraživanja sprovedenog na 821 NVO u Srbiji.

NGO Policy Group je u saradnji sa Institutom G17 sprovela ovo istraživanje kako bi omogućila domaćim NVO-ima da podele i osmisle svoje vlastito iskustvo koje se tiče stanja trećeg sektora u Srbiji, bliže istražila njihovo viđenje promena u sredinama u kojima rade odmah nakon saveznih i republičkih izbora krajem 2000. godine i da bi razmotrila kako da se oni prilagode ovim promenama. Uzimajući u obzir činjenicu da je teško obuhvatiti sve aspekte rada NVO-a, ovaj izveštaj nastoji da skicira neke osnovne karakteristike i regionalne različitosti, onako kako su one shvaćene i opisane sredinom 2001. godine. Pored toga, NGO Policy Group ovom publikacijom želi da utiče i na podizanje svesti najšire javnosti o neophodnosti istraživanja za jedan efikasan Treći sektor.

Kontekst

NGO Policy Group je osnovana u januaru 2001. godine kao zajednička inicijativa njenih individualnih članova i predstavlja odgovor na nove izazove i mogućnosti koje se pružaju NVO-ima u Srbiji da bi efikasnije odgovorile na socio-ekonomske probleme u tranziciji koji nesumnjivo zahtevaju jedan sistematičniji pristup baziran na partnerstvu kako unutar sektora, tako i između raznih sektora. "Hitnim akcionim planom" NGO Policy Group za prvu polovinu 2001. godine predviđene su aktivnosti u nekoliko ključnih oblasti kao što su:

- Aktivnija komunikacija sa novoformiranom Kancelarijom za koordinaciju pomoći u okviru republičkog Ministarstva za ekonomske odnose sa inostranstvom kako bi se obezbedilo mesto i čuo glas NVO u razvojnoj fazi donatorske strategije, što je najveća briga ako se ima u vidu spoljna zavisnost trećeg sektora od donatora.
- Tekuće konsultacije sa Republičkim ministarstvom za socijalna pitanja, agencijama Ujedinjenih nacija (naročito sa OCHA¹ i UNDP²), DfID³ i Svetskom bankom s ciljem da se NVO sektor upozna sa viđenjem potreba različitih agencija i našom vlastitom potrebom da saznamo nešto više o ovim sve važnijim akterima koji utiču na razvoj civilnog društva u Srbiji.
- Aktivno uključivanje predstavnika NVO-a u diskusije koje doprinose izgradnji dobro osmišljene, odgovorne i blagovremene strategije trećeg sektora, kao i redefinisanju odnosa sa vladom, privatnim sektorom i tradicionalnim (spoljnim) i potencijalnim (domaćim) donatorima.

Neke od najčešće ispoljenih nedoumica koje su inspirisale ovo istraživanje su bile sledeće:

- Ako u Srbiji ima mnogo nevladinih organizacija i ako su neke od njih razvijene, da li to znači da postoji i efikasan treći sektor?
- Imajući u vidu njihovu raznolikost i broj, na koji način NVO mogu postati aktivniji društveni partneri?
- Na NVO u Srbiji se gleda kao na ključne promotere demokratizacije. Da li su same NVO demokratski uređene organizacije?
- Kako NVO doživljavaju skorašnje političke promene? Kako, u svetlu ovih promena, redefinisati njihove unutrašnje strukture i spoljne odnose?

¹ Kancelarija za koordinaciju humanitarne pomoći UN.

² Program za razvoj UN.

Okvir istraživanja

Na šest regionalnih sastanaka sa NVO⁴ koje je NGO Policy Group organizovala od januara do marta meseca 2001. godine, nevladine organizacije iz raznih krajeva Srbije ukazale su na potrebu i izrazile želju da redefinišu svoje odnose sa vlastima na svim nivoima, sa privatnim sektorom, donatorima, ali i među sobom, kao i da istraže i nađu nove forme saradnje sa akterima civilnog društva širom Balkana. Ova potreba je direktno proizašla iz dve vrlo važne promene u njihovom okruženju: 1) shvatanja mogućnosti da se strategija slabe vidljivosti u javnosti, koja je morala da se održava sve do kampanje NVO o izlasku na izbore prošle godine, sada može napustiti i da se može početi sa izgradnjom temelja, koji su stvoreni tokom izbornog perioda, za aktivnije učešće građana u društvenom životu; i 2) sve veće zainteresovanosti nove vlasti i donatora za konkretne ideje i rezultate koji dolaze iz trećeg sektora, a kojima bi se mogli ublažiti očekivani negativni uticaji društveno-ekonomske tranzicije.

Nasuprot situaciji tokom poslednje decenije, mnogi donatori sada, u novom političkom okruženju, naglašavaju potrebu izgradnje kapaciteta vlade na svim nivoima; takođe postoji i sve veći interes donatora da radije podrže izgradnju kapaciteta NVO sektora u celini nego pojedinačnih organizacija. Posledica toga je sve veća potreba za informacijama i analizom o njegovim karakteristikama, kapacitetima, ljudskim resursima, kao i za novim i efikasnim modelima koji dozvoljavaju "*replication and scale up*". Nažalost, u skorije vreme nije urađena nijedna strateška analiza koja bi obradila prednosti i nedostatke trećeg sektora i ukazala na to koja ulaganja i intervencije mogu da ojačaju ovaj sektor. Stoga su pojedinci, organizacije i donatori koji se vezuju za, ili podržavaju Treći sektor u Srbiji, morali da se oslanjaju uglavnom na iskustvene podatke u donošenju zaključaka i preporuka o njenoj potencijalnoj ulozi. Pored donatora i međunarodnih aktera koji su došli u Srbiju tokom Miloševićeve vladavine, NVO moraju sada uzeti u obzir i značajno prisustvo novih aktera kao što su Svetska banka i Međunarodni monetarni fond. Intenzivne konsultacije unutar sektora, ali i sa drugim sektorima, ukazuju na činjenicu da NVO treba da zauzmu organizovan i više strateški pristup ukoliko žele da imaju više od simbolične uloge u procesima tranzicije.

Ovo istraživanje je bazirano na sledećim hipotezama:

Treći sektor u Srbiji je (potencijalno) ključni igrač u redefinisavanju društvenih odnosa u traganju za primenom novih rešenja i modela koji nude konkretne rezultate. Nvladine organizacije su pokazale da imaju kapacitete da deluju kao katalizatori promena. NVO imaju manje iskustva u rešavanju problema na jedan aktivniji, predusretljiviji, odgovorniji i efikasniji način. Da bi postale efikasne organizacije za razvoj društva, NVO treba da maksimalno pojačaju svoje pojedinačne i kolektivne uticaje. One, međutim, pri tom ne treba da izjednačavaju svoje potencijale sa njihovim trenutnim kapacitetima. Mnogo efikasnije bi bilo da se istraže prednosti i slabosti trećeg sektora u Srbiji.

⁴ Sastanci su održani u sledećim gradovima: Knjaevcu, Kragujevcu, Kraljevu, Novom Sadu, Zrenjaninu i Leskovcu.

NGO Policy Group shvata i ističe važnost osnovnih pretpostavki za održivi razvoj NVO-a, kao što su na primer povoljan pravni i fiskalni okvir, paralelna i izbalansirana podrška u drugim bitnim oblastima unutar samog trećeg sektora koji će doprineti njegovom lakšem uticaju i njegovoj većoj ulozi u rešavanju problema na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. NGO Policy Group smatra da je dodatna pomoć potrebna sledećim tipovima NVO-a i u sledećim segmentima trećeg sektora u Srbiji:

Za organizacije za razvoj civilnog društva – profesionalizacija i “de-ekspertizacija” NVO-a koja biva “vođena” unutar baze.

- Izgradnja baze i učešće građana (identifikovanje poverilaca; uključivanje korisnika i zajednica na jednoj značajnijoj i redovnijoj osnovi; kreiranje kanala za komunikaciju sa bazom i njenim reakcijama).
- Organizacioni rast i profesionalizacija (izgradnja odbora; jačanje prvostepenog i drugostepenog menadžmenta; uvođenje pisanih propisa i procedura; jasne linije komunikacije i raspodele odgovornosti...).
- Jačanje “amaterskog i volonterskog” aspekta, tj. “de-ekspertizacija” NVO-a (naglasak na aktivnostima “vođenim” u lokalnim zajednicama; korišćenje resursa zajednice; povećani organizacioni kapacitet za regrutovanje, angažovanje i očuvanje baze volontera; mobilisanje lokalnih zajednica i obezbeđivanje učešća ne-eksperata).

Za treći sektor u Srbiji – jačanje i širenje postojeće infrastrukture trećeg sektora kako bi se obezbedilo optimalno korišćenje resursa i ujednačeniji pristup informacijama.

- Formiranje vertikalnih veza između NVO-a (od bazičnih do ekspertskih organizacija).
- Uključivanje NVO-a u izgradnju infrastrukture trećeg sektora kroz konsultacije o strateškom razvoju na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou i u razmenu dobro potkrepljenih iskustava i informacija.
- Podrška nezavisnom akademskom istraživanju trećeg sektora u Srbiji.
- Identifikovanje praznina u znanju i povoljan pristup najboljoj praksi i uspešnim modelima saradnje između države, profitnih i neprofitnih organizacija u drugim zemljama.
- Obezbeđivanje pristupa javno dostupnim informacijama i finansijskim sredstvima pod uslovima koji su transparentni za sve NVO.
- Jačanje imidža u javnosti, podrške i uključivanju u treći sektor širenjem svesti javnosti i razumevanja konkretnih postignuća i potencijalnih doprinosa NVO-a u Srbiji.

U najkraćem, ovo istraživanje bi trebalo da doprinese ostvarenju sledećih ciljeva:

- da ispita postavljenu hipotezu;
- da proveriti koliko su ponuđena rešenja primerena i razmotri alternative na jedan sistematski način;
- da doprinese konceptualizaciji utvrđenih instrumenata za procenjivanje kapaciteta NVO-a i da posluži kao baza za dalja dubinska istraživanja, analizu i podršku.

Metodologija istraživanja

NGO Policy Group je postavila hipotezu istraživanja i odredila njegov okvir. Ovo nije bio nimalo lak zadatak, s obzirom na to da treći sektor u Srbiji nije dovoljno istražen, da se stalno razvija i da se menja brzim i dinamičnim koracima. Autori istraživanja su nastojali da odrede pravu srazmeru dubine istraživanja, veličine uzorka i pravovremenosti - što sve određuje i utiče na korisnost i relevantnost ovog poduhvata. NGO Policy Group je u dizajniranju upitnika potražila pomoć od Instituta G17. Obučeni anketari su prethodno upoznati sa NVO scenom, okvirom istraživanja i tipom intervjua koji će se koristiti. Najpre je obavljeno pilot istraživanje na 21 organizaciji kojim su testirani upitnik i metodologija. G17 Institut je od aprila do juna 2001. godine sproveo istraživanje na 821 NVO u Srbiji, isključujući Kosovo. Istraživanjem su obuhvaćene samo nacionalne NVO; lokalne fondacije nisu bile uključene u istraživanje, kao ni međunarodne NVO⁵, jer je akcenat stavljen na organizacije koje su neposredno operativne.

U odabiru uzorka istraživanja, NGO Policy Group i G17 Institut koristili su bazu podataka Centra za razvoj neprofitnog sektora (CRNPS) iz koje su uzeti osnovni kontakt podaci kao što su naziv NVO-a, adresa i broj telefona. U martu 2001. godine, ova baza je sadržala informacije o više od 1200 nevladinih organizacija u SR Jugoslaviji. Kako je istraživanje fokusirano samo na NVO u Srbiji, inicijalni uzorak je brojao 1000 organizacija. Anketari su pokušali da stupe u kontakt sa svima njima, ali je konačni uzorak bio manji i to iz nekoliko razloga - neke NVO nemaju redovno radno vreme, a njihovi aktivisti se okupljaju samo kad je potrebno organizovati sastanke ili realizovati projekte; neke organizacije su obustavile rad iako formalno nisu prestale da postoje; najzad, samo mali broj NVO-a nije učestvovao u istraživanju zbog toga što njihovi legitimni predstavnici, zbog ranije zakazanih obaveza ili praznika, nisu bili dostupni. Ni u jednom slučaju se nije desilo da je neka NVO eksplicitno odbila da učestvuje u istraživanju. Anketarima je takođe sugerisano od strane anketiranih NVO da uključe i neke nove organizacije u istraživanje.

Treba naglasiti da je skoro 500 novih organizacija uključeno u bazu CRNPS-a od aprila 2000. godine, a skoro 900 novih organizacija je registrovano od januara 2001. godine. Osim toga, istraživanjem su uglavnom obuhvaćene organizacije koje su registrovane posle 1990. godine; u uzorku, takvih NVO-a ima 715, a onih koje su registrovane pre 1990. godine - 106.

Uzorak od 821 NVO predstavlja sasvim solidnu bazu za analizu. Podaci koji su prezentovani u ovom izveštaju bazirani su ili na uzorku ili na ukupnom broju organizacija koje su dale odgovor na određeno pitanje. Istraživanje predstavlja kombinaciju kvalitativnog i kvantitativnog metoda prikupljanja podataka. Intervju sa predstavnicima NVO je obavljen na standardizovanom upitniku sa određenim brojem otvorenih pitanja, kao i nekim pitanjima sa višestruko ponuđenim odgovorima. Intervju je u proseku trajao 90 minuta. Organizacije koje imaju po nekoliko kancelarija po Srbiji, anketirane su samo jednom i to uglavnom u svojim centralama. U većini slučajeva, anketari su razgovarali sa direktorima, predsednicima, koordinatorima ili drugim ovlašćenim predstavnicima NVO-a.

⁵ UNDP je finansijski podržao International Council of Voluntary Agencies (ICVA) za dodatno istraživanje međunarodnih NVO koje rade u Jugoslaviji.

Pregled statističkih podataka za Srbiju

Geografija i naselja

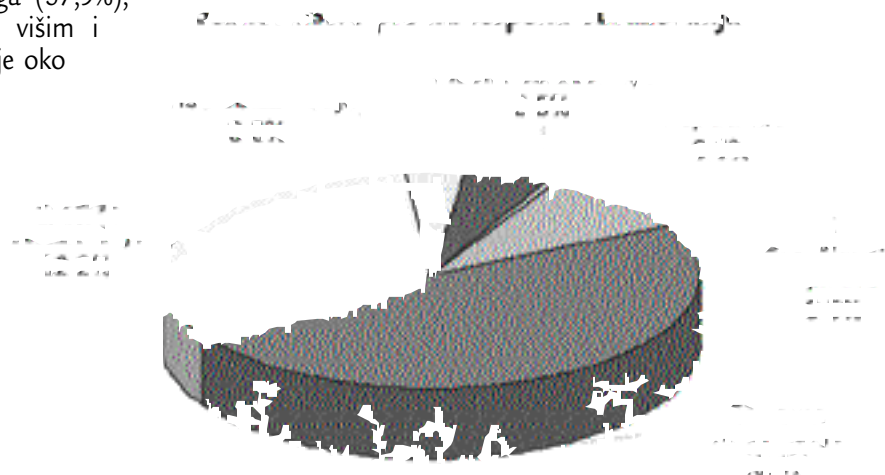
Srbija se nalazi u jugoistočnom delu Balkanskog poluostva gde je okružuje šest zemalja: Mađarska, Rumunija, Bugarska, Makedonija, Bosna i Hercegovina i Hrvatska.

Srbija zauzima oblast od 88.361 km². Prema poslednjem popisu (1991), ona ima 9.778.991 stanovnika koji žive u 6.153 naselja.

Prosečna gustina stanovništva je 111 stanovnika na km², sa 1.622 stanovnika po naselju. Srbija je podeljena na 29 okruga i grad Beograd, ili ukupno 189 opština (160 bez Kosova). Od 6.153 naselja u Srbiji, 193 su urbana i u njima živi najveći broj (60%) stanovnika. Odnos zemljoradničkog stanovništva prema ukupnom broju stanovnika se stalno smanjuje i po nekim procenama sada iznosi 17%. Taj pad se najviše oseća u istočnoj i jugoistočnoj Srbiji.

Demografija

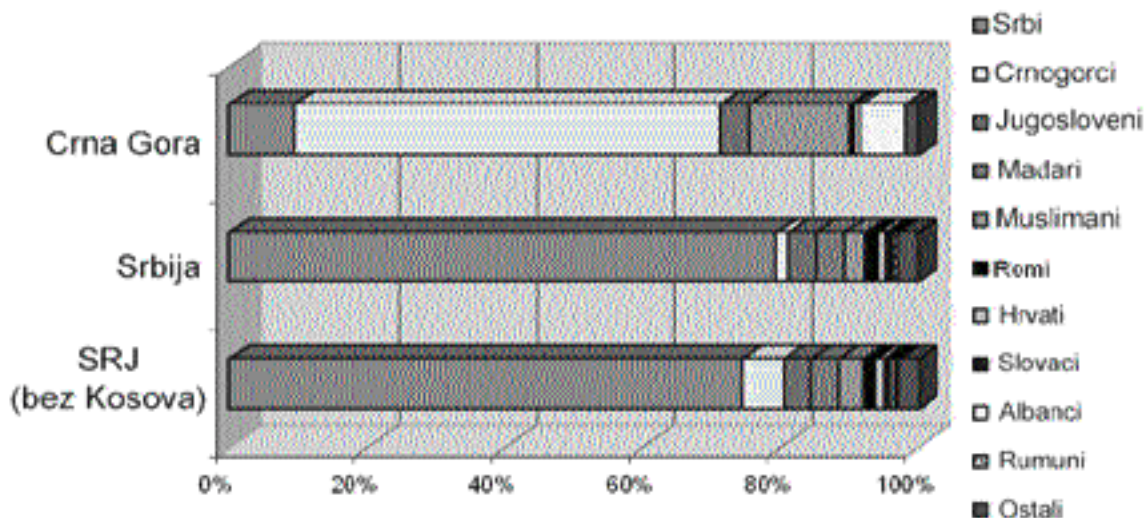
Stopa rađanja u Srbiji se smanjuje u većini opština, a prema podacima i predviđanjima, taj trend će biti nastavljen. Demografski trendovi u Srbiji ukazuju otuda na smanjenje stope rađanja i lagano povećanje stope smrtnosti. Prosečna starost stanovnika se povećava, naročito u Vojvodini i centralnoj Srbiji. Složene krize tokom devedesetih godina su doprinele starenju stanovništva, prvenstveno putem masovnog “odliva mozgova” tj. odlaska obrazovanih mladih ljudi, kao i niže stope rađanja usled neizvesne budućnosti. Polna struktura stanovništva pokazuje da u Srbiji ima više žena nego muškaraca. Više od polovine stanovnika je završilo osnovnu školu ili manje od toga (57,9%); udeo stanovništva sa višim i visokim obrazovanjem je oko 10%.

Grafikon 1 – Stanovništvo
prema stepenu obrazovanja

Srbi su, najveća etnička grupa u Srbiji. Prema poslednjem popisu stanovništva, Srbi čine 62,6%, Albanci 16,6%, a onda dolaze Crnogorci, Jugosloveni, Mađari, Muslimani (Bošnjaci), Romi i Hrvati.

Grafikon 2 – Etnička karta Savezne Republike Jugoslavije

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije 2000 i Statistički vodič za izbore 2000 u Jugoslaviji⁶

Politički kontekst

Saveznu Republiku Jugoslaviju čine Republika Srbija i Republika Crna Gora. U Srbiji se nalaze dve autonomne pokrajine – Vojvodina i Kosovo i Metohija (kojom sada upravlja međunarodna zajednica). Beograd je glavni grad Srbije i Jugoslavije.

Politički sistem u Srbiji je višepartijski parlamentarni sistem. Poslednji republički izbori su održani decembra 2000. godine. Demokratska opozicija Srbije (DOS) – koalicija 18 političkih partija – preuzela je vlast od autokratskog režima Slobodana Miloševića u oktobru 2000. DOS je obećao da će sprovesti demokratske reforme na svim nivoima.

Od uvođenja društvenog i političkog pluralizma u periodu od 1990. do 2001. godine, registrovano je 200 političkih partija, 17.000 sindikata i oko 20.000 udruženja građana (oko 18.000 udruženja građana je nastalo pre 1990. godine).

⁶ U ove izvore imali smo uvid zahvaljujući UN OCHA kancelariji u Beogradu. Preuzeto iz: „Country Profile and Humanitarian Assistance Fact-Sheet for the Federal Republic of Yugoslavia (excluding Kosovo), update as of June 2001“.

Tokom decenije autokratske vlasti u Jugoslaviji, nevladine organizacije su bile glavni promoteri i ključni pobornici demokratizacije. Kao rezultat toga, one su se, u svom svakodnevnom radu, suočavale s mnogim poteškoćama. Tokom većeg dela devedesetih godina, bilo je samo nekoliko međunarodnih donatora u zemlji, što zbog otežanog pristupa (režim viza), što zbog političkih i ekonomskih sankcija i/ili nedostatka poverenja u skoro formirana udruženja građana. Kako su NVO povećavale svoju brojnost i inicijativu, bile su izložene još većoj državnoj represiji. Godine 2000, sve više i više NVO je bilo podvrgnuto kontrolama finansijske policije, što je imalo za cilj da izazove strah. S međusobno protivrečnim zakonima i uredbama, svako je bio kriv dok se ne dokaže da je nevin. Mediji u državnom i privatnom vlasništvu nisu bili dostupni NVO-ima, a ozloglašeni *Zakon o javnom informisanju* je pretio nezavisnim medijima velikim kaznama. Ono malo prostora koji su NVO dobijale u medijima, obično se odnosio na njihov negativni prikaz kao izdajica, plaćenika, anti-vladinih i/ili terorističkih organizacija.

U kampanji pod nazivom “Izlaz 2000”, NVO su se udružile kako bi se suprotstavile Miloševićevom sve represivnijem režimu i mobilisale što veći broj ljudi da izađu na izbore. NVO su se opredelile za kreativni pristup koji je podrazumevao koordinirane akcije, informativne materijale za javnost, letke i skup vrlo dinamičnih aktivnosti koje su preduzele desetine hiljada aktivista i volontera u pravoj kampanji od vrata do vrata. Putem te kampanje, NVO su značajno doprinele impresivnom izlasku na izbore, što je bio dobro izabran *conditio sine qua non* promena. Pošto su NVO nepolitične, ali ne i apolitične, one su zadobile široku podršku u javnosti. Tako se prethodni nedostatak svesti o NVO i njihovom negativnom javnom imidžu sada značajno popravio.

Ekonomski i socijalni kontekst

Krajem 1999. godine, bilo je 2.152.629 aktivno zaposlenog stanovništva, s najvećim brojem radnika u javnom sektoru (78,1%). Poređenje ekonomskih indikatora za SRJ (uključujući Kosovo) u 1999. i 2000. godini dato je u Tabeli 1.

Tabela 1, *Ekonomski indikatori za SRJ u 1999. i 2000.*

Ekonomski pokazatelj	1999	2000
Društveni proizvod (u milijardama dolara)	12.3	6.2
Stopa inflacija	42.4%	50%
Stopa nezaposlenosti	26.5%	26.8%
Izvoz (u milionima US\$)	1,498	1,750
Uvoz (u milionima US\$)	3,296	4,200
Realno povećanje društvenog proizvoda	-23.2%	5%

Izvor: *The Economist Intelligence Unit, October 2000*⁷

⁷ Courtesy of UN OCHA Office Belgrade. Taken from: "Country Profile and Humanitarian Assistance Fact-Sheet for the Federal Republic of Yugoslavia (excluding Kosovo), update as of June 2001"

Prema najnovijim procenama⁸ u Srbiji ima 1.300.000 nezaposlenih. Oko 730.000 ljudi se zvanično vodi kao nezaposleno, dok se za još oko 600.000 njih veruje da su nezaposleni. Prema podacima Ministarstva za socijalna pitanja Republike Srbije, jedna trećina stanovništva živi ispod nivoa siromaštva, a 330.000 domaćinstava ima pravo na socijalnu pomoć u iznosu od 8-50 maraka mesečno.

U Srbiji ima i milion i po penzionera, od kojih jedna trećina ima penzije manje od 50 maraka mesečno.

Najzad, prema poslednjem popisu izbeglica i interno raseljenih lica koji je obavljen marta i aprila 2001, u Srbiji ima 377.131 izbeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine i interno raseljenih lica s Kosova i Metohije.

Tabela 2, Izbeglice i interno raseljena lica po poreklu i trenutnom prebivalištu

Zemlja porekla	Srbija		Crna Gora	Ukupno u 2001		Census 1996
BiH	133,749	34%	10,600	2.7 %	144,349	253,400
Hrvatska	242,744	62.1%	3,800	1%	246,544	297,500
Makedonija	9	0%	0	0%	9	1,300
Slovenija	629	0.2%	0	0%	629	3,200
Ukupno	377,131	96.3%	14,400	3.7%	391,531	555,400
Interno raseljeni i izbegli sa Kosova	187,129	85%	32,200	15%	219,329	N/A

Izvor: UNHCR Beograd, 18. juna 2001.

⁸ Web site <http://www.msoc.sr.gov.yu>, Ministarstvo za socijalna pitanja Republike Srbije

Treći deo Karakteristike Trećeg sektora u Srbiji

Tipovi NVO-a

NVO sektor u Srbiji čine najrazličitije organizacije. Pokušaji da se formuliše njihova rigorozna klasifikacija mogu još uvek biti prerani, ili neadekvatni u odslikavanju onoga što NVO zaista rade. Međunarodne sheme klasifikacije iziskuju velika prilagođavanja kako bi bile relevantne za sadašnju NVO scenu u Srbiji. Nakon tih neophodnih prilagođavanja, uporedna vrednost klasifikacije se obično dovodi u pitanje.⁹ Na primer, da bi se NVO registrovale tokom prethodnih deset godina, one su morale vrlo pažljivo, često krajnje uopšteno, da formulišu svoje ciljeve u statutu, kako bi donekle umanjile mešanje (ili nešto gore) jednog paranoidnog i neprijateljski nastrojenog režima. Informacije o finansijama koje su pružale NVO, dugo naviknute da rade samo sa gotovim novcem i pod stalnom pretnjom da će ih posetiti finansijska policija, još više zamagljuju razumevanje prirode ili obima NVO aktivnosti i ne mogu se koristiti u klasifikacione svrhe. Ranije analize su počivale na domaćim klasifikacijama NVO koje su ispitivale njihovu misiju, ciljeve, glavne oblasti delovanja i iskustvo sa projektima – sve to iz perspektive samih NVO.

Jedan primer je klasifikacija koju je razvio Centar za razvoj neprofitnog sektora (CRNPS), koja predstavlja modifikovanu klasifikaciju Centra za proučavanje civilnog društva univerziteta Džons Hopkins. Prema klasifikaciji CRNPS-a, NVO u Srbiji su svrstane na sledeći način: alternativne organizacije kulture; obrazovne i istraživačke organizacije; ekološke organizacije, društva i pokreti; humanitarne organizacije; socio-humanitarne organizacije; omladinske i studentske organizacije; organizacije za razvoj lokalne zajednice; profesionalne i strukovne organizacije; organizacije za ljudska prava; *think thanks*; mirovne organizacije i grupe; ženske organizacije i grupe; organizacije izbeglica i raseljenih lica; međunarodne organizacije; i druge neklasifikovane organizacije.

Glavna poteškoća u klasifikovanju NVO-a u Srbiji leži u činjenici da one još nisu jasno profilisane. Potrebe, politički faktori, izvori finansiranja i ljudski resursi uslovljavaju rast i razvoj organizacije. Identitet organizacija se formira tokom vremena i NVO učestvuju u najrazličitijim aktivnostima pre nego što izgrade svoju poziciju. Na primer, neka NVO koja je prvobitno osnovana da bi se bavila pitanjima ljudskih prava, mogla bi imati najviše institucionalnog iskustva u pružanju pomoći i alternativnim obrazovnim aktivnostima, ponekad nevezanim za ljudska prava. Neke organizacije izbeglica koje su osnovane kao grupe za samopomoć, vrlo usko i jasno usredsređene na izbeglice, sve više shvataju da bi mogle da budu puno više od koristi ukoliko redefinišu svoj identitet kao organizacije za razvoj zajednice, pošto njihovi prvi članovi odluče da se integrišu, a reč “integracija” više ne predstavlja pretnju za njihov opstanak. Treći primer ukazuje na jedan drugi faktor koji doprinosi toj konfuziji: neke NVO se predstavljaju, i otuda i klasifikuju, prema primarnoj vrsti aktivnosti koja se odnosi na njihovu misiju, kao što su humanitarne, mirovne, obrazovne i istraživačke organizacije, dok se druge

⁹ Kao što je tradicionalna podela na sever-jug u literaturi koja se bavi Trećim sektorom.

predstavljaju u prvom redu putem članstva ili ciljne grupe, kao što su Romi ili samohrane majke, a ne putem tipa pomoći ili aktivnosti. Zbog toga su tokom proteklih deset godina mnoge NVO u Srbiji nikle iz zajedničkog identiteta koji iziskuje dodatne veštine prilagođavanja i resurse (izbeglice, interno raseljena lica, samohrane majke, hendikepirana lica, itd.), zajedničko znanje i kompetentnost ili grupno iskustvo (obrazovanje, zdravstvo, istraživanje, omladina, itd.) i zajedničku viziju postojeće opasnosti i priželjkivane budućnosti (životna sredina, mir, civilno društvo, grupe za ljudska prava, itd.). Pošto je većina ispitivanih NVO-a nastala tokom poslednjih deset godina, može se pretpostaviti da će se njihovi identiteti promeniti u odnosu na nove prilike i izazove koje pruža dramatično izmenjena radna sredina, te pošto one osmisle dugoročnu viziju i misiju koja odgovara njihovim novim okolnostima. Stimulišući zakonski okvir i naponi da se ojača infrastruktura trećeg sektora (uključujući tu i inicijative za njegovim istraživanjem, godišnje izveštaje, pribavljanje sredstava iz privatnih izvora, itd.) pružice dodatne razloge nevladinim organizacijama da pojasne i prilagode svoje misije.

S obzirom na misiju svoje organizacije, NVO koje su učestvovalе u istraživanju su sebe klasifikovale na sledeći način: razvoj civilnog društva (22,8%), socijalne usluge (13,89%), zaštita životne sredine (11,49%), omladina (5,19%), kultura (5,0%), obrazovanje (3,5%), studentska pitanja (4,0%), zdravstvo (3,5%), izbeglice i raseljena lica (3,0%), međuetnička tolerancija, zaštita manjina i razvoj multietničkog društva (3,4%), zaštita kulturnog nasleđa i tradicije (3,2%), pitanja Roma (3,2%), razvoj lokalne zajednice (2,2%), podsticanje preduzetništva (2,4%), naučno i profesionalno istraživanje, posebno u oblasti humanističkih nauka (3,1%), izgradnja mira (1,5%), pravna pomoć (1,4%), podsticanje saradnje s drugim zemljama, posebno s Evropskom Unijom (1,4%), razvoj trećeg sektora (1,1%), pomoć ratnim veteranima-invalidima (1,0%), profesionalizacija i obuka u medijima (0,7%) i podrška poljoprivredi (0,7%). Misije NVO-a koje se mogu svrstati u domen ispod 0,5% su: pitanja vezana za tranziciju, problemi rudara, promocija liberalnih ideja, razvoj regiona, izdavaštvo, multikulturalizam, civilna kontrola vojske, međunarodni standardi u domenu elektronike, nestala lica i ratni zarobljenici.

Razvrstana po navedenim ciljevima, struktura NVO-a je slična i često se poklapa s misijom. Najveća grupa NVO-a se bavi razvojem civilnog društva, edukacijom, zaštitom kulturnog nasleđa i povećanjem kvaliteta življenja. Ovo upućuje na malu ili nepostojeću razliku između “misije” i “ciljeva”.

Struktura NVO prema ključnim aktivnostima ili odražava njihove misije ili ukazuje na razlike između aktivnosti, s jedne strane, i misije i ciljeva s druge strane. NVO su se samoodredile unutar sledećih područja aktivnosti: obrazovanje (46,66%), kultura (26,36%), humanitarna pomoć (17,08%), zaštita životne sredine (15,84%), zdravstvo (12,5%), ženska prava (10,02%), istraživanje (9,03%), distribucija reklamnog materijala (8,66%), razvoj civilnog društva i zaštita ljudskih prava (8,79%), pravna pomoć (8,04%), i medijske kampanje (7,67%). Kada se organizacije čija je misija usredsređena na razvoj i zaštitu kulture (5%) ili edukaciju (3,5%) uporede s onima čija aktivnost preovlađuje u ta dva domena (26,36%, odnosno 46,66%), jasno je da se aktivnosti ne podudaraju uvek usko sa utvrđenom misijom organizacije. To je posebno slučaj s humanitarnim aktivnostima (17,08%). Prirodno je da su prošle aktivnosti u toj oblasti odgovarale neposrednim potrebama koje mnoge NVO nisu mogle da ignorišu, bez obzira na njihov početni *raison d'être*.

Kada se uporede s podacima iz prvog, drugog i trećeg izdanja Direktorijuma nevladinih, neprofitnih organizacija,¹⁰ rezultati ovog istraživanja ukazuju na nekoliko trendova:

- Povećanje broja NVO koje sebe identifikuju kao organizacije za razvoj civilnog društva;
- Smanjenje broja organizacija koje navode distribuciju humanitarne pomoći kao ključnu oblast svoje kompetencije ili delatnosti;
- Postojan udeo ženskih grupa i NVO-a za ljudska prava u ukupnom broju NVO-a;
- Ponovno stvaranje zdravstvenih i kulturnih organizacija;
- Nastajući, ali još uvek nedovoljno artikulisani skup organizacija za pružanje socijalnih usluga.

Kratak istorijat Trećeg sektora u Srbiji¹¹

Istorijski uslovi za razvoj neprofitnog sektora u Srbiji postojali su već na prelasku iz 19. u 20. vek, i mogu se naći u “tradicionalnim formama seoske solidarnosti, uticaju Srpske pravoslavne crkve i njenog razumevanja dobročinstva, kao i u aktivnostima brojnih humanitarnih, obrazovnih i drugih društava koja su delovala u Jugoslaviji od početka 20. veka do II svetskog rata”.¹²

Razvoj neprofitnog sektora u Srbiji može se podeliti u tri zasebne faze:

- Početak osnivanja nevladinih organizacija u periodu pre II svetskog rata (1941);
- „Vladine“ nevladine organizacije, u periodu komunističkog režima 1945 – 1990. godina, (zabrana mnogih starih organizacija i osnivanje novih organizacija pod kontrolom države);
- „Nove“ nevladine organizacije, u periodu formalnog uvođenja političkog pluralizma i stvaranje autonomnih i nezavisnih NVO-a (od 1990).

Prvu fazu su karakterisale tradicionalne forme solidarnosti, posebno u seoskim zajednicama. Tokom tog perioda, Srpska pravoslavna crkva i kraljevska porodica igrale su značajnu ulogu u stvaranju i radu ovih organizacija, pošto su mnoge od njih nastajale pod njihovim pokroviteljstvom.

¹⁰ Branka Petrović, arko Paunović, Direktorijum nevladinih organizacija u SR Jugoslaviji, Otvoreni univerzitet, Subotica, 1994; B. Petrović, . Paunović, A. Divac, T. Gorjanc, Direktorijum nevladinih, neprofitnih organizacija u SR Jugoslaviji, Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd, 1997; Branka Petrović, arko Paunović, Svetlana Vukomanović, Aleksandra Petrović, Ivana Prica, ivka Vasilevska, Saša Savanović, Zoran M. Marković, Milan Milošević, Direktorijum nevladinih, neprofitnih organizacija u SR Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori), Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd, 2000.

¹¹ Videti opširnije u arko Paunović, "Razvojni ciklusi nevladinih organizacija u SR Jugoslaviji", u zborniku Granice - izazov interkulturalnosti, ur. Bo idar Jakšić, Forum za etničke odnose, Beograd 1997; Branka Petrović, »Poceci nastajanja nevladinih organizacija u Srbiji«, List građanskog samooslobođanja „Republika“, Beograd, mart 1999.

¹² Nevenka Stanisavljević, "The Profile of the Voluntary Sector in Post-Communist Countries: Case of Yugoslavia", Dru boslavne rasprave, tom XI, br. 19-20, Ljubljana 1995.

Nevladine organizacije su integralni deo društvenog života; pored zadužbina i moba, one stvaraju jezgro neprofitnog sektora i dobrovoljnog rada u Srbiji. Zadužbine su prethodile osnivanju nevladinih organizacija. Religijske zadužbine su se javile na početku srednjeg veka, dok su se prve privatne zadužbine pojavile sredinom 19. veka. Nevladine organizacije su delovale i pre uvođenja *Zakona o slobodi udruživanja* (1881), kao, na primer, *Religijsko dobrotvorno društvo "Hevra Kadiša"*, osnovano 1729. Termin "nevladine organizacije" je prvi put upotrebljen 1874. u časopisu "Glas javnosti".

Pored termina "nevladine organizacije", u upotrebi su bili i izrazi - udruženje, grupa, savez i društvo. Tada, kao i sada, nevladine organizacije su morale da imaju statute i principe rada, kao i da budu registrovane. Statuti su bili podnošeni Upravi grada Beograda, a potom bi ih potvrđivao ministar unutrašnjih poslova. Pa ipak, bilo je i izuzetaka od te procedure, kao što je *Društvo za podršku srpske književnosti*, čiji je statut odobrilo Ministarstvo finansija 1881. godine. Esnafski dekret iz 1847. je regulisao pravni status zanatlija i njihovih esnafa tokom vladavine Aleksandra Karađorđevića. Principe rada Saveza radnika odobrilo je 1903. Ministarstvo za narodnu privredu, u skladu sa Zakonom o organizacijama Ministarstva za narodnu privredu. Iako su brojna udruženja delovala i pre toga, to je bilo prvi put da su procedure eksplicitno spomenute u zakonu.

S nastankom liberalizma u Srbiji, osnovane su mnoge nove NVO. Većina tih organizacija su kratko trajale, a neke od njih je zabranila i država. Jedna od takvih je bilo Društvo srpske omladine (1847-1851) koje je u svom statutu navelo da će „težiti ka većoj slobodi i demokratiji u zemlji“. Ono je zabranjeno 1851. godine.

Druga faza je započela nakon 1945. godine, kada su sve privatne organizacije, zadužbine, zaveštanja i fondovi nacionalizovani, njihova imovina konfiskovana, a njihove delatnosti ograničene. Od 1945. do kraja osamdesetih, slobodno udruživanje građana nije bilo dozvoljeno, a organizacije su mogle da deluju samo u okviru striktnih ograničenja koje je nametala država i pod vladinom kontrolom – drugim rečima, udruženja građana i tzv. društvene organizacije_ mogle¹³ su biti osnovane samo ako su delovale unutar postojeće ideologije ili s ciljem da je ojačaju. Nije, međutim, bilo prepreka za osnivanje sportskih, rekreativnih, profesionalnih ili hobi udruženja.¹⁴ Tim organizacijama je čak bilo dozvoljeno da deluju i izvan službenih državnih organizacija kao što su Socijalistički savez i Savez omladine, jer nisu imale političkih aspiracija i nisu težile ka stvaranju ili podsticanju društvenih promena.

Organizacije koje su bile osnovane u tom periodu imale su mnoge karakteristike nevladinih organizacija: osnivali su ih građani s ciljem da reše neke probleme ili ostvare neke interese; bile su neprofitne i manje-više zasnovane na volonterskom radu. Pa ipak, ono što ih je razlikovalo od modernih nevladinih organizacija je činjenica da one

¹³ Ova terminologija se koristila za oblike građanskog samoorganizovanja i još uvek je prisutna u savremenim zakonima koji regulišu ta pitanja (Zakon o udruivanju u udru enja građana, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju za teritoriju SFRJ; Zakon o društvenim organizacijama i udru enjima građana u SR Srbiji).

¹⁴ U istoj grupi su udru enja i savezi slepih i slabovidih i invalida, penzionerska udru enja, udru enja građana za prevenciju bolesti, itd.

nisu bile autonomne, već kontrolisane od strane države. Zbog toga taj period karakterišu “vladine” nevladine organizacije, kojih je bilo oko 18.000. U Srbiji se izraz “udruženja građana” još koristi u pravnoj terminologiji.

Treća faza, koja je otpočela 1990. i traje i danas, obeležena je legalizacijom pluralizma i slobodnog udruživanja građana (1990. godine) i kasnijim razvojem i raznolikošću NVO-a. Ovaj period karakteriše i raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ratni sukob, stalni priliv izbeglica i interno raseljenih lica, kao i rapidan pad životnog standarda. Jedan broj udruženja i grupa građana osnovan je s ciljem da se suprotstavi govoru mržnje, da se zaustave rat i nasilje, pomogne žrtvama i zaštite elementarna ljudska prava. One su predstavljale nadopunu malom broju već postojećih alternativnih udruženja i organizacija, pretežno onih što su se bavile zaštitom životne sredine.

Institucionalni razvoj NVO sektora u Srbiji

Broj NVO u Srbiji

Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku, krajem decembra 1999. u Srbiji je bilo registrovano 19.129 društvenih organizacija i udruženja građana (Tabela 3).¹⁵

Tabela 3, Broj NVO u Srbiji 1999. god.

Vrsta organizacija	Srbija			
	Vojvodina	Centralna Srbija	Kosovo	Ukupno
Udruženja građana	692	792	69	1,553
Društvene organizacije	5.526	10,888	1,162	17,576
Ukupno	6.218	11,680	1,231	19,129

Većina ovih organizacija je osnovana pre 1990. Prema podacima Saveznog ministarstva pravde, oko 2.000 NVO-a je registrovano u periodu od 1990. do 31. decembra 2000. godine, a skoro 900 samo u periodu od januara do juna 2001. godine.

Tabela 4, Broj registrovanih NVO u periodu od 1990. godine

Godina	Broj
1994	196
1997	695
2000	2,000
2001	2,800

¹⁵ Statistički godišnjak za Jugoslaviju, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 2000, str. 4

Od 1996. godine, broj NVO-a je naglo porastao. Pored onih koje su osnovane u velikim gradovima (Beograd, Novi Sad, Subotica, Niš, Podgorica), NVO se počinju osnivati i u Vršcu, Kikindi, Pančevu, Čačku, Kraljevu, Valjevu, Užicu, Kragujevcu, Knjaževcu, Leskovcu, Boru, Novom Pazaru, Pirotu, Smederevu, itd. Sektor je brže rastao u onim opštinama u kojima je politička opozicija Miloševićevom režimu došla na vlast na izborima 1997. godine. Tih "slobodnih gradova i opština" je bilo 33, a u njima je živelo oko 3.100.000 stanovnika, ili približno pola srbijanskog biračkog tela.

Tokom devedesetih godina, nevladine organizacije su radile u nepovoljnim uslovima zbog rata, sankcija, političke represije, međunarodne izolacije, visoke stope nezaposlenosti i pada životnog standarda. NVO su često osnivali ljudi koji su imali malo ili nimalo prethodnog iskustva u neprofitnom sektoru. Teški uslovi su, međutim, samo podstakli dalji porast u broju NVO. Na primer, nakon građanskih i studentskih protesta 1996 - 1997. godine, nikle su mnoge nove studentske i omladinske organizacije. Počevši od 1997, infrastruktura trećeg sektora se značajno razvila. Neke NVO su počele da se profesionalizuju i planiraju realne rezultate, stvarajući tako lančanu reakciju kod drugih, manje razvijenih NVO.

Dok je, tokom devedesetih godina, broj NVO postojano rastao, on se dramatično uvećao krajem decenije, kao posledica produbljene društvene i političke krize i održanja iskusnijih NVO koje su ohrabrivale građane željne promena da se pridruže postojećim organizacijama ili osnuju nove. Prvih pet meseci 2001. godine, registrovano je oko 800 novih NVO,¹⁶ koje su iskoristile momentum za građanske akcije inicirane tokom kampanje NVO-a za izlazak na izbore, reagujući na povećanu aktivnost donatora i povoljniju percepciju NVO-a u javnosti. Pošto država više ne proganja aktiviste nevladinih organizacija, strah javnosti od NVO-a se smanjio. Veći interes medija i otvorenost vlade za saradnju sa NVO-ima su takođe doprineli izraženijem i pozitivnijem profilu Trećeg sektora.

Pravni status NVO-a¹⁷

Ustavima Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije, u delovima koji se odnose na individualne slobode, prava i odgovornosti, garantuje se sloboda građanskog udruživanja i delovanja.

Domaće NVO

Pravni status domaćih nevladinih organizacija u Srbiji regulisan je na dva nivoa: na saveznom nivou - "Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koji se osnivaju za teritoriji SFRJ", a na nivou Republike Srbije "Zakon o društvenim organizacijama i udruženjima građana".

Udruženje građana može osnovati bilo kojih deset osoba koje su državljani Savezne Republike Jugoslavije i imaju pravo glasa. Uslov za rad udruženja jeste njihova prethodna registracija. Organizacije koje nameravaju da rade na saveznom nivou, registruju se prema saveznom zakonu, dok se one koje žele da rade samo na

¹⁶ Izvor: Savezno Ministarstvo pravde

¹⁷ Videti detaljnije u brošuri "Kako osnovati i registrovati nevladinu organizaciju", . Vasilevska, N. Vučković-Šahović, B. Petrović, . Paunović, Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd, 2000.

teritoriji Srbije registruju u skladu sa republičkim zakonom. Većina organizacija u Srbiji je registrovana na saveznom nivou, kod Saveznog ministarstva pravde, čak i ako nameravaju da rade samo na teritoriji Srbije jer je sam postupak registracije lakši. Kako je Ministarstvo unutrašnjih poslova nadležno za registraciju na republičkom nivou, za vreme prethodnog režima je bilo gotovo nemoguće registrovati organizaciju na ovaj način. Situacija je slična i danas, ali su razlozi drugačiji: Vlada Republike Srbije je ukinula deo ovog zastarelog zakona (koji se odnosi na nadležnost za upis u registar), dok je proces donošenja novog zakona u toku.¹⁸ Posledica toga je da se NVO trenutno ne registruju na republičkom nivou.

Međunarodne NVO

Ne postoji zakon ni na saveznom, ni na republičkom nivou koji bi regulisao registraciju i rad međunarodnih NVO-a. Rezultat toga je da inostrane agencije rade u sivoj zoni – ni legalno, ni ilegalno – i stoga često zavise od političke (samo)volje. Ovako neregulisan status međunarodnih NVO-a ima brojne negativne posledice: nemogućnost prikupljanja poreza, neplaćanje doprinosa za zdravstveno i penziono osiguranje za osoblje koje radi u ovim organizacijama, nejasan status zaposlenog stranog osoblja.

Nastojanja da se ublaže pravne praznine

Iako se ne može reći da nedostatak političke volje koči razvoj jasnog i povoljnog zakonskog okvira za domaće i međunarodne NVO u Srbiji, ipak na ovom polju nije napravljen neki značajan pomak. Treći sektor bi trebalo da bude odgovoran prema svojim osnivačima i članovima koji imaju stvaran uticaj na njegov rad i razvoj. U ovom trenutku ne postoje zakonski propisi koji bi podsticali transparentnost. Očekuje se, međutim, da će neke finansijske olakšice biti uključene u nov zakon kako bi se podstakla i domaća davanja i smanjila velika zavisnost trećeg sektora od inostranih donatora.

NVO aktivno proučavaju najbolje prakse i iskustva iz drugih zemalja i u značajnoj meri su uključene u izradu novog zakona. Centar za razvoj neprofitnog sektora, je u okviru Foruma jugoslovenskih nevladinih organizacija, napravio Model zakona o nevladinim organizacijama koji je pripremila grupa eksperata.¹⁹ Ovaj model je rađen u saradnji sa Međunarodnim centrom za neprofitno pravo (ICNL) i uz finansijsku podršku Međunarodnog Olof Palme Centra/SIDA. Savezno ministarstvo pravde je u januaru 2001. godine organizovalo jedan konsultativni sastanak sa predstavnicima domaćih i međunarodnih NVO-a kako bi razmotrilo prvi nacrt novog zakona o nevladinim organizacijama koji je uradio državni organ. Nažalost, nakon ovog sastanka nije usledio nijedan drugi sastanak na kojem bi se razmotrilo da li je, ako uopšte i jeste, napravljen bilo kakav progres u radu. Uprkos tome, nevladine organizacije uporno insistiraju na donošenju povoljnog zakonskog okvira koji će doprineti razvoju trećeg sektora. Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava, ICVA, razne agencije UN, brojne bilateralne i multilateralne agencije i međunarodne NVO takođe nastoje da podstaknu saveznu i republičku vladu da poboljšaju uslove za rad domaćih i međunarodnih NVO-a. Na sastanku sa premijerom Srbije Zoranom Đinđićem koji je usledio nakon Trećeg Foruma jugoslovenskih nevladinih organizacija, predstavnici dvadeset NVO su istakli da donošenje zakona o NVO treba da bude jedan od vladinih prioriteta i da se argumenti da ima važnijih pitanja ne mogu još dugo tolerisati.

¹⁸ Ovaj izveštaj je pisan početkom avgusta 2001. godine kada je radna grupa za izradu republičkog zakona o NVO-ima završavala nacrt zakona.

¹⁹ Članovi grupe su: prof. dr. Dejan Janca, Čedomir Radojković, Dejan Šahović i Ivka Vasilevska

Kapacitet NVO sektora

Ovo poglavlje bavi se istraživanjem ljudske, materijalne i finansijske osnove trećeg sektora, aktivnostima koje su preduzimale NVO i njihovim upravljačkim strukturama, sistemima za komunikaciju unutar organizacije i sa okruženjem, mrežama NVO, razvijanjem veština i mogućnostima za obučavanje ljudi koji rade u NVO. U ovom poglavlju sumirani su nalazi istraživanja uz pokušaj da se ukaže na moguća poboljšanja u radu NVO. Navedeni podaci omogućavaju različite nezavisne interpretacije.

Ljudski resursi

Broj i obrazovanje ljudi koji se nalaze u NVO sektoru pokazatelji su njegove snage i potencijala. Međutim, treba imati u vidu činjenicu da ne postoji konsenzus između NVO o značenju različitih termina koji se koriste da označe one koji rade u NVO. Različiti termini, kao što su “članovi”, “aktivisti”, “volonteri” i “zaposleni” često se koriste naizmenično, a ponekad i u svojim različitim značenjima. Pored toga, neke NVO smatraju da se kapacitet organizacije najbolje izražava velikim brojem članova, bez obzira na njihovu ulogu u različitim aktivnostima ili na njihov doprinos rezultatima određene organizacije. Za potrebe ovog istraživanja, anketari su insistirali na razlici između različitih termina samo u onim pitanjima koja su se odnosila na obuhvat i učesće svake od navedenih kategorija u ukupnoj kadrovskoj osnovi određene NVO. Inače, tokom intervju-a, anketari su koristili izraz “aktivisti” uz objašnjenje da se ovaj termin koristi da označi “ukupan broj ljudi koji rade u NVO tokom poslednja tri meseca, uključujući aktiviste, volontere, one koji rade puno ili skraćeno radno vreme i druge aktivne građane.”

Jedna trećina NVO u Srbiji nema aktiviste; sami osnivači realizuju aktivnosti NVO. Rezultati istraživanja pokazuju da 37.64% NVO nisu uključivale aktiviste u realizaciju aktivnosti u periodu od januara do marta 2001, kao i da jedna trećina NVO nije realizovala veće projekte u istom periodu. Među onima koji su angažovali aktiviste, 20,22% je angažovalo do 10 ljudi, 13.76% do 20 a samo 7.55% je angažovalo do 30 aktivista. Mali broj organizacija su angažovale 100 ili više aktivista u ovom periodu.

Kada su u pitanju volonteri, istraživanje pokazuje da 70% organizacija povremeno angažuje volontere, dok samo 12% nije angažovalo volontere.

Većina NVO (77.34%) nemaju stalno zaposlenih, dok 16.93% zapošljava od jedne do pet osoba, 3.29% od šest do deset, 1.1% od jedanaest do dvadeset, a 1.34% zapošljava više od dvadeset ljudi. Anketari su definisali izraz “zaposleni” kao “osoba za koju NVO plaća penziono, zdravstveno osiguranje i druge, zakonom određene socijane doprinose.”

Tabela 5, Distribucija NVO prema broju zaposlenih

Broj zaposlenih	Broj NVO-a	%
0	635	77.34
1-5	139	16.93
6-10	27	3.29
11-20	9	1.10
21-40	4	0.49
41 i više	7	0.85
Ukupno	821	100

Učešće aktivista NVO prema polnoj strukturi je prilično izbalansirano – žene čine većinu u 21.56% NVO, a muškarci u 16.2% organizacija; u 29.48% organizacija muškarci i žene su podjednako zastupljeni (32.7% NVO nisu odgovorile).

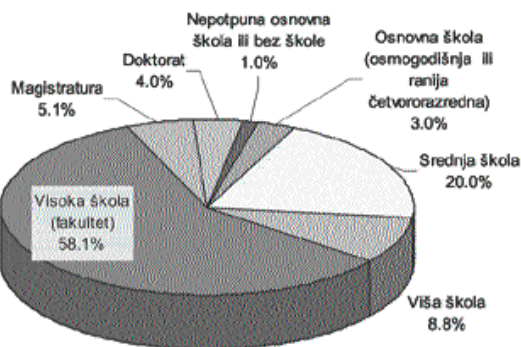
Starosna struktura je takođe izbalansirana. Predstavnici svih starosnih grupa zastupljeni su u ovom sektoru. Najzastupljenija je starosna grupa od 30 do 50 godina (41.71%); slede grupa od 20 do 30 godina (29.04%) i grupa starijih od 50 godina (21.13%). Udeo mladih ispod dvadeset godina starosti iznosi 8.12%.

Tabela 6, Distribucija aktivista i volontera prema starosnoj strukturi

Starosne grupe	Distribucija u procentima	
	Aktivisti8.	Volonteri
Do 20	12	15.61
21 - 25	11.88	17.08
26 - 30	17.16	18.82
31 - 40	19.92	17.70
41 - 50	21.79	16.03
51 - 60	11.03	8.04
61 i više	10.10	6.70
Ukupno	100.00	100.00

Nivo obrazovanja onih koji rade u NVO drastično se razlikuje u poređenju sa demografskom podacima i podacima za druge sektore. Većina aktivista nevladinih organizacija ima fakultetsku diplomu (58.48%). Šta više, 5.39% ima završene magistarske studije, a njih 4.47% su doktori nauka. Procenat osoba sa višim obrazovanjem iznosi 8.08%, a jedna petina (19.84%) je završila srednju školu. Procenat aktivista koji su završili samo osnovnu školu je 2.80% dok procenat onih sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem iznosi 0.94%.

Struktura aktivista NVO-a prema nivou obrazovanja

Grafikon 3, Struktura aktivista u NVO prema nivou obrazovanja

Rezultati istraživanja pokazuju da oko dve trećine NVO u Srbiji, povremeno ili redovno u svoje aktivnosti uključuje eksperte i profesionalce najrazličitijih obrazovnih profila, ali prevashodno: učitelje, advokate, ekonomiste, novinare, pedagoge, psihologe, inženjere, umetnike, sociologe i lekare. Prema tome, može se reći da NVO nastoje da uključe u svoj rad predstavnike iz različitih sfera i struktura društvenog života. Zanimljivo je da su formalno zaposleni u javnom sektoru najzastupljenija grupa, kako među aktivistima, tako i među volonterima. Može se pretpostaviti da NVO angažuju ljude koji poznaju institucije, njihove jake i slabe strane. Možda razlog treba tražiti u činjenici da nove ideje daleko lakše i brže prodiru u treći sektor. Osim toga, NVO nisu do sada imale mogućnosti da stvaraju trajne poslove, ali su svakako poslužile kao mehanizam za transfer prihoda zaposlenima u drugim sektorima čija su niska primanja dopunjavana radom u trećem sektoru. U ovom smislu, NVO su doprinosile državnoj blagajni.

Tabela 7, Struktura NVO prema ljudskim resursima²⁰

Status	Broj osoba	Struktura NVO u %
Zaposleni u vladinim organizacijama	538	66.75
Zaposleni u javnom sektoru	478	59.31
Zaposleni u privatnoj firmi	384	47.64
Vlasnici privatnih firmi	254	31.51
Vlasnici trgovinskih radnji	167	20.72
Studenti	502	62.28
Penzioneri	322	39.95
Nezaposleni	391	48.51

Struktura je dobijena u odnosu na 806 NVO; tj. prema broju NVO koje su dale odgovor.

Zaključak:

NVO u Srbiji su optuživane da okupljaju društvenu elitu. Sudeći prema rezultatima istraživanja, NVO zaista ne odražavaju demografske karakteristike srpskog društva. Mahom, aktivisti NVO imaju viši nivo obrazovanja od društvenog proseka ili proseka u drugim sektorima. Često, aktivisti NVO su formalno zaposleni u drugim sektorima, a pre svega u javnom sektoru. Ovi podaci mogu se tumačiti na nekoliko načina. U poslednjoj deceniji dvadesetog veka, NVO u Srbiji su poslužile kao mehanizmi za alternativne strategije preživljavanja, ublažavajući posledice deprofesionalizacije i osiromašjenja društva. One su okupljale elitu koja je tragala za ljudima sa sličnim pogledima i stavovima i želela da se uključi u aktivnosti koje imaju smisla. Može se pretpostaviti da su, na taj način, NVO odigrale ključnu ulogu u sprečavanju daljeg “odliva mozgova”. Moglo bi se dalje zaključiti i da su NVO pružile utočište pravim preduzetnicima u Srbiji i da će neki od njih, vremenom, preći u profitni sektor, bogatiji raznovrsnim iskustvima i veštinama. Ako je tako, onda bi ti preduzetnici mogli da postanu veoma važna karika u partnerstvu između profitnog i neprofitnog sektora, a verovatno i budući privatni donatori.

Istraživanje ukazuje i na nove ili nedovoljno iskorišćene mogućnosti za jačanje trećeg sektora. Legitimnost pojedinačnih organizacija, ali i sektora u celini, mogu se učvrstiti jačanjem veza sa grupama građana koje su do

²⁰ Svi pojedinci koji su povezani sa aktivnostima neke NVO.

sada bile manje zastupljene u trećem sektoru, kao što su mladi, stari, radnici ili nezaposleni, na primer. Kada su u pitanju mladi, NVO mogu da jačaju i ulogu centara za funkcionalno opismenjavanje koju već imaju, pomažući tako u ublažavanju posledica dugih godina izolacije. Nevladine organizacije koje se zalažu za aktivno učešće građana u svim oblastima društvenog života, moraće da postanu pristupačnije za “prosečnog građanina” i da ulože dodatne napore da do njega/nje dopru. Jačanje legitimnosti je preduslov boljeg imidža NVO u javnosti, a time i važan korak ka uspešnom prikupljanju sredstava iz domaćih izvora. Pored toga, kada NVO budu imale diversifikovaniju strukturu aktivista i volontera, pojaviće se i neka nova i originalna rešenja koja će ojačati inovativnost celog sektora, a samim tim i njegov uticaj na vlasti na svim nivoima. Najzad, kada se stvori povoljniji zakonski okvir, posebno u oblasti radnog i fiskalnog zakonodavstva, treći sektor u Srbiji će postati značajan i kao poslodavac.

Razvoj ljudskih resursa u NVO

Veliki broj aktivista, angažovanih po ugovoru o delu, stalno zaposlenih sa punim ili skraćenim radnim vremenom i volontera, učestvovali su na treninzima i drugim vidovima obuke koje su organizovale NVO i različite institucije. Većina NVO omogućila je aktivistima da pohađaju obuku u oblasti razvoja civilnog društva, ljudskih prava i nenasilne komunikacije (44.63%). Sledeća velika grupa pripada obuci u oblasti razvoja same nevladine organizacije (27.69%) i drugih specijalizovanih treninga (18.89%). Trening iz oblasti zaštite životne sredine pohađalo je 8.79% aktivista; ženska prava 8.79%; humanitarni rad 7.49%; prava deteta i različite oblasti rada sa decom i roditeljima 5.7%; odnosi sa medijima 4.56%; integracije i reintegracije u Evropsku Uniju i u međunarodne institucije 3.58%. Preostale teme bile su manje zastupljene u rezultatima ovog istraživanja. Istraživanje se nije bavilo pitanjem kvaliteta treninga ili primenljivosti stečenih znanja u radu NVO. Sudeći prema brojnosti odgovora, čini se da se one NVO koje su imale priliku da pohađaju neki od “originalnih” bazičnih treninga često trude da stečena znanja prenesu drugim organizacijama – najčešće tako što od datog seminara, treninga ili radionice sačine novi projekat za koji traže sredstva od donatora. To objašnjava relativnu homogenost, sličnost i podudarnost određenog tipa treninga kroz koji su prošle različite NVO. Bez obzira na broj aktivista koji su učestvovali u raznim radionicama, ispitanici, predstavnici NVO, i dalje pokazuju potrebe za raznim vrstama treninga i sticanja veština i to naročito:

- a) Znanja i veštine potrebni za rad u nevladinoj organizaciji, uključujući regrutovanje i obuku volontera, jačanje timskog rada, pisanje projekta, pisanje “biznis plana” i izradu strategije NVO, marketing i svi aspekti upravljanja NVO (45.18%);
- b) Razvoj individualnih veština i znanja, uključujući strane jezike, rad na računaru, računovodstvo, nove tehnologije, i obrazovni procesi (32.81%);
- c) Odnos sa javnošću i medijima (8.49%);
- d) Zaštita životne sredine, zdravlje i proizvodnja organske hrane (7.77%);
- e) Razvoj civilnog društva (6.04%);
- f) Pravna pomoć (5.76%).

Zaključak:

Činjenica da su NVO isticala potrebu za daljim treningom upravo u onim oblastima u kojima već poseduju bazična znanja, može se objasniti na tri komplementarna, a ne međusobno isključiva načina: 1) trening je pružio osnovna znanja i NVO shvataju da im je potreban dublji uvid u datu oblast; 2) s obzirom da je protočnost

ljudskih resursa u trećem sektoru pojačana i da ljudi menjaju radna mesta, istrenirani aktivisti više nisu u organizaciji te je novim ljudima neophodan novi trening; 3) NVO su svesne da imaju propuste u znanju, ali ih vezuju samo za oblasti o kojima imaju neka predznanja - što ih onemogućava da prepoznaju nove oblasti i veštine koje su im potrebne za rad (kao što su: različiti oblici odgovornosti NVO - prema korisnicima, članovima, zajednici, drugim NVO, vlastima i sl.; participativno odlučivanje; monitoring državnog budžeta; partnerstvo između javnog i privatnog sektora, itd). Ove i slične teme su verovatno svrstane u široko definisanu oblast "obuka za razvoj civilnog društva" i "obuka za rad u NVO."

Nasuprot ljudima koji su bili angažovani u drugim sektorima, aktivisti NVO su u poslednjih nekoliko godina učestvovali na brojnim međunarodnim konferencijama, seminarima i studijskim putovanjima. Pored šansi za profesionalni razvoj, ovakvi skupovi su pružili mogućnost predstavnicima NVO da stupe u kontakt sa predstavnicima civilnog društva, praktičarima, istraživačima, stručnjacima i kreatorima društvene politike širom sveta. Takvi kontakti predstavljaju još jednu moguću tačku pritiska preko koje NVO mogu da utiču na donosiocle odluka. Međutim, da bi se pojačao strateški uticaj NVO na kreiranje politike u Srbiji, neophodan je daleko dinamičniji protok informacija između samih NVO. Ovo podrazumeva organizovanu razmenu iskustava, informacija i kontakata, bolji pristup u publikacijama za veći broj NVO i uzajamne konsultacije pre nekog važnog sastanka ili posete. Stručni časopisi i publikacije NVO još su jedan način na koji profesionalci iz različitih NVO mogu da šire informacije od značaja za sve učesnike u radu i razvoju trećeg sektora.

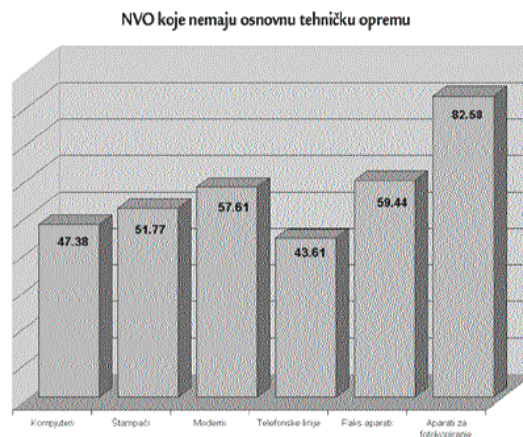
Materijalni resursi

Rezultati pokazuju da su opšti uslovi za rad NVO nezadovoljavajući u više od polovine organizacija koje su obuhvaćene istraživanjem (53.47%). Na osnovu sopstvene procene 40.35% ima dobre uslove za rad, dok samo 6.44% smatra da su ti uslovi odlični. Ključni razlozi za nezadovoljstvo su: nedostatak opreme, nedostatak prostorija, nemogućnost da se pokriju osnovni administrativni troškovi. Zadovoljne su one organizacije koje imaju sopstveni prostor i opremu koja je, na osnovu njihove procene, neophodna za efikasan rad.

Relativno veliki broj NVO nema čak ni najosnovnije materijalne resurse – 45.68% organizacija nema ni jedan jedini radni sto – što se podudara sa brojem organizacija koje nemaju prostorije za rad. Što se tiče računara, nešto manje od polovine (47.38%) nema kompjuter, a više od polovine nema štampač (51.77%), dok 57.61% nema modem.

Prilično veliki broj NVO nema telefon (43.61%) ili fax mašinu (59.44%). Procenat NVO koje nemaju fotokopir iznosi (82.58%). Veoma retko NVO poseduju kola – čak 93.18% nemaju vozilo za službenu upotrebu.²¹

Grafikon 4, NVO koje nemaju osnovnu tehničku opremu

²¹ Velika većina NVO koristi sopstvena vozila.

U organizacijama koje imaju bar osnovnu tehničku opremu, najveći je broj onih koje imaju samo jednu od navedenih stavki (najčešće kompjuter); daleko manja grupa NVO ima dva ili više komada opreme (uglavnom kompjuter i štampač). Poneki izuzetak može se naći među NVO koje se bave obrazovanjem.

Pitali smo NVO da li im je potrebna dodatna oprema i ako jeste, koja? Od onih koje su odgovorile pozitivno, 61.15% su navele kompjuter kao prioritet; 25.19% imaju potrebu za foto kopir mašinom; 22.81% ima potrebu za vozilom – putnički automobil, kombi ili autobus; 21.30% - štampač; 19.67% navelo je - nameštaj u kancelariji; 16.54% - telefon; 14.91% - faks a 10.40% - skener, itd.

Za većinu NVO prostorije su najveći problem jer 45% NVO nemaju prostor za rad i rade iz privatnih stanova što predstavlja još jedan od razloga za njihovu sčabi vidljivost u društvu. Ovaj problem je izraženiji u organizacijama koje su nastale u poslednjih deset godina. Starije organizacije još uvek koriste prostor koji im je dodelila država. Takve prostorije/zgrade vlasništvo su države, ali NVO imaju pravo na njihovo dugoročno korišćenje. Postoje slučajevi gde su para-državne organizacije “otkupile” prostorije od države po veoma povoljnim cenama. Nova srpska Vlada donela je Uredbu koja se odnosi na vraćanje vlasništva od strane države. Kada se ovaj proces završi, Vlada je na javila da će na potpuno transparentan način ponovo dodeliti prostorije NVO i drugim organizacijama.

Trenutno, većina NVO iznajmljuje prostor (42.08%) ili je obezbedila prostor putem legata ili poklona (6.7%) a samo 1.85% njih su vlasnici poslovnog prostora.

NVO smo pitali da li su ikada zahtevale pomoć od države u rešavanju problema oko prostora. Pedeset tri procenata potvrdilo je da su tražile takvu pomoć. Samo u 31% slučajeva, zahtev je pozitivno rešen, dok je u 38% slučajeva odgovor bio negativan.

Zaključak:

Nasuprot mišljenju javnosti, većina NVO radi sa vrlo ograničenim materijalnim resursima. U velikom broju slučajeva, članovi i aktivisti NVO su istovremeno i investitori u svoje organizacije: oni koriste sopstvena kola, opremu i stanove kako bi omogućili da se rad u njihovim organizacijama nesmetano odvija. Neizvesnost koju donosi plaćanje mesečnog zakupa prostora i administrativnih troškova poslovanja, neizbežno utiču kako na viziju, tako i na rezultate NVO. Usmerenje donatora na podršku kratkoročnim projektima je prepreka institucionalnom razvoju NVO u Srbiji. Nedostatak osnovne informaciono-tehnološke opreme umanjuje dostupnost informacijama i njihovu blagovremenu razmenu u okviru trećeg sektora. Informatičko tehnološka revolucija još uvek nije prodršla do prosečne NVO u Srbiji. Tačno je, međutim, i to da su one NVO koje imaju pristup Internetu maksimalno iskoristile svoje mogućnosti da dosegnu do najšireg auditorijuma. Mora se reći da su NVO imale veoma aktivnu ulogu u “rušenju zida izolacije” u poslednjih deset godina. NVO su i dalje ispred drugih sektora kada je reč o kreativnoj i funkcionalnoj upotrebi informacionih tehnologija. Nažalost, još uvek je prilično mali broj onih NVO u Srbiji koje imaju takve tehničke resurse da mogu da se razviju u visoko kvalitetne centre znanja u oblastima kojima se bave. One NVO koje su uspele da postanu ovakvi “centri za ugled” najčešće rade u oblasti obrazovanja, javnog informisanja i/ili analize.

Većina NVO su saglasne u tome da je potrebno da se preispitaju dogovori sa prethodnim vlastima o korišćenju državnih prostorija za rad NVO zarad transparentne i pravične raspodele resursa, koje bi omogućile svim NVO

istovetnu početnu poziciju ili makar mogućnost da razumeju unapred definisane vladine prioritete i procedure. Ostaje i nada da će, u budućnosti, NVO u Srbiji postići uspeh u oživljavanju kulture zadužbinarstva i privatnih filantropskih donacija. U međuvremenu, NVO će putem pokušaja i greške nastaviti da se probijaju do drugih, za ovdašnje prilike, jednako neistraženih rešenja, kao što su: izrada dugoročnih, višegodišnjih projekata kao odgovor na konkurse različitih međunarodnih, međuvladinih i nevladinih organizacija; obezbeđivanje sredstava u saradnji sa lokalnom zajednicom, domaćim poslovnim sektorom i lokalnim vlastima na osnovu kojih se mogu dobiti i dodatna sredstva od stranih donatora; naplaćivanje profesionalnih usluga građanima koji ne spadaju u marginalizovane grupe; jačanje svesti javnosti o društveno odgovornim preduzećima i stvaranje partnerskih odnosa sa takvim preduzećima; organizovanje događaja i priredbi za prikupljanje sredstava (međutim, za početak ovakvi događaji bi trebalo da budu usmereni na prikupljanje sredstava koja se usmeravaju na javno dobro, a što manje na operativne troškove same NVO); angažovanje većeg broja volontera koji će umanjiti troškove plata i koji će ojačati bazu ljudskih, materijalnih i tehničkih resursa. U sledećih tri do pet godina, neke od NVO stabilizovaće svoje aktivnosti kroz dugoročne partnerske odnose i veze sa međunarodnim i lokalnim institucijama. Druge će diversifikovati izvore finansiranja i/ili će udruživati svoje resurse. Neizbežno će neke NVO i nestati.

Aktivnosti NVO – prema broju projekata u realizaciji

Rezultati istraživanja koji se odnose na aktivnosti NVO dalje potvrđuju hipotezu da je mali broj NVO visoko na lestvici organizacijskog razvoja. Najveći deo sektora se bavi povremenim građanskim akcijama i akcijama za javno dobro. U vreme ovog istraživanja, 18.25% NVO su realizovale samo jedan projekat. Više od polovine njih (58.72%) su realizovale do tri projekta, a 23% je radilo istovremeno na više od tri projekta. Ukrštanjem ovih podataka sa budžetima NVO, jasno je da su NVO pretežno vezane za kratkoročne aktivnosti. Kratkoročnost projekata manje zavisi od samog kapaciteta određene NVO, a više od činjenice da su ugovori sa stranim donatorima najčešće ograničeni na period od 3 do 9 meseci, a retko kada na godinu dana, Od ukupnog broja NVO koje inače realizuju projekte sa drugim NVO, više od polovine njih nisu sprovodile takav projekat u vreme ovog ispitivanja. Više od jedne petine je realizovalo jedan projekat u saradnji sa drugim NVO; približno 10% je imalo dva takva projekta, a ostatak pripada onim organizacijama koje su sprovodile tri ili više projekta zajedno sa drugim NVO.

Implementacija projekta je vezana za raspoloživost sredstava. Podatak da 60% organizacija kao glavnu prepreku za realizaciju projekta vidi nedostatak sredstava, podudara se sa podatkom da polovina od broja NVO koje su se izjasnile o visini sopstvenog budžeta, imaju programe čija je finansijska vrednost mala. Organizacije sa većim budžetom su odgovorile da se ne susreću sa većim finansijskim ograničenjima tokom implementacije projekta (30.76%).

Zaključak:

U vreme kada su prikupljeni podaci za istraživanje, većina NVO realizovala je samo jedan, kratkoročan projekat. Podaci koji su ovde izneti više govore o dostupnosti finansijskih sredstava, nego o sposobnosti NVO da istovremeno realizuju višestruke aktivnosti. Pored toga, oni svedoče i o jednom trenutku u životu donatora. Posle političkih promena u Srbiji, donatori su pretežno odložili donošenje odluka o finansiranju novih projekata kako bi ostavili sebi vremena da izvrše procenu novonastale situacije i da formiraju nove strategije. U vreme štampanja ovog izveštaja, ponovo je probuđeno interesovanje donatora za podršku NVO u Srbiji. Obim podrške zavisice od

pojedinačne, ali i kolektivne sposobnosti NVO da održe korak sa događajima na makro nivou, u Srbiji, Jugoslaviji i u čitavom regionu. NVO i dalje imaju šansu da na strateškom planu učestvuju u različitim aspektima socijalno ekonomske tranzicije. U tom procesu, samim NVO jednako mogu da zasmetaju nejasna vizija, kao i suviše usko gledište koje je ograničeno na samu organizaciju, a ne uzima dovoljno u obzir okruženje u kome se ona nalazi.

Rukovođenje i upravljanje

Po zakonu, upravni odbori upravljaju radom NVO. Od ukupnog broja ispitanih NVO 96.47% imaju upravni odbor, a 3.53% nemaju. Međutim, postoji raskorak između formalnog postojanja odbora i njegove stvarne uloge u upravljanju radom NVO. Važne odluke se uglavnom donose *ad hoc*, u zavisnosti od situacije, uglavnom ih donosi jedna osoba ili pak manja grupa ljudi koji su najaktivniji u radu organizacije. U manjim organizacijama ne postoji razlika između upravnog odbora i menadžmenta.

Od NVO se tražilo da prikažu učestalost sastanaka upravnog odbora i teme o kojima se na takvim sastancima razgovara. Većina odbora se sastaje jedanput mesečno (37.5%); oko jedne petine upravnih odbora NVO se sastaje svake nedelje (22.07%), a 3.5% se sastaje svakodnevno. Svaka tri meseca se održavaju ovakvi sastanci kod 17.47% ; svakih šest meseci se sastaje 6.89% odbora, a njih 4.59% prisustvuje godišnjim sastancima; onih koji se sastaju kad smatraju da je to neophodno i primereno je 8.8%. Kod onih organizacija koje imaju mali broj aktivista, sastav odbora je mahom podudaran sastavu aktivista date organizacije.

Tabela 8, Učestalost sastanaka upravnih odbora NVO

Učestalost	NVO	Procenat
Mesečno	294	37.50
Nedeljno	173	22.07
Kvartalno	137	17.47
Prema potrebi	69	8.80
Svakih šest meseci	54	6.89
Godišnje	36	4.59
Dnevno	28	3.57
Dva puta mesecno	18	2.30
Svakog drugog meseca	7	0.89
Dva puta nedeljno	4	0.51
Ostalo	1	0.13

Iz opisa poslova upravnog odbora koji su navedeni tokom istraživanja, vidi se da oni formalno odobravaju izveštaje i planove. Istraživanje pokazuje da se odbori sastaju i da bi raspravljali o pitanjima koja se tiču strategije, planiranja, novih programa, prikupljanja sredstava, upravljanja projektom i implementacije projekta. Ređe su navođeni slučajevi u kojima su odbori prevashodno usmereni na budućnost i u kojima oni imaju aktivnu stratešku ulogu. Generalno, muškarci su daleko više zastupljeni u odborima NVO nego žene – što je u suprotnosti sa prilično izbalansiranom distribucijom prema polu u strukturi aktivista i volontera. Ravnomerna distribucija prema polu može se naći kod jedne trećine ispitanih NVO. Otprilike jedna četvrtina organizacija u svojim upravnim odborima ima više žena nego muškaraca.

Kada se posmatra sastav upravnih odbora NVO prema zastupljenosti različitih starosnih grupa, vidi se da najveći deo pripada osobama od 30 do 40 godina starosti (28.98%) i onima između 40 i 50 godina (28.13%). Starosna grupa do 25 godina zauzima 16.87 %. Građanima starijim od 50 godina pripada 13.96%. Još jedan pokazatelj uloge koju upravni odbori i upravljačke strukture NVO imaju u donošenju odluka proizilazi iz podatka da u 70.24% NVO, aktivisti komuniciraju neformalno, dok u svega 9.73% NVO postoje utvrđeni i formalni tokovi komunikacije između aktivista, menadžmenta i odbora.

Zaključak:

Kada se upravni odbori sastaju isuviše često, pretpostavlja se da ne postoji jasno razgraničenje između uloge upravnog odbora i uloge menadžmenta, posebno kada su isti ljudi istovremeno članovi upravnog odbora i upravljaju svakodnevnim aktivnostima organizacije. Činjenica da neformalna komunikacija prevladuje u većini NVO otkriva nedovoljno razvijene strukture nevladinog sektora u Srbiji. Misije NVO još uvek nisu fiksirane, zajednica/ciljna grupa prema kojoj se definišu i kojoj odgovaraju pojedinačne organizacije nije jasno definisana, pristup informacijama je za većinu organizacija i dalje ograničen, a obuka za rad u NVO i specifične oblasti rada za većinu je tek otpočela. Zbog svega toga je nevladinim organizacijama teško da razmišljaju i planiraju strateški. Sa druge strane, strateško planiranje nije zakonska obaveza i pitanje izbora svake NVO, te one imaju prava da nastavu putem pojedinačnih aktivnosti i radom pro-forma upravnih odbora. Aktivni upravni odbori i dobri strateški planovi naprosto predstavljaju korak dalje ka ujedinjavanju i maksimalnom iskorištavanju postojećih resursa.

Razvoj upravnog odbora (uključujući i odnos između upravnog odbora i menadžmenta, ili upravnog odbora i aktivista) strateško planiranje, uloga upravnog odbora u prikupljanju sredstava, kao i njegova uloga u predstavljanju organizacije u javnosti, neke su od oblasti u kojima je potrebna međunarodna pomoć i ekspertiza. Činjenica da su muškarci više zastupljeni u odborima NVO može se tumačiti negativno - u tradicionalnim društvima, muškarci učestvuju u podeli vlasti sa drugim muškarcima. Istovremeno, može se sagledati i pozitivna strana ovih podataka – struktura podele vlasti prema polu u NVO ne odslikava strukturu vlasti prema polu u drugim sektorima jer je daleko veći broj žena uključen u odbore NVO nego u upravljačke strukture u drugim sektorima. Najzad, cinici bi mogli reći da su odbori NVO u Srbiji veoma retko funkcionalni i da ova raspodela ionako ne igra značajnu ulogu u ovom trenutku.

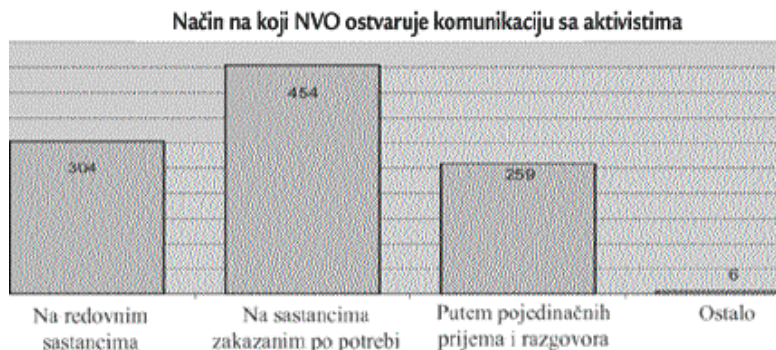
Komunikacija

Komunikacija je važan element interne organizacione dinamike i predstavlja još jedan indikator razvoja svake organizacije. Velike i kompleksne organizacije koje realizuju zamašne projekte i uključuju veliki broj ljudi u svoj rad, prinuđene su da ustanove formalne odnose i institucionalizuju određena pravila i procedure koje im omogućavaju da rade na efikasan način. Ova pravila i procedure uglavnom regulišu načine na koje se u okviru organizacije prenose ovlašćenja i odgovornosti, protok informacija i komunikaciju, način na koji se donose odluke, kao i protok finansijskih sredstava.

Mereno ovakvim parametrima, većina NVO u Srbiji nalazi se u početnoj fazi organizacionog razvoja. Istraživanje pokazuje da se u dve trećine NVO komunikacija odvija neformalno (70.24%), a samo 9.73% ima formalne mehanizme za internu komunikaciju. Preostalih 20.03% kombinuju formalne i neformalne načine. Većina NVO komunicira sa

aktivistima na sastancima koji se zakazuju prema potrebi. Slede NVO koje imaju redovne sastanke i one u kojima se informacije razmenjuju pojedinačno, a po potrebi se zakazuju i konsultacije sa pojedinim članovima i aktivistima.

Grafikon 5. Kako komunicirate sa vašim aktivistima

Više od polovine NVO dolaze do građana - budućih aktivista kroz medije (58.04%), u individualnim kontaktima (52.64%) ili putem javnih konkursa (24.37%). Daleko ređe NVO planski koriste tekuće aktivnosti za širenje informacija o radu NVO i regrutovanje novih aktivista i volontera (14.2%). Neke NVO štampaju postere i liflete (10.3%). Većina organizacija kombinuje različite metode.

Informacije o organizaciji se šire na više načina. Većina NVO oslanja se na radio (70.2%) i TV (65.03%). Skoro polovina NVO stiže do građana putem javnih debata i okruglih stolova. Savete i konsultacije građanima u određenoj oblasti pruža 40.03% organizacija. U oglasima se pojavljuje 31.44% NVO, a 25.51% NVO održava redovne konferencije za štampu.

Od organizacija koje imaju pristup informacionim tehnologijama, 44.42% objavljuju svoje materijale na web sajtu i/ili u novinama, lifletima i drugim štampanim materijalima (42.71%). Veliki broj organizacija izdaje saopštenja za štampu i komunicira putem medija (40.47%) i /ili putem biltena (34.69%). Nešto je manji procenat onih NVO koje se pojavljuju u specijalizovanim emisijama u elektronskim medijima (11.3%) i brošurama (11.17%) mesečnim publikacijama (3.55%) performansima (predstavama i muzičkim komadima, festivalima, javnim događajima) biltenima drugih NVO, knjigama i CD, lifletima, oglasima, posterima i bilbordima.

Tabela 9. Način na koji NVO komuniciraju

Oblik komunikacije	NVO	Procenat
Web site	338	44.42
Časopisi NVO i štampani materijali	325	42.71
Saopštenja za štampu, vesti i članci u medijima	308	40.47
Bilteni	264	34.69
Pisani izveštaji	176	23.13
Redovne specijalizovane emisije na radiju i/ili TV	86	11.30

Oblik komunikacije	NVO	Procenat
Brošure	85	11.17
Mesečne NVO publikacije	27	3.55
Drugo	23	3.02
Performansi (predstave, festivali, događaji)	22	2.89
Bilteni NVO	14	1.84
Knjige i CD	7	0.92
Lifleti, bilbordi i poster	7	0.92
Direktni kontakti sa građanima, predavanja, okrugli stolovi seminari	2	0.26

Zaključak:

Najupečatljiviji nalaz u vezi sa različitim načinima na koje NVO komuniciraju sa javnošću, tiče se direktne komunikacije sa građanima – ni jedna NVO nije navela “otvorenih vrata”, na primer, kada građani mogu da dođu u organizaciju i obaveste se o njenom radu. Nije bilo pomena ni o uličnim prezentacijama ili aktivnostima “od vrata do vrata” ili drugim, originalnim rešenjima i pokušajima jačanja svesti građana o trećem sektoru ili pojedinačnim NVO. Međutim, treba istaći da su se, nakon početka prikupljanja podataka za ovo istraživanje, neke NVO angažovale u direktnoj komunikaciji sa građanima, bilo sa ciljem da zajedno rešavaju određena pitanja ili zbog sopstvene promocije. Ovakvi pomaci ohrabruju. Možda je potrebno da donatori, ali i same NVO preispitaju relativnu vrednost širenja informacija isključivo ili prevashodno putem elektronskih medija. Većina NVO, naime, ne proizvodi vesti. One doprinose promeni stavova ljudi. Zbog toga bi onaj pristup koji bi aktivnije uključivao građane pomogao da se ostvari veća korist, kako za građane, tako i za same NVO.

Mreže NVO

Tokom prethodne decenije, NVO u Srbiji su na osnovu sopstvenog iskustva naučile koliki je značaj umrežavanja, zajedničkih aktivnosti i solidarnosti sa drugim organizacijama (kroz stvaranje *ad hoc* mreža i pokreta). Ovo iskustvo je, pre svega, stečeno kroz zajedničke aktivnosti usmerene na uklanjanje političkih prepreka. Najčešće bi se NVO okupile sa ciljem da reše konkretan zajednički problem i takva je saradnja uglavnom bila kratkoročna. Početkom devedesetih godina, nastaje anti-ratni pokret u Srbiji, zatim sledi studentski pokret koji izranja na površinu svake druge godine (1992, 1994, 1996...), zatim građanski pokret za zaštitu izbornih rezultata 1996/97 godine, Građanski pokret Srbije i Jugoslovenska akcija (tokom NATO bombardovanja), Savet za saradnju NVO, Unija NVO Srbije, Narodni pokret Otpor, Izlaz 2000 – NVO za demokratske i fer izbore, Forum Jugoslovenskih NVO itd.²² Pored ovih velikih nacionalnih mreža, u poslednjih nekoliko godina stvoren je veliki broj lokalnih i regionalnih mreža. Aktivnosti ovih mreža često nemaju kontinuitet, tako da je ponekad veoma teško odrediti da li same mreže još uvek postoje.

I sam koncept umrežavanja i koalicija NVO nije dovoljno jasan mnogim organizacijama. To pokazuje i činjenica da NVO koje su učestvovalе u ovom istraživanju navode postojanje čak 181 različite mreže. Karakteristično je to da je uglavnom jedna, ponekad dve ili tri, a samo u nekoliko slučajeva pet do deset organizacija, sebe prepoznala kao člana određene mreže. Neke NVO navodile su pripadnost organizacijama koje, zapravo, nisu mreže. Rezultati istraživanja samo su, dakle, potvrdili da još uvek nije dovoljno razjašnjeno među NVO šta se podrazumeva mreža i njeno funkcionisanje.

²² Proteklih deset godina u Srbiji je delovalo, a neke deluju i danas oko stotinjak mreža i koalicija nevladinih organizacija i to na svim nivoima: lokalnom, regionalnom, nacionalnom. Ovde su pomenute samo neke od njih, što ne znači da su druge manje značajne i manje bitne. Naprosto ovaj tekst nije istorija rada NVO-a, te stoga ne možemo da idemo u nabranje postojanja svih mreža.

Kao ključne razloge zbog kojih smatraju da je rad u okviru mreže daleko efikasniji nego samostalni rad, mnoge organizacije su navele razmenu informacija, znanja, ideja i iskustava. Čak 71.1% smatra da umrežavanje povećava efikasnost u radu, ali samo 35.02 NVO zaista i radi u saradnji sa drugim organizacijama. Ovo se može objasniti neujednačenim tumačenjem značenja pojma mreža, principa na kojima počiva rad mreže i posledicama umrežavanja i izgradnje koalicija. Ponekad, NVO mešaju umrežavanje i/ili funkcionalnu saradnju sa komunikacijom i odnosima sa drugim organizacijama.

Istraživanje pokazuje da najveći broj organizacija radi samostalno iz jednog centra (65.84%) dok 35.02% radi kao deo mreže NVO. Samo 13.44% NVO ima više od jedne kancelarije u Srbiji.

Tabela 10, Rasprostranjenost NVO U Srbiji prema načinu rada

Način rada	NVO	Procenat
Autonomno (iz jednog centra)	534	65.84
Više od jedne kancelarije u Srbiji	109	13.44
U mreži NVO	284	35.02

NVO koje rade u okviru mreže o važnim stvarima odlučuju konsultujući se sa sekretarijatom (76.21%) ili pak odlučuju samostalno (26.37%).

Zaključak:

Mreže NVO nastaju i nestaju zajedno sa okolnostima koje služe kao podsticaj za udruživanje u mreže. Ohrabruje podatak da veliki broj organizacija prepoznaje vrednost umrežavanja. Činjenica da tako mali broj NVO zaista radi u okviru mreže, može se tumačiti kao pokazatelj jedne faze u razvoju organizacija i čitavog sektora. Veće i uspešnije organizacije još uvek smatraju da je korisnije da otvaraju ogranke svojih organizacija i da samostalno sprovode aktivnosti nego da ulaze u partnerske odnose sa postojećim NVO. Uistinu je teško da se ostvari saradnja sa organizacijama koje nemaju jasno profilisan identitet. NVO u Srbiji su pokazale izuzetnu spremnost da ujedine snage u nekoliko ključnih trenutaka. Sada se one susreću sa izazovom da istovremeno očuvaju mreže u kojima rade i da zadrže autonomiju organizacija-članica u manje turbulentnim vremenima.

NVO i država

Odnos NVO i vlasti - osnovne karakteristike

Nakon započetog procesa demokratskih promena u oktobru 2000. godine u kojima su i nevladine organizacije odigrale značajnu ulogu, treći sektor se našao u novoj ulozi i poziciji. Naviknute da uglavnom deluju reaktivno i *ad hoc*, nevladine organizacije su se zatekle u situaciji da moraju menjati svoju strategiju i načine rada. Jedan deo te nove strategije jeste i izmenjen odnos prema novoj vlasti. Nakon završenih proizbornih kampanja (u kojima su I NVO imale veoma aktivnu ulogu) i izlaska iz situacije u kojoj su NVO bile neprijateljske i antivladine organizacije, stvorili su se uslovi za otpočinjanje komunikacije i dijaloga sa državnim sektorom.

Neki od zvaničnika u novoj vladi imaju ličnog iskustva u radu u trećem sektoru. Njihovo poznavanje rada NVO i različita tumačenja jakih i slabih strana ovog sektora, utiču na stepen i intenzitet ovih, sada zvaničnih, pokušaja i napora da pruže ruku trećem sektoru sa ciljem da poboljšaju saradnju između NVO i države tokom tranzicije. Neke NVO oberučke su prihatile novu mogućnost za saradnju, dok su druge zbunjene još uvek neformalnim načinom komunikacije, čiji je rezultat vidan u boljem prihvatanju pojedinih NVO. Treću veliku grupu čine one NVO koje su zabrinute da će ih država “progutati” (kooptirati) i prisvojiti njihove zasluge. Na regionalnim sastancima, NVO su stalno isticale koliko cene svoju nezavisnost od države i kako autonomiju NVO svrstavaju među najveća dostignuća svojih organizacija. Neke NVO se, pribijavaju preteranog približavanja državi, one “bliskosti koja izaziva nelagodu” i zbog koje može da otupi njihova kritička oštrica. Nakon ovih sastanaka koji su održani još u januaru i februaru 2001. godine, organizovano je još mnogo sastanaka i razgovora, kako na inicijativu države, tako i na inicijativu NVO, u potrazi za što efikasnijim načinom za komunikaciju i saradnju između ova dva sektora. Već su postignuti i prvi rezultati, ali svakako ostaje još puno prostora za dalje napredovanje.

Situacija na lokalnom nivou

Nevladine organizacije su pozdravile regionalne sastanke NVO koje je organizovala NGO Policy Group, u saradnji sa šest organizacija domaćina, kao pravovremenu inicijativu. Na ovim sastancima, predstavnici NVO su razmenili svoje ideje, modele, mehanizme i *ad hoc* inicijative za “saradnju” sa lokalnim vlastima. Praksa i modeli saradnje koji su pokušani na lokalnom nivou, mogu se grupisati na sledeći način: (1) institucija prazne stolice u Izvršnom odboru Skupštine opštine (predstavnik koga izaberu NVO da ih zastupa može da prisustvuje sednicama odbora, da daje svoje mišljenje, ali nema pravo glasa); (2) imenovanje osobe za kontakt i komunikaciju sa NVO u okviru Opštine (osoba je uglavnom iz NVO sektora); (3) uključivanje predstavnika NVO u opštinske odbore i komitete (s obzirom na određena područja rada); (4) konsultovanje predstavnika NVO o pojedinim gradskim i lokalnim problemima; (5) stvaranje razvojnih veća i timova za razvoj lokalne zajednice sastavljenih od predstavnika lokalnih organa vlasti, privrede i nevladinih organizacija.

Svi ovi pokušaji pokazuju da NVO i lokalne vlasti ispituju različite okvire za poboljšanje saradnje, ali ukazuju i na to da je situacija različita u svakoj opštini i da ne postoji jasna zajednička strategija sektora u tom pogledu, kao što ne postoji ni promišljen odnos države prema sektoru. Ima već i dosta primera koji ilustruju nepromenjeno stanje (*status quo ante*), gde još uvek nije uspostavljena ni osnovna komunikacija ili gde je stvoren animozitet kao rezultat nerealnih očekivanja jedne i druge strane. Na primer, NVO nekada traže od lokanih vlasti stvari koje ove (još uvek) nisu u stanju da im obezbede, kao što su finansijska podrška ili dobijanje poslovnog prostora na korišćenje. Standardni odgovor vlasti je da je prevelik broj NVO, a da je prostor kojim opština raspolaže ograničen. Svakako da bi koordiniran nastup različitih NVO imao više uspeha u ovakvim slučajevima. Umesto da se iscrpljuju u pojedinačnim akcijama, NVO (bar one koje imaju sličan problem) bi trebalo da se udruže u zajedničkoj akciji javnog zagovaranja i vršenja pritiska sa ciljem da se omogući transparentna dodela prostora za rad i uspostave jasni kriterijumi selekcije NVO. S druge strane, lokalne vlasti ponekad tretiraju NVO kao “mašine za stvaranje novca” od kojih se očekuje da doprinesu razvoju lokalne zajednice samo kroz angažovanje donatora i privlačenje finansijskih sredstava.

Nedostatak političke volje više nije ključna prepreka za saradnju između lokalnih vlasti i NVO. Sada se prepreke za saradnju mogu tražiti u već ustaljenoj i naučenoj razdvojenosti jednih od drugih, u relativnoj neuigranosti

aktera u novim ulogama, kao i nepoznavanju prednosti i ograničenja potencijalnih partnera u onom drugom sektoru. Najzad, i NVO i vlasti tek treba da izgrade pouzdane institucionalne mehanizme za komunikaciju. Za sada je komunikacija slučajna/sporadična, a saradnja se bazira na ličnim neformalnim kontaktima i poverenju.

Treći Forum Jugoslovenskih NVO i naknadne inicijative

Odnos NVO i vlasti u novom okruženju bio je glavna tema Trećeg Forumu Jugoslovenskih NVO²³ koji je održan u Beogradu od 17. do 19. maja 2001 godine. Među 350 učesnika bili su predstavnici lokalnih i međunarodnih NVO, savezne, republičke i lokalne vlasti i donatori.

Forum je označio prekretnicu u odnosima između vlasti i NVO. Po prvi put su se zvanični predstavnici vlasti sa najvišeg nivoa pridružili predstavnicima NVO u diskusiji o ulozi trećeg sektora u političkom, građanskom i socijalno-ekonomskom razvoju zemlje. Zoran Đinđić, predsednik Vlade Srbije, obratio se u uvodnom izlaganju učesnicima skupa. Tokom trodnevnog zasedanja veliki broj predstavnika vlasti izneo je svoje mišljenje o ulozi trećeg sektora u novom političkom okruženju: Dragoljub Mićunović - Predsednik Veća građana Savezne Republike Jugoslavije, Goran Svilanović - Ministar inostranih poslova SRJ, Duško Radosavljević - zamenik predsednika Izvršnog veća Vojvodine; Dragan Milovanović - republički ministar za rad i zapošljavanje, Ljiljana Lučić - zamenik republičkog ministra za socijalna pitanja; i Tinde Kovač Cerović - zamenik ministra za obrazovanje i sport u Vladi Republike Srbije.

Svi učesnici su izneli stav o neophodnosti komunikacije, uzajamnog delovanja i saradnje između dva sektora i istakli značaj nezavisnosti i autonomije NVO i njihovog prava da ostanu upućeni kritičari vlasti.

Forum je završen donošenjem sledećih preporuka nevladinim organizacijama:

- Da se ojača saradnja sa odgovarajućim vladinim institucijama u sprovođenju aktivnosti koje su kompatibilne sa inicijativama vlasti;
- Iniciraju i razvijaju adekvatne forme saradnje sa vladinim institucijama;
- Vrše pritisak na državne organe da se efikasno reše pojedini društveni problemi i zadovolje potrebe građana;
- Da doprinesu većoj transparentnosti rada državnih organa.

Učesnici Forumu su isto tako istakli potrebu za jasnijim i transparentnijim javnim konkursima koji bi omogućili pristup NVO vladinim resursima. Na lokalnom nivou svi učesnici su ohrabreni da što prisnije sarađuju na osnivanju lokalnih razvojnih koalicija između javnog, privatnog i neprofitnog sektora. Državne institucije se pozivaju da u svom radu koriste analize i kapacitete NVO i da iskoriste bogatstvo ljudskog potencijala skoncentrisanog u Trećem sektoru. Druge preporuke su se odnosile na mogućnost da se vladini podaci učine dostupnim programima NVO kako bi se njihov rad poboljšao i unapredio.

I zaista neki predstavnici vlasti učinili su i konkretne korake na poboljšanju saradnje sa NVO. Pozvali su predstavnike NVO da učestvuju u konsultacijama sa republičkim Ministarstvom za obrazovanje i sport i sa Ministarstvom za socijalna pitanja. Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom, preko koordinacione jedinice za razvoj i pomoć, stiglo je do NVO tako što je oglasilo informacije o potrebama i prioritetima koji se finansiraju. Premijer Republike Srbije započeo je organizaciju mesečnih sastanaka sa predstavnicima NVO na kojima su premijerovu pažnju privukla pitanja kao što su plaćanje poreza na humanitarnu pomoć i finansijske stimulacije. Kao znak dobre volje premijer je u junu mesecu u pismu koje je prosleđeno svim Izvršnim odborima skupština opština, urgirao da se lokalne vlasti otvore za saradnju sa NVO. Tako je Izvršno veće u Vojvodini osnovalo Fond za NVO. No vlast još uvek mora da dokaže svoju spremnost na saradnju formiranjem odgovarajućeg pravnog okvira za razvoj trećeg sektora. Još uvek nisu rešena pitanja oko novog zakona o NVO, fiskalnih regulativa i drugih relevantnih pravnih prilagođavanja koja su neophodna za efektivno i održivo funkcionisanje i razvoj organizacija.

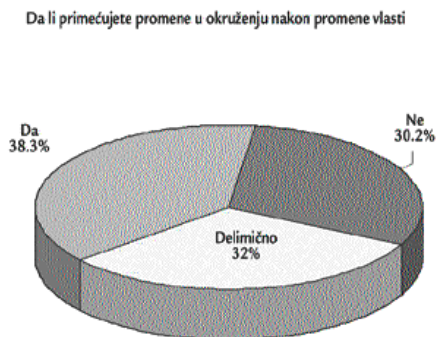
Tokom konsultacija sa predstavnicima nacionalnih vlasti, NGO Policy Group je otkrila da je nekada veoma teško da se radi sa NVO jer one nemaju legitimne predstavnike i nemaju artikulisan glas tj. nema nikoga ko bi mogao da govori u ime NVO-a. Karakteristično je da vladini predstavnici tvrde da su spremni za saradnju i da put dalje saradnje vide u daleko organizovanijem pristupu samih NVO.

Rezultati istraživanja o odnosu NVO – vlasti

Svi rezultati pokazuju da su pre poslednjih izbora, NVO sarađivale daleko više sa lokalnim vlastima i to naročito u onim opštinama u kojima je na vlasti bila opozicija nego na višem nivou. Pre oktobra 2000. godine, većina NVO nije sarađivala sa ministarstvima u Srbiji (52.57%). A među onima koji i jesu, saradnja je bila “loša” za 32.75% organizacija, a “dobra” kod 13.36%. Samo je 1.32% smatralo saradnju “odličnom”. Na primer, veliki broj grupa koje su radile sa izbeglicama/interno raseljenim licima i invalidima žalile su se više na specifičnu politiku koja se odnosila na ove grupe nego na generalni stav nepoverenja vlasti prema NVO.

Na pitanje kako gledaju na period od januara do aprila 2001, 58.5% nisu smatrale da postoji značajniji napredak u saradnji sa vlašću; 21.75% smatralo je da postoji kompletna promena, 17.46% nije primetilo nikakvu promenu, a za 2.3% odnos se čak pogoršao. Na odgovor na pitanje o promenama u okruženju, većina NVO je primetila značajne promene (38.31%), dok je 31.51% videlo samo parcijalne promene, a gotovo trećina (30.18%) nije primetila nikakve promene.

Grafikon 6, Da li ste primetili promene u vašem okruženju od oktobra 2000?

NVO su opisale promene koje su opazile kao: (1) daleko pozitivniju i opušteniju atmosferu i otvoreniji pristup vlade u rešavanju problema (19.86%); (2) porast želje građana da sudeluju u aktivnostima NVO i da pozitivnije sagledaju samih NVO (8.12%); (3) nema više prepreka od strane vlasti za rad NVO (6.22%); (4) sloboda da se komunicira i da se iskazuju različita mišljenja (4.15%); (5) povećan pristup medijima (2.42%); (6) prestanak izolacije same zemlje (1.04%).

NVO koje su tvrdile da nisu primetile nikakve promene navele su za to sledeće razloge: (1) nepostojanje stvarnih promena u odnosu između vlasti i NVO, nedostatak razumevanja NVO (12.44%); (2) NVO nisu imale nikakvih problema sa prethodnom vlašću i nemaju ni sada (3.11%); (3) suviše je rano da se donose sudovi ali očekuju da vide promene (2.76%); (4) NVO su osnovane posle izbora (1.55%); (5) njihove aktivnosti nisu u direktnoj vezi sa političkim promenama (1.21%).

Od NVO se tražilo da identifikuju oblasti u kojima mogu da pruže pomoć vladi i javnim institucijama: njih 11.46% ponudilo je svoje ekspertsko znanje i pomoć, savete, ideje i konsultacije; 10.35% može da ponudi istraživanje i da da procene rezultate, projekte, baze podataka i druge informacije; 9.08% ponudilo je pomoć u oblasti razvoja zajednice i rešavanje problema koji se fokusiraju na lokalnoj samoupravi; 8.44% ponudilo je lične usluge i iskustvo iz njihove oblasti rada i ekspertizu; 8.28% može da pomogne u procesima demokratizacije i zaštite ljudskih prava; 7.48% ponudilo je pravnu pomoć u pripremi zakonodavstva na lokalnom i nacionalnom nivou; 7.32% želi da sarađuje na polju kulture i obrazovanja. Ostale identifikovane oblasti odnosile su se na potrebe procene i prioritete potreba mladih i drugih grupa humanitarne pomoći, podržavanje u oblasti zdravstva, zaštite životne sredine i obuke državnih službenika itd.

Ključne preporuke vladi uključuju daleko aktivniju i važniju kooperaciju kao i kreiranje mogućnosti za razmenu ideja i informacija, naročito u oblastima u kojima NVO imaju znatnog iskustva. Jedna petina (20.45%) sada ima česte kontakte sa vlastima, gotovo polovina njih komunicira sa njima s vremena na vreme (46.59%) dok 19.58% njih je retko u kontaktu, a 13.38% nije nikad u kontaktu.

Mehanizmi poboljšanja komunikacije između Prvog i Trećeg sektora

Veliki je broj nepoznanica vezanih za buduće odnose između NVO i vlasti. Neke od NVO imaju nerealna očekivanja i vide svoju ulogu u savetovanju i postavljanju zahteva vlastima - to su one NVO koje precenjuju svoje kapacitete i ekspertizu. S druge strane, veliki broj državnih službenika nije svestan ogromnog potencijala koji leži u trećem sektoru i veliki broj njih još uvek ne vidi važnost saradnje sa NVO. Institucionalni mehanizmi nisu postavljeni, a stepen i kvalitet komunikacije i saradnje razlikuje se od jedne institucije vlasti do druge (od opštine do opštine, ministarstva do ministarstva). Uprkos ogromnom povećanju broja NVO u poslednje dve godine, još uvek postoje prazne zone, oblasti u kojima bukvalno ne postoji prisustvo NVO; relativno mali broj NVO je na primer fokusiran na razvoj zajednice/opštine i na povezivanju sela - i grada.

Prisutne su mogućnosti manipulacije, kooptacije i zloupotrebe poverenja i/ili sredstava i ne treba ih potcenjivati. Neke NVO će pristati da igraju ulogu kvazi/takozvanih nevladinih organizacija dok će druge organizacije želiti da zadrže svoju nezavisnost i autonomiju dok se budu još aktivnije angažovale u

komunikaciji i razmeni sa javnim sektorom. Jedan deo trećeg sektora naći će da je veoma zgodno da kritikuje vlasti i onda kada je to neophodno i onda kada se to radi samo iz navike. I na kraju, tu su i nevladine organizacije koje imaju veoma slabe razloge i inicijativu za međusobnu saradnju sa državom.

Neće biti lako postići pravi balans. Prvi korak bi mogao da bude isticanje poruke da NVO ne mogu zameniti državu i da država ne može zameniti NVO. Ovo istraživanje pokazuje da će NVO sektor nastaviti da igra ključnu ulogu u procesu demokratizacije. Povećani broj NVO su zainteresovane za socijalno-ekonomske aspekte tranzicije. Ove organizacije traže načine koji bi ublažili štetne/nepovoljne efekte tranzicije na građane.

Postoji sumnja da će NVO u Srbiji nastaviti da se angažuju u kvazi političkim aktivnostima, bilo u saradnji ili konfrontaciji sa vladom. Pored svega, međusobno delovanje će se pojačati kad i država i NVO shvate da je veoma teško da jedni druge ignorišu. Dinamičnija komunikacija između vlasti i NVO stvorice poteškoće koje nisu ranije postojale. Međutim, ako vlast želi da postane “demokratski izabrani servis za građane” naći će da je nemoguće održati regularnu i smislenu komunikaciju sa čitavim brojem različitih i neusklađenih organizacija.

NVO će morati da izađu sa efikasnim i novim načinima komunikacije i da kanališu informacije vlastima, kako bi izbegle usko grlo tokom procesa obezbeđivanja transparentnosti/vidljivosti i podjednagog pristupa informacijama. Biće lakše ako NVO ponovo definišu svoj organizacioni identitet i odrede prioritete oblasti interesovanja. Neizbežno, moraće da se povežu sa drugim sličnim i komplementarnim organizacijama u okviru trećeg sektora i drugim sektorima. Neke organizacije postaće još operativnije, dok će druge identifikovati svoje uloge tako što će postati organizacije za podršku Trećem sektoru.

Ovim procesima trebaće vremena, ali se neće odvijati spontano. Dodatne snage će morati da se investiraju u razvoj strategije organizacija i sektora. U jednom trenutku u budućnosti, NVO će morati da izgrade poverenje i mehanizme koji će im omogućiti da izaberu pojedince koji će biti njihovi legitimni predstavnici i koji će artikulirati njihove glasove u odgovarajućim institucijama. Ako je rešenje za NVO da polako krenu putem ili da utrče u borbu za primat i uticaj, NGO Policy Group zastupa ovo drugo rešenje.

S obzirom da u Srbiji ima puno problema, i da je neizbežno da će doći do strukturalnog prilagođavanja institucija, sigurno je da će NVO imati stimulans i da će morati međusobno još efikasnije da se organizuju. Do sada se nova vlast sasvim mudro, nije previše mešala u to. U najgorem slučaju, nova vlast i NVO će instinktivno tražiti saveznike. A u najboljem slučaju, svaka od njih će aktivno tražiti mogućnosti za saradnju u najboljem interesu onih koje zastupaju i sa kojima su povezani.

Vlast tek treba da odgovori na svoja obećanja o decentralizaciji. NVO su ipak korak dalje jer su razvile mehanizme i kanale komunikacije na lokalnom i nad-nacionalnom nivou. One formiraju savezništva i osnivaju mreže koje će ublažiti opasnost od “beogradizacije” i odbiti bilo kakve pokušaje donošenja odluka iz centra.²⁴ U isto vreme NVO svaki dan dokazuju da su željne da sarađuju na nacionalnom i međunarodnom nivou. Shvatile su težim putem koliko je razmena informacija važna.

²⁴ Na primer, sledeći Forum jugoslovenskih NVO zamišljen je kao niz regionalnih foruma sa konferencijom na nacionalnom nivou.

Prosta razmena informacija u ovom trenutku nije dovoljna. NVO moraju da diskutuju i da iznesu svoje poglede o društvu i društvenim promenama. Napor koji je pokazala NGO Policy Group samo je jedan od primera olakšane komunikacije i konsultacija. No, proces je tek na početku i ohrabrujemo ostale NVO da uzmu aktivnog učešća, bilo u saradnji sa NGO Policy grupom ili samostalno.

NVO, korisnici i drugi poverioci

Ovaj deo istraživanja ispituje načine na koji NVO komuniciraju sa svojim aktivistima i volonterima, korisnicima, građanima i lokalnim vlastima. Isto tako istražuje odnose sa različitim grupama onako kao ih shvataju predstavnici NVO. Organizacije su zamoljene da pokažu koje funkcije/usluge trenutno pružaju ili koje bi mogli da pruže različitim učesnicima. Odnos NVO sa donatorima je u sledećem odeljku ovog izveštaja.

Prema rezultatima istraživanja NVO u Srbiji imaju sporadične i neizgrađene odnose sa korisnicima. Mada se neke NVO fokusiraju na relativno konzistentne i dobro definisane ciljne grupe (ljudi sa posebnim potrebama, samohrane majke, izbeglice i interno raseljena lica, socijalne slučajeve) ipak većina još uvek ne uspeva da uključi ove "klijente" u ključne aspekte svojih operacija na sistematičan i razumljiv način. Ispitivanje pokazuje oštru razliku između NVO koje su davaoci usluga i korisnika kao pasivnih primaoca ovih usluga. Rezultati su isto tako pokazali da se velika većina NVO bori sa sopstvenim identitetom što se da videti iz raskoraka u misiji, ciljevima, aktuelnim aktivnostima, budućim planovima. Na primer 794 NVO odgovorilo je na pitanja o misiji svoje organizacije. Za neke od NVO još uvek je teško da naprave razliku između misije i aktivnosti. Kod drugih ova distinkcija je jasna, ali su se one prilagodile okolnostima i proširile svoje aktivnosti na oblasti koje nisu bile njihov originalni izvor postojanja. Kad je reč o misiji/cilju, većina organizacija su sebe svrstale u grupaciju razvoja civilnog društva, a potom slede one vezane za zaštitu sredine. U skladu sa svojim prethodnim aktivnostima NVO se svrstavaju u sledeće ključne oblasti: obrazovanje, kultura, humanitarna pomoć, socijalne usluge, zaštita životne sredine i zaštita ljudskih prava. Kategorizaciji NVO nedostaje preciznost i zato ovo ispitivanje nije ni imalo za cilj da izvrši neku rigorozniju kategorizaciju s obzirom da ono sa sobom povlači/zahteva debatu na nivou čitavog sektora. Međutim to je bio samo pokušaj da se uhvati trend u odnosu na prethodne klasifikacije naime sa dva direktorijuma NVO u SRJ koje je izdao Centar za razvoj neprofitnog sektora.²⁵

Daleko više no ranije, NVO se bave razvojem zajednice, internacionalnom i regionalnom saradnjom, Evropskom integracijom, razvojem NVO, kampanjama, kvalitetom života i kulturom i multikulturalnim aktivnostima. Grupe za samopomoć, kao što su na primer samohrane majke, Romi, udruženja invalida i izbeglica, trude se da se skoncentrišu na svojim početnim ciljnim grupama, ali i kod njih ima variranja u okviru aktivnosti i pristupa.

²⁵ B. Petrović, J. Paunović, A. Divac, V. Nenadić, T. Gorjanc "Direktorijum nevladinih, neprofitnih organizacija u SR Jugoslaviji" (Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd 1997). Grupa autora "Direktorijum nevladinih, neprofitnih organizacija u SR Jugoslaviji" (Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd 2000).

Mnoge NVO su prešle sa jedne na drugu grupu korisnika - a pružaju istu vrstu usluge samo drugim grupama klijenata. Ovo ispitivanje nam pokazuje da se većina NVO radije oslanja na znanje/stručnost njihovih donatora i /ili aktivista, njihovo profesionalno iskustvo i/ili pristup raznim znanjima i informacijama, nego da prilagođava svoju strukturu promenljivim potrebama i prilikama. Profesori/učitelji i pravnici vode na listi profesionalaca i eksperata koji se nalaze u trećem sektoru a iza njih slede ekonomisti, novinari, psiholozi, inženjeri, umetnici, doktori medicine, i sociolozi. Za više detalja videti tabele u Prilogu.

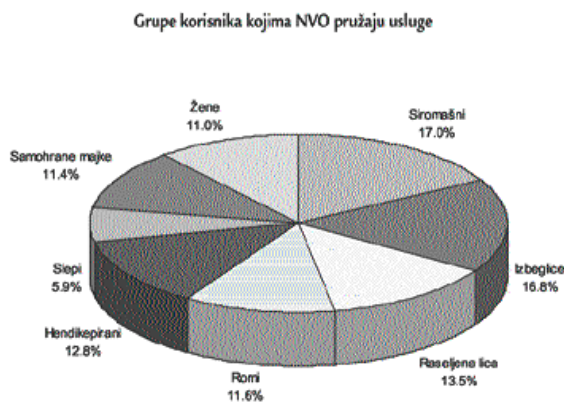
Karakteristično je da NVO koriste sledeće pristupe kako bi odredili korisnike:

- 1) Socijalni status, uključujući prihod, pravni status, zdravstveno stanje, i druge indikatore marginalizacije koji su prikazani u statistikama i zvaničnim podacima do kojih dolaze NVO;
- 2) NVO primenjuju starosnu grupu - ili specijalne kriterijume prema tipu usluge koje pružaju;
- 3) Misija NVO određuje korisnike i Zakon;
- 4) Procena samih NVO ili identifikacija pomaže im da identifikuju ciljnu grupu;
- 5) Korisnici se obraćaju NVO za pomoć;
- 6) Drugi kriterijumi, u zavisnosti od tipa projekta, zahteva donatora ili raspoloživosti sredstava.

Pored direktnih korisnika NVO su na usluzi javnosti (putem debata, seminara i aktivnosti kojima podižu nivo svesti), onom segmentu populacije koji je zainteresovan za zbivanja (pravna pomoć, širenje informacija), opštinskim vlastima (pisanje predloga projekata, podela informacija, zajednički razvoj projekata i implementacija, kontakti sa donatorima i institucijama na nacionalnom nivou), političkim partijama (usluge socijalne podrške, identifikacija problema) i drugim NVO i sindikatima (obuka, zajedničke aktivnosti, alijanse bazirane na slučaju).

Grafikon 7 prikazuje osam dominantnih korisničkih grupa²⁶ koje su izabrane od strane NVO u pružanju socijalnih usluga. Važno je napomenuti da je 70.05% NVO svoje organizacije navelo kao davaoce usluga. NVO su podeljene u četiri ključne grupe

Grafikon 7, Izabrane grupacije korisnika NVO usluga

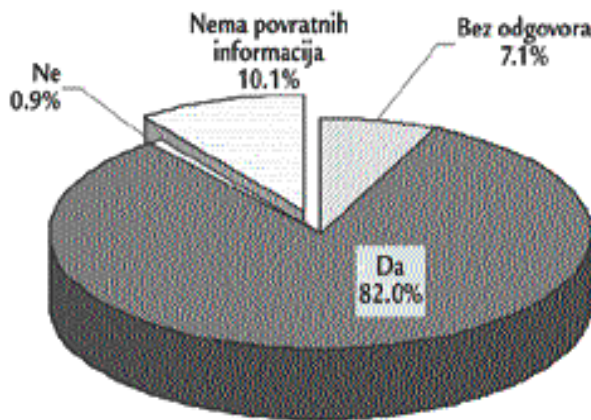

²⁶ ene i samohrane majke su u različitim grupama jer NVO "samohrane majke" svrstavaju u psihosocijalnu podršku, humanitarnu pomoć i /ili one koje daju prihode manjeg opsega, dok se "ene" svrstavaju u enske grupe ili u one aktivnosti vezane za pol u okviru organizacija na najširem nivou.

odgovora navodeći način na koji one pružaju pomoć: 1) omogućavanje pristupa pravima i pravnoj pomoći; 2) materijalna i medicinska pomoć; 3) edukacija i obuka; 4) psihosocijalna podrška i savetovališta.²⁷

Pretežna većina ispitanih NVO (92.79%) tvrdi da nema problema u odnosu sa svojim korisnicima. Od 821 ispitanih NVO, 81.97% veruje da su korisnici zadovoljni sa njihovom organizacijom i /ili sa uslugama koje ova pruža. Samo nešto više od 10% ističe da ne prima odgovarajuće povratne informacije, a samo mali broj prepoznaje da njihovi korisnici nisu zadovoljni uslugama koje pružaju.

Grafikon 8, Da li su korisnici zadovoljni?

U većini slučajeva, optimizam vezan za zadovoljstvo korisnika proizilazi iz neformalnih povratnih informacija. Samo je manja grupa NVO angažovala korisnike da urade evaluaciju pruženih usluga ili preuzetih aktivnosti.²⁸ Samo je 51 organizacija identifikovala probleme u komunikaciji i/ili koordinaciji aktivnosti sa korisnicima, dok 770 NVO nije uspeo da to uradi. Pitanje je bilo otvoreno i omogućavalo je više odgovora.

²⁷ Ostale forme pomoći koje su navedene uključuju aktivnosti vezane za zaštitu sredine, osposobljavanje žena, kućne posete starima, socijalna i ekonomska integracija, kreiranje predloga i povezivanje sa drugim NVO, omogućavanje pristupa Internetu i podrška u komunikacijama, podrška u lobiranju i istraživanju.

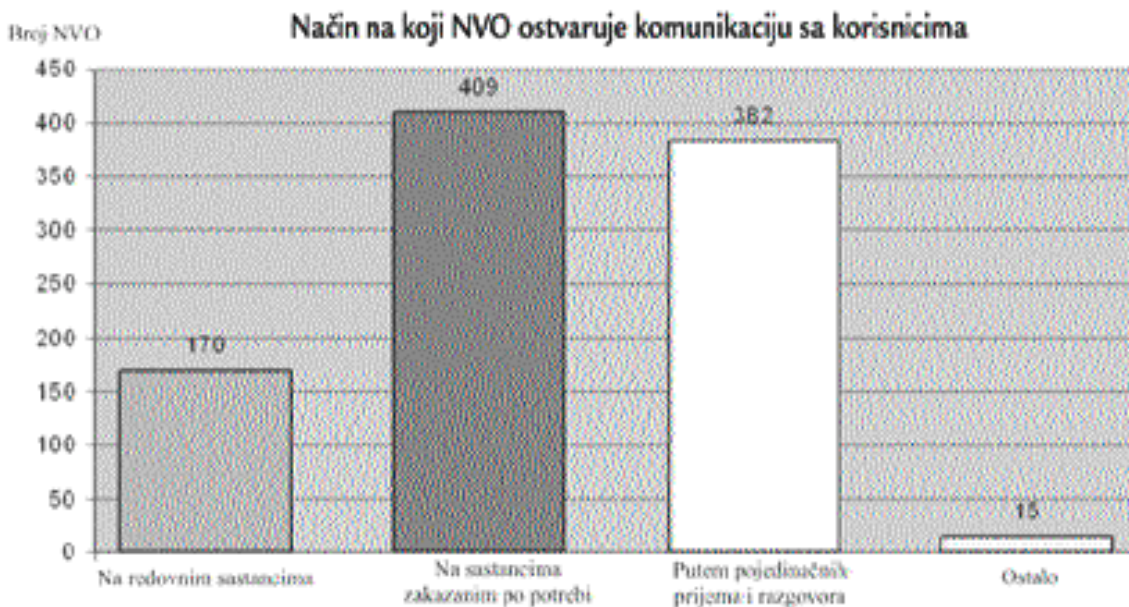
²⁸ Bilo bi interesantno da se u budućem istraživanju ispita koji su tipovi učestvovanja korisnika u evaluaciji, koja je priroda i struktura ispitivanja koje vode NVO, vreme učestvovanja korisnika (tokom projekta ili kasnije tokom implementacije projekta) i nivo analize sa ciljem da se uradi identifikacija i usklađivanje potreba i očekivanja korisnika sa aktivnostima projekta i rezultatima.

Tabela 11, Problemi u koordinaciji aktivnosti NVO sa korisnicima

Vrsta problema	NVO	Procenat ukupnih odgovora
Tehnički	13	29.55
Finansijski	11	27.27
Organizacioni	12	25.00
Nedostatak razumevanja	5	11.36
Lični	3	6.82
Nedostatak poverenja	3	6.82
Politički	3	6.82
Drugi	10	22.73

Ispitivanje je isto tako zahtevalo da se navedu načini na koje NVO komuniciraju sa korisnicima. Odgovori su grupisani u 4 ključne kategorije prikazane u grafikonu 9.

Grafikon 9, Načini komunikacije sa korisnicima

Modeli komunikacije sa korisnicima (individualni ili u malim grupama) slažu se sa NVO aktivnostima na nivou zajednice (48.89%), i regionalnim aktivnostima (40.89%), a isto tako i sa njihovim, uglavnom kratkim, programima.

NVO međusobno deluju sa vlastima na više načina: na zahtev NVO (443), neformalno (278), kao odgovor na poziv izdat od strane vlasti (243), na javnim sastancima i okruglim stolovima (168), putem pošte (163) i na NVO sastancima (110). S obzirom da je veliki broj aktivista iz NVO sektora postao deo lokalnih vlasti posle poslednjih izbora, njihove višestruke uloge zamagljuju pravo razumevanje NVO saradnje sa lokalnim vlastima.

Od NVO se isto tako tražilo da procene nivo u kojem su građani upoznati sa NVO aktivnostima na lokalnom nivou. Prema rezultatima, njih 43.24% smatra da građani imaju dovoljno informacija o aktivnostima, 40.68% smatra da građani nisu dovoljno upoznati a 15.47% smatra da su građani potpuno upoznati sa onim šta organizacije rade.

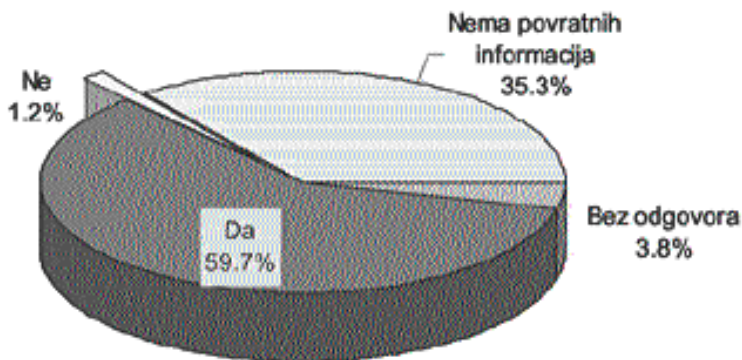
Na nacionalnom nivou, 58.71% procenjuje da ima prostora za poboljšanje i da građani ignorišu neke/veći deo njihovog rada (neke jer je dat rad NVO na lokalnom nivou), 34.23% su zadovoljne sa nivoom opšteg znanja o NVO, a 5.6% tvrde da građani ignorišu njihov rad.

Ova samo-procena potvrđuje istraživanje koje je u decembru 2000. godine sproveo *Centar za proučavanje alternativa* iz Beograda. Prema tom ispitivanju, 59% građana nije svesno aktivnosti koje sprovode NVO, 35% je samo delimično svesno, 5% je upoznato sa radom NVO a samo 1% aktivno učestvuje u radu NVO. Oni građani koji znaju za NVO uglavnom su upoznati sa nekoliko velikih organizacija. Bliža povezanost sa građanima kao “poveriocima” još je jedan prioritet razvoja NVO u Srbiji.

Prema sopstvenom mišljenju NVO, građani su najsvesniji njihovih konkretnih akcija, projekata i aktivnosti (26.37%). Isto tako za NVO se zna po njihovoj humanitarnoj pomoći, pomoći upućenoj deci, ženama i izbeglicama (16.82%); a po misijama, kreativnosti, humanoj i demokratskoj prirodi (16.56%); treningu, seminarima, letnjoj školi, debatama i predavanjima (13.5%); političkim aktivnostima (9.81%); rezultatima njihovog rada (9.3%); i raznim događajima, promocijama, festivalima i kampanjama (8.66%).

Oko dve trećine NVO u Srbiji su zadovoljne kako građani vide njihove aktivnosti; 35.32% potvrđuju da nemaju povratne informacije; 3.78% nije bilo u stanju da odgovori i 1.22% smatra da građani nisu zadovoljni. Rezultati ovog dela ispitivanja postavljaju pitanje transparentnosti NVO i društvene odgovornosti.

Da li su građani zadovoljni

Grafikon 10 Da li su građani zadovoljni

Istraživanje je tražilo od NVO da identifikuju specifične vrste pomoći koje pružaju građanima. Većina organizacija je navela humanitarnu pomoć (27.87%), alternativne oblike edukacija i obuke (17.61%), pravnu pomoć (16.23%), savetovanje, ekspertsko savetovanje i pomoć (14.09%), informacije (12.56%), psihosocijalnu pomoć i prevenciju zdravlja (9.19%), obuke/treninge, okrugle stolove, i debate koje se odnose na rad i ulogu NVO (6.58%). Šta više, NVO su navele sledeće funkcije koje su izvan njihovih primarnih ciljeva, ali su deo njihovog angažmana u zajednici: pružanje moralne podrške, mogućnost korišćenja knjiga, literature i informacija; omogućavanje građanima da besplatno koriste fotokopir mašinu; neformalno javno obrazovanje o različitim standardima i procedurama; uloga posrednika između građana i institucija; usluge transporta; omogućavanje građanima da koriste njihove prostorije za sastanke; služe kao inkubatori i mentori za novo nastale NVO.

Od NVO se dalje zahtevalo da navedu oblasti u kojima mogu da omoguće podršku drugim NVO. Većina njih (28.71%) je ponudila individualno iskustvo i saradnju vezanu za njihovu sopstvenu oblast iskustva. Potom dolaze edukacija i trening a iza njih pomoć i kooperacija u oblastima demokratizacije, zaštite ljudskih prava, inicijativa vezanih za razvoj zajednice. Potom dolaze ideje i ljudski resursi, konsultacije i tehnička pomoć, informacije o kontaktima sa drugim NVO i institucijama. Manja grupa NVO nudi saradnju po pitanjima strukture i reforme, pre svega u socijalnom sektoru. Jedan segment trećeg sektora mogao bi da olakša osetljivost drugih NVO u odnosu na druge marginalizovane grupe i da omogući pristup datim grupacijama. I na kraju, 4.87% NVO tvrdi da je spremno i voljno da pruži bilo koju vrstu pomoći i saradnje.

Sličan komplet usluga NVO nude javnim institucijama. Razlika je u tome što NVO naglašavaju svoje iskustvo u razvoju projekata – procena potreba, implementacija projekata, monitoring, povratna informacija sa samog terena itd. NVO isto tako vide razvoj zajednice/opštine kao još jednu oblast u kojoj one imaju prednost u odnosu na javne institucije. Pedeset NVO su ponudile da pruže pomoć lokalnim vlastima i javnim institucijama pri sprovođenju obuke za državne službenike. Njih 46 prihvatile su kritiku vlade kao vrstu pomoći.

Više od dve trećine (72.32%) je negativno odgovorilo na pitanje o tome da li se njihove aktivnosti mogu smanjiti s obzirom na promenjene okolnosti u Srbiji. Opravdanje je traženo u ekskluzivnosti postojanja same organizacije (“Mi smo jedina organizacija u ovom gradu koja....”); u širokom polju delovanja (“Mi imamo široke perspektive i obuhvatamo različite aspekte”); i ispunjenju ciljeva u odnosu na potrebe (“Još uvek nismo postigli naše ciljeve/potrebe još uvek postoje”). Velika većina NVO (83.58%) ima potrebu da poveća obim svojih aktivnosti. Njih 13.81% želi da zadrži sadašnji nivo aktivnosti dok samo 2.61% predlaže da smanji broj aktivnosti. Sledeći razlozi navođeni su kao potreba proširenja aktivnosti: povećano interesovanje građana za aktivnosti NVO; veće mogućnosti za lokalnu i međunarodnu saradnju; očekivanje povećanja potreba tokom tranzicije; potreba da osnuju ruralno – urbane veze kao nove oblasti rada; komplementarnost sa aktivnostima usmerenim na podizanje nivoa svesti i aktivnosti koje doprinose promenama u ponašanju; i šanse za veće učešće građana što bi omogućilo njihov povećan uticaj. NVO različitih pogleda istakle su da moraju uraditi više kvalitetnog posla, a ne samo kvantitativnog bez pravih rezultata. Neke NVO su zapazile da je njihov početni kapacitet doveden do kraja i da moraju ojačati svoje unutrašnje kapacitete pre nego što se prošire. Druge NVO su smatrale da je za samu organizaciju mnogo bolje da se prvo stabilizuje, i specijalizuje u određenom polju i da dobije eksperte na određenom stručnom polju, nego da se ogleda u svemu i svačemu.

Strateško planiranje nije praksa kod velikog broja NVO u Srbiji. Mada 93.92% organizacije tvrdi da ima sopstvenu strategiju, ipak većina (42.78%) ima planove za godinu dana unapred. Nešto više od 14% planira šest meseci unapred. Oko 16% organizacija ima strateški plan za naredne tri godine, a 17.47% ima plan za pet godina. Kada se ovi podaci ispituju u svetlu uloge odbora i seminara koje su pohađali predstavnici NVO, može se zaključiti da je nedostatak veština strategijskog planiranja jedan od najvećih nedostataka trećeg sektora i stoga prioritarna oblast u kojoj nevladinim organizacijama treba asistencija.

Kao odgovor na pitanje o tome koje su najvrednije procene njihove organizacije, predstavnici NVO su naročito istakli uviđanje prioriteta, entuzijazam, optimizam, postojanost, timski rad, i činjenicu da se osećaju korisnim. Gotovo polovina ispitanih NVO u njihovoj organizaciji najviše vrednuje ekspertizu i znanja koja su se okupila zajedno u organizaciji. No, s druge strane, na pitanje da li imaju ekspertski tim za političku analizu i razvoj alternativnih rešenja čak 36.47% je izjavilo da ih nema. Onih koji su naveli da ih imaju ima sledeće eksperte i to najviše: pravne (gotovo 25%), eksperte za životnu sredinu (18.17%); a zatim i ostale eksperte za ekonomiju, psihologiju, psihosocijalno istraživanje, pitanja koja se odnose na mlade, stare, invalide i etničke manjine, obrazovanje, kulturu, poljoprivredu i razvoj civilnog društva. Samo nekoliko NVO angažuje eksperte u prirodnim naukama, inženjere i stručnjake za informacione tehnologije.

Zaključak:

Na osnovu rezultata istraživanja, vidi se da podjednako učešće korisnika i poverioca nije najjača strana NVO u Srbiji. Primarni okvir onih koji su uključeni u istraživanje odnosi se na unutar - organizacijske resurse, lične kontakte, donatore, lokalne vlasti²⁹ i druge NVO. Za većinu onih koji pružaju usluge korisnici su samo primaoci pomoći. Komunikacija sa građanima se obavlja "hladnim" putem: putem medija, veb sajta, javnih oglasa, lifleta, postera i drugih štampanih materijala. Period "manije za elektronskim medijima" stoga nije iznenađenje s obzirom da su NVO imale nizak profil tokom Miloševićeve vladavine. Komunikacija sa korisnicima je shvaćena prilično lično. Daleko snažniji/bitniji i stvarniji upliv korisnika mogao bi da odigra ključnu ulogu u povećanju legitimiteta i uticaja trećeg sektora u Srbiji. Bolji pristup podacima, statistici i informacijama o prioritetima vlasti, zajedno sa povećanim interesovanjem NVO da savladaju veštine istraživanja i bazičnog procesa selekcije, otvaraju novo polje ka aktivnostima koje imaju koren u lokalnoj zajednici i koje se mogu udenući u širi socijalno ekonomski i politički kontekst. I na kraju, regionalni sastanci su pokazali da su NVO svesne potrebe za većom transparentnošću u odnosu sa građanima. No, trenutna realnost je da je odgovornost pre svega na donatorima.

²⁹ NVO koje su bazirane u Beogradu ne pripadaju ovoj matrici, jer se one pre svega obraćaju nacionalnim, a ne lokalnim (opštinskim) vlastima.

NVO i donatori

Veliki broj organizacija je primetio da danas postoji daleko veći broj donatorskih konferencija no samih donatora. Neke od njih ističu da je potrebno naučiti mnogo više o odnosu sa donatorima, istražiti različite pristupe i početi sa postavljanjem pitanja. Generalno govoreći, treći sektor prepoznaje svoje zakasnelo učešće u donatorskom kreiranju razvojnih strategija pomoći čak i kada date strategije direktno ciljaju na NVO. Tokom regionalnih sastanaka, NVO su počele da uviđaju koji su nedostaci njihove zavisnosti u odnosu na donatore, i podvukli su potrebu za razvijanjem lokalne baze finansiranja. Međutim, isto tako su prihvatili da će NVO na kraći i srednji rok nastaviti da traže spoljnu podršku. U isto vreme javlja se povećani interes NVO za edukaciju i zastupanje interesa donatora.

Od 821 organizacije koliko je učestovalo u ovom istraživanju samo je 51.64% bila spremna da iznese na videlo budžet za poslednjih dvanaest meseci. Postoje dva glavna razloga ovako lošeg odziva. Prvi je, da gotovo polovina organizacija nema fiksni budžet i daleko radije sprovodi *ad hoc* akcije koje finansiraju različiti finansijeri i nekolicina građana koji izražavaju simpatije za sektor (broj NVO koje nisu dale podatke vezane za budžet odgovara i gotovo je identičan broju NVO koje nemaju prostorije za rad i/ili opremu). Drugi razlog je okruženje u kojem su NVO radile u prošlosti, a koje je uticalo na NVO da prikrivaju finansijske i druge podatke, jer veliki broj NVO još uvek shvata kao opasnost pitanja vezana za njihove finansijske.

Polovina ispitanih NVO koje su bile spremne da otkriju svoje finansijske koincidira sa omanjim organizacijama koje operišu sa umerenim sredstvima. U prošloj godini gotovo polovina NVO je operisala sa budžetom do 10,000 DM. Prema podacima, 21.7% imalo je budžet do 1,000 DM; jedna četvrtina operisala je sa budžetom od 1,000 do 5,000 DM; 13.21% je imalo budžet u rasponu od 5,001 do 10,000 DM; budžet od 10,001 do 20,000 DM ima njih 12.03%; 5.42% budžet od 20,001 do 30,000 DM; 4.25% ima budžet između 30,001 i 50,000 DM; 8.50% je u rasponu od 60,000 do 100,000 DM; 6.13% pripada grupi od 100,001 do 800,000 DM. Jedna jedina organizacija je navela da ima godišnji budžet od 5,000,000 DM.

Tabela 12, NVO prema njihovom godišnjem budžetu /za 2000

Budžet u DM	NVO	Procenat
1-1,000	92	92
1,001-5,000	106	106
5,001-10,000	56	56
10,001-20,000	51	51
20,001-30,000	23	23
30,001-40,000	18	18
40,001-50,000	18	18
50,001-60,000	7	7
60,001-80,000	12	12
80,001-100,000	14	14

Budžet u DM	NVO	Procentat
100,001-150,000	5	5
150,001-200,000	9	9
200,001-300,000	5	5
300,001-600,000	4	4
600,001-800,000	3	3
5,000,000	1	1
Total:	424	424

Struktura je izračunata u odnosu na broj totalnih odgovora; 397 NVO je dalo odgovor na ovo pitanje.

I zaista, teško da ima ubedljivijeg indikatora raskoraka u okviru trećeg sektora u Srbiji nego što je to budžet NVO. U prošloj godini budžet lokalnih NVO kretao se od sume manje od 1,000 DM do 500,000 DM.³⁰ Uprkos nekoliko izuzetaka, ispitivanje pokazuje da one organizacije koje se nalaze u okolini Beograda kao i u Vojvodini mnogo češće imaju budžet od i preko 150,000 DM.

Generalno govoreći, manje organizacije su daleko voljnije da razgovaraju o budžetu. Očekuje se da će veće organizacije postati daleko transparentnije kao rezultat kombinacije nekoliko faktora: povećane vidljivosti i smanjenja opasnosti, pritiska donatora i porasta javnog interesa za NVO.

U vezi sa ključnim izvorima finansiranja, NVO su kao prvi izvor navele fondacije, potom slede vlastiti resursi NVO, međunarodne NVO, donacije korporacija, individualna davanja, članarine, budžeti lokalnih vlasti. Kao ilustracija različitih izvora finansiranja u Beogradu (55), u Vojvodini (26), Sandžaku (10) NVO su navele za glavna izvore finansiranja sredstva privatnih lica.

Tabela 13, Distribucija NVO prema izvorima finansiranja

Izvor	NVO prema izvoru finansiranja			
	Glavni	Ostali	Glavni	Ostali
	Broj NVO		Struktura u procentima	
Fondacije	297	95	46.26	18.85
Međunarodne NVO	163	114	25.39	22.62
Međunarodne vladine	31	52	4.83	10.32
Ambasade	33	67	5.14	13.29
Lokalna samouprava	67	54	10.44	10.71
Republički budžet	42	46	6.54	9.13
Savezni budžet	7	15	1.09	2.98
Individualna davanja	109	154	16.98	30.56
Zajedničke donacije	135	166	21.03	32.94
Vlastiti izvori NVO	183	220	28.50	43.65
Članarine	102	159	15.89	31.55

Od ostalih izvora finansiranja, na prvom mestu su vlastiti izvori, zatim slede donacije privrednih organizacija, članarine, privatne donacije, međunarodne NVO, fondacije, ambasade, i izvori iz lokalnih vladinih budžeta.

³⁰ Odnosi se na NVO koje su učestvovala u istraivanju.

Kao najveći problem, 60% organizacija smatra nedostatak finansijskih sredstava, ali je ohrabrujuće da čak 30.76% nema finansijskih prepreka u kreiranju i implementaciji projekta. Ostali problemi predstavljaju 2.5% intervjuisanih i odnose se na nedostatak obrazovanih ljudi, logističke i organizacione probleme, na pitanja vezana za bankarstvo i računovodstvo, nedostatak podrške lokalnih vlasti i probleme sa pojedinim donatorima.

Od 708 organizacija koje su odgovorile na ovo pitanje, njih 392 (55.37%) sada ima veći program no pre godinu dana. Neznatno više njih ili 30% (234) ima sličan budžet, a gotovo 11% (82) ima smanjen program. Otprilike 13% NVO nije odgovorilo na ovo pitanje.

Većina NVO su za aktivan odnos prema donatorima. Osamdeset procenata je probalo da uspostavi kontakt sa donatorima. Više od četrdeset procenata³¹ organizacija su ili bile kontaktirane od strane donatora ili su učestvovala na konkursu. Gotovo 8% njih je navelo da nikada nije sarađivalo sa donatorima, bilo zbog toga što ne postoji interes donatora ili zato što je organizacija skoro osnovana. Blizu 5% organizacija stupilo je u kontakt sa donatorima preko posrednika (obično je to druga lokalna ili međunarodna NVO).

Od 821 intervjuisane NVO, 346 okarakterisalo je saradnju sa donatorima kao zadovoljavajuću. Neznatno više od 200 su na neki način zadovoljne, a 183 nisu zadovoljne. Osamdeset sedam njih je neodlučno ili nema nikakvog iskustva sa donatorima.

NVO su navele prilično opsežnu listu stvari koje bi volele da one promene ili da budu promenjene od strane donatora u odnosu na organizacije. Ključnu grupu odgovora čine:

- Lakši pristup donatorima – jednostavne, jasne, direktne procedure komunikacije između donatora i NVO;
- Zahtev da donatori budu otvoreniji (da bolje slušaju), da manje diriguju, da budu manje centralizovani, i da se bolje upoznaju sa konkretnim lokalnim pitanjima i konkretnim razlikama;
- Očekuje se jasnije stanje u odnosu na kriterijume donatora za podršku NVO (transparentnost, javno objavljivanje konkursa, iste mogućnosti na konkursu);
- U isto vreme, NVO smatraju da kriterijumi selekcije donatora moraju biti rigorozniji, i da moraju tražiti više informacija o NVO koje finansiraju;
- NVO su u načelu nezadovoljne koordinacijom među donatorima;
- Dati podršku pre svega sveobuhvatnim/opsežnim i dugotrajnim programima, a ne davati sredstva onim kratkotrajnim programima;
- Svi donatori daju prednost sličnim oblastima; kao rezultat takvog stanja pojavljuju se raskoraci/praznine u finansiranju (kao što su studentske grupe, kultura, istraživanje i nauka);
- One organizacije koje su tek započele sa radom, zapazile su da sada donatori pokazuju veći interes za velike lokalne NVO i vladu, a da je interes za autentične/iskrene NVO inicijative izgubljen zbog strategije na makro nivou.

³¹ Totalni procenat je veći od 100% s obzirom na višestruke opcije koje su navele NVO.

Zaključak:

Komunikacija NVO sa donatorima gotovo da postoji isključivo radi prikupljanja sredstava. Najvažniji cilj je da se proširi odnos NVO – donator putem konsultacija, edukacije donatora, saznavanjem o različitim donatorima, o njihovim misijama, strategijama i polju delovanja u SRJ. Veća transparentnost donatora i zahtevi za transparentnošću samih NVO, predstavljaju osnovne preduslove za razvoj i održivost NVO i stvarne komunikacije. Scena NVO u Srbiji razvijala se poput neizbalansiranog skupa organizacija. Samo mali broj NVO poseduje najveći deo imovine i osnovnih sredstava i resursa trećeg sektora – primarni pristup informacijama koji onda zauzvrat generiše sredstva za izvođenje projekata. Ta sredstva omogućavaju visoko mesto kod donatora i generišu njihov uticaj zahvaljujući iskustvu. Rezultati ovog istraživanja isto tako pokazuju da donatori više vole da sarađuju sa ekspertskim organizacijama i organizacijama koje nude intelektualne usluge (think tanks), a one su uglavnom locirane u glavnom gradu i u Vojvodini. NVO traže načine kako bi poboljšale komunikaciju sa donatorima. Slične publikacije o donatorima mogle bi pomoći NVO u razumevanju strategija donatora, njihovih prioriteta, ciljnih oblasti i ciklusa davanja sredstava, a to bi onda pomoglo NVO u Srbiji da postanu pre svega partneri sa donatorima a ne njihovi ovisnici.

Regionalne karakteristike NVO u Srbiji

Da bi se razumele karakteristike trećeg sektora u Srbiji, neophodno je ispitati njegove regionalne specifičnosti. Za potrebe ovog istraživanja, Srbija (bez Kosova) je podeljena na osam “regiona” - severoistočna Srbija, centralna Srbija, zapadna Srbija, Sandžak, istočna Srbija, južna Srbija, Beograd i Vojvodina.

Izrazita karakteristika regionalnog pregleda sektora je koncentracija NVO u široj okolini Beograda i Vojvodini. U ove dve oblasti NVO ne samo da su brojnije već su i raznovrsnije i bolje opremljene nego NVO u drugim regionima, kako u finansijskom smislu, tako i u pogledu opreme i ostalih resursa.³²

Tabela 14, Regionalna distribucija uzorka

Region	NVO	Procenat
Severoistočna Srbija	26	3.17
Centralna Srbija	77	9.38
Zapadna Srbija	50	6.09
Sandžak	29	3.53
Istočna Srbija	43	5.24
Južna Srbija	80	9.74
Beograd	314	38.25
Vojvodina	202	24.60
Ukupno	821	100.00

³² Ovaj zaključak se pre odnosi na ceo sektor nego na pojedine organizacije.

Rezultati ispitivanja omogućavaju poređenje i analizu karakteristika NVO u odnosu na demografske i socijalno-ekonomske karakteristike specifičnih regiona. Regionalna distribucija NVO prema glavnim poljima aktivnosti pokazuje da Beograd i Vojvodina čine najveći deo u većini oblasti rada NVO.

Beograd i Vojvodina dominiraju NVO scenom naročito u programima koji se oslanjaju na ekspertiska znanja ili zahtevaju konsultacije sa ekspertima. Treba imati u vidu i to da je u ova dva regiona jača koncentracija univerzitetskih centara, biblioteka i istraživačkih institucija, pa je i za očekivati da se u njima lakše dolazi do stručnjaka. Prema tome, ne samo da je za NVO koje se nalaze u ova dva regiona lakše da dođu do sredstava za svoje programe već su i veće šanse da one budu angažovane od strane drugih organizacija radi konsultacija i strateškog planiranja, a samim tim one stiču glas prilikom donošenja odluka. Demografski podaci opravdavaju gustinu NVO u široj okolini Beograda i u Vojvodini s obzirom na činjenicu da u ova dva regiona živi znatan deo populacije Srbije.

U svim regionima gde je sprovedeno istraživanje, organizacije za razvoj civilnog društva čine najveću pojedinačnu grupaciju NVO u ukupnom broju NVO koje se u tom regionu nalaze. Ostale veće grupe odgovora pripadaju organizacijama koje se bave obrazovanjem, zaštitom životne okoline, razvojem lokalne zajednice i aktivnostima vezanim za mlade. Istraživanje pokazuje da nema velikih razlika u strukturi NVO sektora kada se izvrši podela prema regionima. Dok broj NVO po regionima varira, različite misije, ciljevi i aktivnosti imaju sličan udeo u svih osam regiona.

Jedina razlika koju rezultati po regionima pokazuju, jeste veći udeo humanitarnih organizacija u centralnoj i severoistočnoj Srbiji u odnosu na ukupan broj NVO obuhvaćenih istraživanjem. Ovaj podatak odslikava način na koji su NVO odgovorile na neke od velikih problema u ovim regionima, kao što su: koncentracija izbeglica i interno raseljenih lica (takođe i u Vojvodini), nezaposlenost i raspad industrijskih sistema, tenzije između takozvanih lokalnih socijalnih slučajeva i izbeglica/interno raseljenih lica i druge.

Sa druge strane, začuđujuće je da je tako mali broj NVO u istočnoj i severoistočnoj Srbiji koje pružaju pomoć licima sa smetnjama u razvoju, s obzirom da je njihov broj u ovim regionima, prema podacima iz 1998. godine iznosio 4000. Jednako malo zastupljene u regionalnim podacima su i one NVO koje se bave razvojem poljoprivrede.

Komparativna analiza regiona po veličini organizacija na osnovu broja aktivista, volontera i zaposlenih, isto tako pokazuje interesantne rezultate.

NVO scena u Srbiji je fragmentarna, a najveći broj velikih organizacijama nalazi se u Beogradu ili Vojvodini (54 od ukupno 74 velike NVO ili 74%). Manje organizacije generalno pokazuju veću raznolikost i angažuju se na širem polju aktivnosti. Veoma često, one imaju ulogu kulturnog, obrazovnog, rekreacionog, humanitarnog i razvojnog centra u određenoj zajednici. NVO u zapadnoj i južnoj Srbiji angažuju više volontera nego što to čine NVO u drugim regionima, a svi regioni imaju veći broj volontera po jednom aktivisti nego Beograd i Vojvodina.

Uprkos odlivu mozgova i sve većem urbanom siromaštvu, Beograd je nastavio da privlači ljudske resurse i u treći sektor, doprinoseći tako *jazu* koji postoji između Beograda i drugih delova Srbije u drugim sektorima (u kulturi, obrazovanju, zdravstvu, nauci itd.).

U drugim regionima unutar Srbije, većina NVO ima do deset aktivista i volontera i nema stalno zaposlenih. Ovakve organizacije, naročito u severoistočnoj, zapadnoj i istočnoj Srbiji, pokrivaju velike oblasti sa populacijom većom od nekoliko desetina hiljada stanovnika u preko deset opština. Ovakvim organizacijama je daleko teže da ostvare uticaj na sve zajednice koje pokrivaju.

U poslednjih deset godina, NVO su u svoje aktivnosti uključile veliki broj žena. Neke NVO su se specijalizovale za pomoć ženama ili su se fokusirale na ženska pitanja. Regionalna analiza distribucije prema polu pokazuje neke razlike. Učešće žena u trećem sektoru najveće je u Beogradu, Vojvodini i centralnoj Srbiji. Rezultati u ostalim regionima pokazuju izbalansiranost i podjednaku raspodelu, izuzev Sandžaka gde su žene daleko manje zastupljene u ukupnom broju aktivista. Međutim, treba istaći da su žene u trećem sektoru daleko više zastupljene nego u drugim sektorima. Neophodno je da se pojača i njihova zastupljenost i u odborima NVO.

Distribucija prema starosnom dobu u trećem sektoru je različita od distribucije u stanovništvu. Razlike su daleko manje uočljive u Beogradu nego u drugim regionima. S druge strane, stariji građani su daleko aktivniji u NVO koje se nalaze u Beogradu i Vojvodini nego u drugim regionima. Trend koji važi za čitav sektor jeste da se on oslanja na starosnu grupu od 25 do 40 godina, sa izrazitim razlikama između zapadnih i istočnih delova Srbije. Vidljivo manji broj organizacija u južnoj Srbiji angažuje mlade aktiviste do 20 godina starosti. Uopšteno gledano, treći sektor je slabiji u aktivnostima koje su usmerene na srednjoškolce. Ove karakteristike su izrazito vidljive u višenacionalnim sredinama i regionima koji su manje urbanizovani (severoistočna i istočna Srbija i Sandžak).

Alarmantno je saznanje da je veoma mali udeo volontera i aktivista koji imaju manje od više ili visoke škole. Ono pokazuje da NVO uopšte ne odslikavaju demografske podatke za Srbiju. U svim regionima, NVO su privukle najobrazovanije ljude. Siromaštvo i politička represija uticali su da visoko obrazovani ljudi uzmu učešća u trećem sektoru i time preinače njegovu strukturu, povećavajući udeo “eksperata” ili visoko profesionalnih poslova koji bi se u drugim okolnostima našli u poljima kao što su nauka, trgovina i promet, ili na univerzitetima i istraživačkim institutima. Ovi podaci se mogu tumačiti na dva načina: (1) NVO su imale više uspeha u privlačenju elite, a nisu uspele da zainteresuju i uključe “prosečnog građanina”; (2) NVO su nastajale u urbanim centrima, pa su se i fokusirale na urbane probleme.

Ovi podaci govore i to da se tokom Miloševićevog režima veliki broj obrazovanih ljudi koji se nije slagao sa vladinom politikom sklonio u NVO. Osim toga, NVO su stvorile alternativnu berzu rada za one koji ulaze na tržište rada, tj. za mlade i obrazovane ljude koji nisu mogli ili nisu želeli da nađu zaposlenje u drugim sektorima. I na kraju, NVO su služile kao mehanizmi za alternativne strategije preživljavanja, jer se u njima mogao zaustaviti proces de-profesionalizacije, ublažiti posledice odliva mozgova i sprečiti dalji odliv, tako što su omogućile pristup dodatnim finansijskim i socijalnim resursima za veliki broj ljudi koji su u njihovom radu

učestvovali. Jedan od izazova pred kojima se danas nalazi treći sektor u Srbiji, jeste kako da se proširi i prodre na selo i kako da prilagodi i razgrana svoje članstvo i kadrove.

Regionalna analiza opštih uslova poslovanja NVO potvrđuje nalaze koji se odnose na sektor. U svim regionima, NVO sa mukom dolaze do prostora za rad i neophodne opreme. Jedna trećina NVO koje su učestvovala u ovom istraživanju radi od kuće, a samo 10% organizacija ima trajno rešenje problema poslovnog prostora. Nalazi pokazuju da su se u prošlosti međunarodni donatori gotovo uvek koncentrisali samo na direktnu podršku projektnim aktivnostima, dok je novac za administrativne troškove bio veoma ograničen. Kada se imaju u vidu politički rizici i nestabilnost, ovakav pristup nije bio sasvim nelogičan. Sada, međutim, NVO moraju da tragaju za daleko stabilnijim rešenjima, u skladu sa njihovim usmerenjem na institucionalni razvoj.

Još jedan pokazatelj teških uslova za rad NVO u Srbiji (bez Beograda) jeste činjenica da 50% NVO nema računar ili štampač. Sigurno da je za ove organizacije veoma teško da uspostave odnose sa donatorima koji su najvećim delom locirani u Beogradu i imaju određene standarde koji se tiču komunikacije i podnošenja projekata za dobijanje sredstava. Isto tako, 148 NVO u jugoistočnoj, centralnoj, zapadnoj, istočnoj, južnoj Srbiji i Sandžaku nema telefonsku liniju. Samo 33 organizacije u gore navedenim regionima (osim Beograda i Vojvodine) ima fotokopir mašinu dok 272 nemaju. Slični rezultati se mogu dobiti i na pitanje vezano za posedovanje vozila. Na primer, u istočnoj Srbiji, ni jedna NVO (od 43 ispitane) nema vozilo. Ovi podaci ukazuju na urbani karakter trećeg sektora u Srbiji.

Na samom kraju, NGO Policy Group se ponovo osvrnula na četiri ključna pitanja koja su inspirisala ovo istraživanje:

1. Ako u Srbiji postoji veliki broj NVO, i ako su pojedine jake, da li to znači da postoji efikasan Treći sektor?

Treći sektor u Srbiji se sastoji od velikog broja “mini –NVO” i nekoliko velikih organizacija koje imaju dominantan udeo u ukupnom budžetu i drugim resursima koji su na raspolaganju NVO. Bez obzira na njihovu veličinu, velika većina NVO u Srbiji su krhke u domenu organizacijskog razvoja, tako da je i sam treći sektor relativno nerazvijen. Mreže NVO su do sada imale uspeha u kratkoročnim aktivnostima koje su imale za cilj rešavanje jednog, jasno određenog problema. Istraživanje otkriva veliki broj ohrabrujućih signala koji nam govore o tome da NVO preispituju svoju ulogu u okviru trećeg sektora i društva uopšte, te da se ubrzano povećava broj organizacija koje teže da poboljšaju odnose sa drugima i razvijaju partnerstva.

2. S obzirom na njihovu raznolikost i broj, kako NVO mogu postati društveni partneri koji još više nego do sada preuzimaju inicijativu?

Povoljan pravni okvir je jedan od glavnih preduslova da NVO postanu društveni partneri koji preuzimaju inicijativu. Međutim, pored novog zakona o NVO, neophodno je da se izvrše izmene u fiskalnom i radnom zakonodavstvu. NVO u Srbiji su dokazale svoju fleksibilnost, sposobnost da se prilagode izmenjenim okolnostima, kao i da se suprotstave teškoćama i preprekama. Sve je više NVO koje nastoje da nađu saveznike u okviru sektora ili u drugim sektorima. NVO su prevazišle početna rivalstva, sve više rade zajedno i sve su uspešnije na polju razmene informacija. Daleko češće nego ranije, NVO se sastaju i rade zajedno, ne čekajući da ih neko spolja organizuje ili okuplja. Još uvek nedovoljno iskorišćena komparativna prednost trećeg sektora leži u njegovom potencijalu da ojača svoju bazu čime će istovremeno ojačati i svoju legitimnost i sposobnost da motiviše i mobiliše lokalnu zajednicu.

3. NVO u Srbiji su prihvaćene kao ključni promoteri demokratizacije društva. Da li su same NVO demokratske organizacije?

Za sada su NVO pre svega odgovorne donatorima. Zahtevi za većom odgovornošću prema “poveriocima” i društvu uopšte će rasti kako NVO budu diversifikovale izvore finansiranja - kada deo sredstava za rad NVO bude poticao iz lokalne zajednice, privatnih izvora i javnih tendera. Kada je u pitanju dobro upravljanje resursima organizacije, NVO još uvek nisu izgradile odgovarajuće mehanizme. Najčešće nema ni adekvatnih mehanizama za podelu vlasti među aktivistima, menadžmentom i upravnim odborima, jer u velikom broju

organizacija ove tri grupe čine jedni te isti ljudi. Kod velikog broja NVO, komunikacija i svakodnevni rad počivaju na neformalnim pravilima. Pojedinci i manje grupe ljudi koji su najaktivniji u organizaciji donose većinu odluka, kako onih značajnih, tako i onih manje važnih. NVO u Srbiji planiraju i razgovaraju o mogućim strategijama, ali se veoma mali broj organizacija upustilo u proces strateškog planiranja.

4. Kako NVO vide skorašnje političke promene? Kako treba da se redefinišu unutrašnje strukture i odnosi sa okruženjem u svetlu ovih promena?

Među NVO nije postignut konsenzus u odnosu na političke promene koje su se dogodile u Srbiji. Ipak, većina NVO obuhvaćenih istraživanjem opažaju promene na bolje, koje se uglavnom vide u većim slobodama i otvorenosti. NVO preispituju svoj odnos sa državom ili preciznije, sada razmišljaju o uspostavljanju odnosa. Većina organizacija je više zainteresovana za odnos sa lokalnim vlastima. Međutim, NVO neće požuriti da sarađuju sa vlastima jer se brinu da će ih država kooptirati, njima je veoma stalo do autonomije i ne žele da se odreknu svoje uloge psa –čuvara (*watchdog*). Stepen razmene i saradnje između NVO i vlasti na svim nivoima varira od organizacije do organizacije. Sve u svemu, postoji “rezervisani optimizam” kada su u pitanju odnosi vlasti i NVO. Lokalne vlasti i NVO su već razmotrile različite modele za saradnju, ali još uvek nisu našle onaj koji bi se sa jednakim ili sličnim uspehom mogao primenjivati u različitim opštinama. Kvalitet odnosa i dalje zavisi od ličnih kontakata, poverenja i stručnosti. Ako je cilj da se NVO uključe u saradnju sa vlastima na jedan suštinskiji i sveobuhvatniji način, a posebno kada su u pitanju savezna i republička vlada, NVO tek treba da ispitaju različite načine na koje bi mogle da artikuliraju svoje glasove, brže i efikasnije nego što im to omogućavaju nizovi pojedinačnih konsultacija sa vlastima. Vlast, sa druge strane, treba da učini informacije dostupnijim za NVO na transparentan način i pod jednakim uslovima. To podrazumeva i otvaranje javnih rasprava pre nego što se donesu odluke i kreiraju politike koje se tiču oblasti kojima se bave NVO. Osim toga, očekuju se javni konkursi kako u domenu pružanja usluga u socijalnom sektoru, tako i za dodelu poslovnog prostora u vlasništvu države. Najzad, tu spadaju i konsultacije sa NVO o ključnim pitanjima o kojima organizacije imaju značajnog i relevantnog iskustva kao što su, na primer: integracija i povratak izbeglica, obrazovanje i prekvalifikacija, aktivno uključivanje marginalizovanih grupa u društvo i različite inicijative vezane za razvoj lokalne zajednice.

...

U Srbiji, kao i u većini zemalja, treći sektor je potcenjen. Kada se imaju u vidu brojne prepreke i ograničenja sa kojima se tokom poslednjih deset godina treći sektor hvatao u koštac (pravni okvir u kome NVO funkcionišu još uvek je neregulisan, političko okruženje nestabilno, budžeti većine NVO su oskudni), sve kritike blede pred entuzijazmom i posvećenošću aktivista NVO koje su obuhvaćene ovim istraživanjem. Kao što rezultati istraživanja jasno pokazuju, ima mnogo jakih argumenata koji potkrepljuju tvrdnju da treći sektor u Srbiji ostvaruje ogromne rezultate u odnosu na ono što je u njega uloženo.

NGO Policy Group smatra da će tokom sledećih tri do pet godina NVO u Srbiji imati još značajniju ulogu nego do sada, a posebno u sledećim oblastima:

- Pružanje (dugoročnih) usluga u socijalnom sektoru;
- Decentralizacija;
- Pristupačnost informacija i pružanje alternativnih rešenja za probleme građana;
- Obrazovanje za demokratiju, prekvalifikacija i funkcionalno opismenjavanje;
- Uloga psa – čuvara (watchdog) u odnosu na druga dva sektora, tj, zaštita interesa građana;
- Javno zagovaranje za pozitivne društvene promene i izmenu loših odluka vlade;
- Stvaranje saveza za razvoj lokalne zajednice.

Navodimo reči upozorenja jednog od učesnika regionalnih sastanaka NGO Policy Group: “Mi smo već toliko navikli da samo *kritikujemo* svakoga da će nam biti potrebno neko vreme da počnemo da *radimo* pozitivne stvari”.

Kako bi se spremio za izazove koji pred njim stoje, treći sektor u Srbiji treba da se usmeri na sledeće oblasti, u kojima je napredak moguć i poželjan, bez obzira na “modu koju donatori stvaraju i prate”:

- Jačanje sopstvene baze i odgovornosti prema društvenim “poveriocima”;
- Angažovanje drugih sektora;
- Mobilizacija lokalnih resursa;
- Istraživanje i inovacije;
- Ne - finansijska partnerstva;
- Planiranje usmereno na rezultate, a ne na donatore;
- Pričanje priče o svojoj NVO i trećem sektoru.

Nadamo se da će vlast ispuniti svoja obećanja, da će stvoriti povoljno okruženje i da će se suzdržati od uplitanja u civilno društvo. Da bi period tranzicije u Srbiji prošao što bezbolnije i za opšte dobro, potrebno je da sarađuju jedna odgovorna vlast, jak profitni sektor i snažno civilno društvo.

Prilog

Tabela 15, Struktura NVO prema vrsti zanimanja stručnjaka, u procentima*

Vrsta zanimanja	Struktura NVO-a prema angažovanju stručnjaka		
	Da	Ne	Povremeno
Lekari	48.74	37.06	14.20
Farmaceuti	19.33	73.24	7.43
Akademici	16.49	74.16	9.35
Nastavnici	69.05	21.93	9.02
Politikolozi	34.98	57.54	7.48
Novinari	59.40	28.70	11.90
Filozofi	29.95	62.60	7.46
Filolozi	46.75	45.10	8.15
Psiholozi	55.32	34.94	9.75
Pedagozi	59.17	32.11	8.72
Sociolozi	49.81	40.85	9.35
Ekonomisti	60.73	30.61	8.66
Pravnici	68.54	23.10	8.36
Inžinjeri	53.72	38.84	7.44
Menadžeri	27.93	65.56	6.51
Agronomi-poljoprivredni stručnjaci	29.15	64.89	5.96
Umetnici	53.38	35.21	11.40
Ostala zanimanja	51.34	34.23	14.43

* Struktura je računata u odnosu na broj NVO-a koje su dale odgovor

Tabela 16, Struktura NVO prema ostalim vrstama zanimanja, u procentima

Vrsta zanimanja	Struktura NVO-a prema angažovanju ostalih vrsta zanimanja		
	Da	Ne	Povremeno
Učenici	48.30	42.01	9.69
Studenti	75.59	14.75	9.67
Nezaposleni	64.24	29.23	6.52
Penzioneri	46.07	45.69	8.24
Zemljoradnici, ribari, lovci	24.02	70.01	5.97
Rudarski. industrijski, grad, zanat, radnici	23.86	68.40	7.74
Radnici u uslugama	24.84	69.81	5.35
Radnici u trgovini	30.66	62.85	6.49
Milicionari, vatrogasci, čuvari i sl.	11.76	84.02	4.22
Rad. na uprav. admin. i opštim poslovima	43.16	46.71	10.13
Ostala zanimanja	32.94	54.35	12.71

Tabela 17, Opšti uslovi rada (interni) NVO

Uslovi rada	Broj NVO-a	Struktura u %
Bez odgovora	11	...
Loši	432	53.47
Dobri	326	40.35
Odlični	52	6.44
Ukupno	821	

Tabela 18, Razlozi loših, dobrih ili odličnih uslova rada

Razlog	Broj NVO-a	Struktura u %*
Nedostatak prostorija	346	44.13
Nedostatak opreme	369	47.07
Nema podršku lokalne vlasti	15	1.91
Nema podršku državnih vlasti	8	1.02
Nemaju materijalna sredstva za osnovne troškove	175	22.32
Nedefinisan pravni status	6	0.77
Loša infrastruktura NVO	20	2.55
Loša saradnja sa drugim NVO	3	0.38
Imaju prostorije	100	12.76
Zbog celokupne situacije	41	5.23
Imaju opremu	84	10.71
Imaju sve uslove za rad	127	16.20
Neredovno snabdevanje stranim časopisima	15	1.91
Nedostatak stručnog kadra	3	0.38
Ostalo	10	1.28

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 784 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 37 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih razloga (1322).

Struktura je računata u odnosu na 784 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih razloga

Tabela 19, Broj radnih stolova

Broj radnih stolova	Broj NVO-a	Struktura u %
0	375	45.68
1	128	15.59
2	110	13.40
3	70	8.53
4	37	4.51
5	23	2.80
6	14	1.71
7	13	1.58
8	4	0.49
9	4	0.49
10	15	1.83
12 i više	28	3.41
Ukupno	821	100.00

Tabela 20, Broj kompjutera

Broj kompjutera	Broj NVO-a	Struktura u %
0	389	47.38
1	240	29.23
2	70	8.53
3	36	4.38
4	18	2.19
5	17	2.07
6	6	0.73
7	7	0.85
8	6	0.73
9	2	0.24
10 i više	30	3.65
Ukupno	821	100.00

Tabela 21. Broj štampača

Broj štampača	Broj NVO-a	Struktura u %
0	425	51.77
1	270	32.89
2	78	9.50
3	27	3.29
4	7	0.85
5	4	0.49
6	2	0.24
7	1	0.12
8	2	0.24
10 i više	5	0.61
Ukupno	821	100.00

Tabela 22. Broj modema

Broj modema	Broj NVO-a	Struktura u %
0	473	57.61
1	244	29.72
2	51	6.21
3	21	2.56
4	11	1.34
5	6	0.73
6	2	0.24
8	3	0.37
10 i više	10	1.22
Ukupno	821	100.00

Tabela 23., Broj telefonskih linija

Broj telefonskih linija	Broj NVO-a	Struktura u %
0	358	43.61
1	335	40.80
2	72	8.77
3	28	3.41
4	5	0.61
5	9	1.10
6	2	0.24
7	1	0.12
8	2	0.24
10 i više	9	1.10
Ukupno	821	100.00

Tabela 24., Broj fax aparata

Broj fax aparata	Broj NVO-a	Struktura u %
0	488	59.44
1	305	37.15
2	14	1.71
3	4	0.49
4 i više	10	1.22
Ukupno	821	100.00

Tabela 25., Broj foto-kopir aparata

Broj foto-kopir aparata	Broj NVO-a	Struktura u %
0	678	82.58
1	120	14.62
2	11	1.34
3	4	0.49
5 i više	8	0.97
Ukupno	821	100.00

Tabela 26, Broj automobila

Broj automobila	Broj NVO-a	Struktura u %
0	765	93.18
1	37	4.51
2	7	0.85
3	4	0.49
4 i više	8	0.97
Ukupno	821	100.00

Tabela 27, Ukupna opremljenost NVO

Oprema	Ukupno	Broj po jedinici opreme			
		Aktivista	Zaposlenih	Volontera	Stalno aktivnih
Kompjuteri	1338	34	1	42	10
Štampači	675	67	1	83	19
Modemi	697	65	1	80	19
Telefonske linije	859	53	1	65	15
Fax-aparati	494	92	2	113	27
Pisaće mašine	241	188	4	232	54
Radni stolovi	1959	23	0	29	7
Foto-kopir aparati	207	219	5	270	63
Automobili	107	424	9	522	123

Tabela 28, Specifična dodatna oprema koja je potrebna NVO-ima

Specifična dodatna oprema	Broj NVO-a	Struktura NVO-a* u %
Kompjuterska oprema	622	77.94
Kopir aparat	201	25.19
Automobil, kombi, autobus	182	22.81
Štampac	170	21.30
Kancelarijski materijal i oprema	157	19.67
Telefon	132	16.54
Fax-mašina	119	14.91
Prostor	86	10.78
Video bim	68	8.52
Kamera	67	8.40
TV i video	58	7.27
Foto aparat	35	4.39
Nemaju potrebe	26	3.26
Medicinska oprema	25	3.13
Radni sto	25	3.13
Oprema za snimanje, montažu, TV studio	24	3.01
Laptop	21	2.63
Projektor	21	2.63
Grafoskop	14	1.75
Obrazovna oprema	14	1.75
Ozvučenje	13	1.63
Knjige	13	1.63
Oprema za alpinizam i speleologiju	11	1.38
Uređaji za indentifikaciju zagađenja	8	1.00
Čamci	8	1.00
Diktafon	7	0.88
Mini štamparija	7	0.88
Satelitski link za Internet, i sva druga oprema	7	0.88
Ostalo	6	0.75
Mikroskop	4	0.50
Muzički instrumenti	4	0.50
Garderoba za učenike	3	0.38
Oprema za radio stanice	3	0.38
Kombajn, alati za sadnju	3	0.38
Mreže za ptice	3	0.38

Igračke za decu	3	0.38
Oprema za izložbe	3	0.38
Oprema za kafileriju	2	0.25
Pedijatrijski spirometar	2	0.25
Geografske karte	2	0.25
Stroboskop	2	0.25
Finansijska sredstva	2	0.25
Zamrzivač, frižider	2	0.25
Flip-chart	1	0.13
Aparat za ispitivanje buke	1	0.13
PH-metar	1	0.13
Termometar	1	0.13
Sredstvo za zaštitu kulturnih dobara	1	0.13
Elektromotorna kolica,	1	0.13
Durbini	1	0.13
Peć	1	0.13
Slikarska oprema	1	0.13
Masina za obradu drveta	1	0.13
Kompleti za moderaciju	1	0.13
Oprema za TV trening centar	1	0.13
Oprema za intenzivnije i TV pracenje rada	1	0.13
Mini linija	1	0.13
Svetlosna oprema	1	0.13
Terenski gama spektrometar	1	0.13
Detektor	1	0.13
Geološki kompas	1	0.13
Aplikacija	1	0.13
Didakticka i osnovna sredstva za rad	1	0.13
Materijal za tkanje i šivenje	1	0.13
Mašina za pranje i sušenje	1	0.13

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 798 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 23 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više potrebnih stvari (2207).*

Struktura je računata u odnosu na 798 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja stvari.

Tabela 29, Kako je obezbeđen prostor za rad NVO-a

Obezbeđen prostor	Broj NVO-a	Struktura u %
Bez odgovora	120	
Nemaju poslovni prostor	315	44.94
Zakup	295	42.08
Kupovina	13	1.85
Poklon	47	6.70
Ostalo	31	4.42
Ukupno	821	100,00

Tabela 30, Struktura NVO-a prema projektima koje trenutno realizuju

Broj projekata	Struktura NVO-a prema projektima koje trenutno realizuju		
	Ukupno	Koje rade samostalno	Koje rade u saradnji sa drugim NVO
0	18.27	31.55	55.79
1	24.12	28.87	22.41
2	18.64	16.08	9.74
3	15.96	10.23	6.70
4	6.46	4.26	1.83
5	6.46	3.29	1.22
6	1.83	0.73	0.49
7	1.46	1.46	0.24
8	1.46	0.37	0.24
9 i više	5.36	3.17	1.34

Tabela 31, Da li su projekti NVO, u finansijskom smislu, veći danas nego pre godinu dana

	Broj NVO-a	Struktura NVO-a* u %
Bez odgovora	113	...
Veći su danas	392	55.37
Manji su danas	82	11.58
Isti su	234	33.05
Ukupno	821	...

Tabela 32, Saradnja sa institucijama sistema do poslednjih izbora

Saradnja	Republička ministarstva		Lokalne vlasti	
	Broj NVO-a	%	Broj NVO-a	%
Bez odgovora	16	...	25	...
Loša	262	32.55	216	27.14
Dobra	107	13.29	283	35.55
Odlična	11	1.37	38	4.77
Nisu imali	425	52.80	259	32.54

*Struktura je računata u odnosu na broj NVO koje su dale odgovor 805 i 796

Tabela 33, Saradnja sa lokalnim vlastima do poslednjih izbora

	Saradnja	Broj NVO	Struktura u %
LOŠA	Proganjani, zabrana rada, smatrali su ih (NATO) izdajnicima	40	6.18
	Ideološki i politički konfrontirani zbog političke orijentisanosti vlasti	22	3.40
	Jednokratna saradnja, nedovoljna angažovanost lokalne vlasti	4	0.62
	Jer su karijeristi poltroni, birokrate, zloupotrebe položaja	3	0.46
	Ignorಿಸali su ovu NVO, nisu izlazili u susret	49	7.57
	Davali malo novca	8	1.24
	Loša saradnja u svakom pogledu	11	1.70
	Zbog tretiranja invalida kao građana drugoga reda	2	0.31
	Neadekvatna saradnja	5	0.77
	Opština se ne bavi tim problemom	2	0.31
	Loša do 1996, a kasnije dobra jer je na vlasti koalicija Zajedno	2	0.31
	Kao pojedinci nismo sarađivali, pa smo se posle izbora registrovali	1	0.15
	Blokirali aktivnost	3	0.46
	Nije bilo problema ni saradnje	3	0.46
	Ne rade svoj posao	1	0.15
	Nerazumevanje problema raseljenih lica	1	0.15
	Zbog nemoći	1	0.15
	Nerazumevanje	17	2.63
	Zbog poznatog stava	6	0.93
	Delimično, delimična pomoć	4	0.62
	Nisu ispunili obećanje	4	0.62
	Nismo tražili kontakte	3	0.46
	Okršaji sa lokalnim vlastima zbog identifikacije sa sektorom	1	0.15
	Zbog ciljeva organizacije	1	0.15
	Žele da se okoriste o NVO	1	0.15
	Ostalo	5	0.77

	Saradnja	Broj NVO	Struktura u %
DOBRA	Zbog opozicione vlasti, davali su im finansije i prostor, zvali na TV	40	6.18
	Bave se stvarima koje su bile uvek odobravane	2	0.31
	Neki članovi društva su bili u vlasti	3	0.46
	U početku nisu shvatili ulogu ove NVO	1	0.15
	Pomogli su koliko su mogli	82	12.67
	Bilo je mnogo članova, pa su uticali na vlast	1	0.15
	NVO nije imala političke pretenzije	1	0.15
	Prethodna vlast je imala razumevanje, a ova ne	1	0.15
	Jer su ih smatrali neprijateljima (NVO)	1	0.15
	Nisu im pomagali ni smetali	17	2.63
	Zato što nisu bili komunisti na vlasti	2	0.31
	Ova NVO je zadovoljna saradnjom	2	0.31
	Stepen saradnje je bio limitiran republičkim vlastima	1	0.15
	U raspodeli siromaštva bila je dobra saradnja	1	0.15
	Nije bilo problema	23	3.55
	U zavisnosti koji su ljudi bili u opštini	3	0.46
	Bili su na istom zadatku (zbacivanje Slobodana Miloševića)	5	0.77
	Moglo je i bolje	16	2.47
	Partnerski odnos	9	1.39
	Dobijanje prostorija za sastanke	5	0.77
ODLIČNA	Prošla vlast je znala šta je treći sektor	9	1.39
	Bez obzira na promene	1	0.15
	Obezbedili prostorije i opremu	1	0.15
	Članovi NVO bili u vlasti	1	0.15
	Pomagali rad Otpora	2	0.31
	Bili su spremni na saradnju	12	1.85
	Uzajamna pomoć	1	0.15
	Zbog dobrog programa koji smo nudili	4	0.62

	Saradnja	Broj NVO	Struktura u %
NISU IMALI	Ova NVO nije bila zainteresovana za saradnju	18	2.78
	Jer su lokalne vlasti to onemogućavale	17	2.63
	Sama NVO nije želela kontakt	10	1.55
	Zbog obaveze druge vrste	7	1.08
	Nisu im se ni obraćali		
	Ne znaju da postoji ova NVO	26	4.02
	Razilaženje u mišljenju	18	2.78
	Nisu ih interesovale organizacije koje nisu bile državne	47	7.26
	Nisu postojali tada (ova NVO)	40	6.18
	Ova NVO nije bila aktivna tada, u tom periodu	1	0.15
	Ni problemi ni saradnja	3	0.46
	Nisu bili otvoreni za saradnju	16	2.47
	Nije bilo odziva	5	0.77
	Nenadležnost	1	0.15
	Zbog lošeg tretmana NVO i ciljne grupe	2	0.31

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 647 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 174 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih odgovora (658).

Struktura je računata u odnosu na 647 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od njihovog broja odgovora

Tabela 34, Saradnja sa republičkim ministarstvima do poslednjih izbora

	Saradnja	Broj NVO	Struktura u %
LOŠA	Ideološki i politički su konfrontirani	54	7.86
	Sama NVO nije želela kontakt	7	1.02
	Bili su nezavisni mediji, a režim je zabranio rad tim medijima	24	3.49
	Jednokratna saradnja, pa posle nema kontakta	6	0.87
	Ignorivali su ovu NVO	95	13.83
	Zato što se nisu stavljali u službu režima	2	0.29
	Nisu davali materijalna sredstva	7	1.02
	Zbog tretiranja invalida kao građana drugog reda	1	0.15
	Humanitarna sredstva trošena nenamenski, nisu stizala gde treba	4	0.58
	Programi oko istog problema se razlikuju	1	0.15
	Zbog poznatog odnosa prema NVO sektoru	6	0.87
	Rigidnost ministarstva	2	0.29
	Dugo nisu mogli da se registruju	11	1.60
	Ni problema ni saradnje	3	0.44
	Nisu radili svoj posao	3	0.44
	Nerazumevanje raseljenih	2	0.29
	Prikrivanje istine o egzodusu raseljenih i zloupotreba	2	0.29
	Zbog vrste delatnosti	1	0.15
	Sistematski je bilo postavljeno	1	0.15
	Neadakvatna saradnja	4	0.58
	Delimično	1	0.15
	Krili su da postoje	1	0.15
	U 1996 i 1997 bili su jedina nepolitička organizacija	1	0.15
	Vlast je bila ispolitizovana	1	0.15
	Zbog prirode aktivnosti (Otpor)	1	0.15
	Carinjenje humanitarne pomoći i plaćanje lekova (koji su bili povlastica)	3	0.44
	Fiktivna podrška, moralna a ne i materijalna	2	0.29
	Država nije imala sredstva ni znanja da razvija treći sektor	1	0.15
	Zbog stava da je to problem grada	1	0.15
	Da se dobavljena sredstva daju vlastima	1	0.15
	Postojanje monopola koji su sprovodili	1	0.15
	Organizacija je utvrdila neke mahinacije	1	0.15
	Ostalo	3	0.44

	Saradnja	Broj NVO	Struktura u %
DOBRA	Ministra su znali lično	2	0.29
	Sanitarna inspekcija je dozvolila uvoz	4	0.58
	Ostavili su ovo NVO na miru da radi	4	0.58
	Jer su odvajali nešto para	7	1.02
	Bili su partneri oko rešavanja pitanja dece	2	0.29
	Dobili su rešenje o registraciji bez problema	2	0.29
	Sa svojim ministarstvom dobro, ali sa drugim ministarstvima loše,	6	0.87
	Pomogli im oko aktivnosti	5	0.73
	Dobro, može bolje	7	1.02
	Donekle razumevanje i odgovor na zahteve	30	4.37
	Pomogli su koliko su mogli	3	0.44
	Sistemske je bilo rešeno da dobiju deo para	2	0.29
	Podrška bez para	1	0.15
	Nisu smetali	1	0.15
	Jer su se sami izborili za to	1	0.15
ODLIČNA	Usled privatnih veza i poznanstava	1	0.15
	Brzo odgovaraju na zahteve	1	0.15
	Uzajamna saradnja	1	0.15
	Pomogli su program	2	0.29
	Zahvaljujući nekim drugim organizacijama	1	0.15
	Nisu pravili probleme	1	0.15
	Finansirali su stručnjake koji su bili u pitanju	1	0.15
	Zbog vrste posla kojim se bave	1	0.15

	Saradnja	Broj NVO	Struktura u %
NISU IMALI SARADNJU	NVO nije bila zainteresovana za saradnju	141	20.52
	Ukinut je ministar za ekologiju	2	0.29
	Jer su republičke vlasti onemogućavale saradnju	8	1.16
	Saslušanja u MUP-u, posećivala ih je DB	12	1.75
	Nisu postojali tada kao NVO, u osnivanju baš tada	47	6.84
	Nisu bili aktivni u tom periodu	2	0.29
	Bili su ideološki na suprotnim stranama	30	4.37
	Nezainteresovanost za probleme izbeglih	2	0.29
	Nepoverenje, nerazumevanje prema trećem sektoru	11	1.60
	Zbog poznatog stava vlasti i političkih razloga	33	4.80
	Ignorisanje, nespremnost i nemogućnost vlasti za saradnju	65	9.46
	Režim nije dozvolio registraciju, zabrana rada	11	1.60
	Ministra su znali lično, imali kontakt	1	0.15
	Prava ostvarivanja preko Saveza, kancelarija nije komunicirala	4	0.58
	Nezainteresovanost za kulturu	3	0.44
	Strah od zloupotrebe u političke svrhe	2	0.29
	Nije bilo potrebno jer redovno dobijaju Bilten	3	0.44
	Nije bila zakonska regulativa o radu NVO	1	0.15
	Bili su konkurenti državnim organizacijama	2	0.29
	Apolitični su	1	0.15
	Imaju dobru saradnju	1	0.15
	Kažnjeni po zakonu o informisanju	1	0.15
	Pasivnost članova	1	0.15
	Nisu uspeali da dodu do ministra	1	0.15
	Cilj je bio promena vlasti	1	0.15
	Zbog lošeg tretmana manjina i NVO	1	0.15
	Zbog političke situacije	1	0.15

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 687 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 134 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih odgovora (728).

Struktura je računata u odnosu na 687 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od njihovog broja odgovora

Tabela 35, Da li je odnos sa vlastima poboljšán posle promena u Srbiji

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Bez odgovora	52	...
Ni malo	133	17.30
Ne naročito	446	58.00
Potpuno	175	22.76
Pogoršan	15	1.95
Ukupno	821	...

**Struktura je računata u odnosu na broj NVO-a koje su odgovorile (769)*

Tabela 36, Opažanje promena u okruženju nakon promene vlasti

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Bez odgovora	21	...
Da	312	39.00
Ne	226	28.25
Delimično	262	32.75
Ukupno	821	...

**Struktura je računata u odnosu na 800 NVO-a koje su dale odgovor*

Tabela 37, Koje promene zapažaju u okruženju nakon promene vlasti (u odnosu na NVO)

		Broj NVO	Struktura u %*
DA	Građani žele da učestvuju u radu NVO-a, bolji odnos prema NVO	57	8.28
	Bolji tretman u medijima ali nema se para (opština)	18	2.62
	Otvoreniji pristup rešavanju problema, otvorenost vlasti, atmosfera je bolja	141	20.49
	Nema ometanja od strane vlasti	39	5.67
	Sada studije ozbiljno shvataju i na univerzitetu	2	0.29
	Spore promene zbog opstrukcije i neiskustva nove vlasti	5	0.73
	Slobodnije se komunicira i izražavaju stavovi	29	4.22
	Zemlja se otvorila prema inostranstvu	6	0.87
	Pohvale	3	0.44
	Manje povlašćeni u poslovanju	1	0.15
	Uspešnije izdavanje knjiga	1	0.15
	Negativan stav nove vlasti prema našoj NVO	4	0.58
	Donatori usmeravaju sredstva na državne organe a ne na NVO	2	0.29
	Optimizam	7	1.02
	Nikom nismo potrebni sem narodu	1	0.15
	Nekompetentni kadrovi u lokalnoj vlasti	3	0.44
	Olakšana saradnja sa donatorima	4	0.58
	Neinformisanost pojedinaca u novoj vlasti o aktivnostima i ciljevima	2	0.29
	Po smanjenju standarda	2	0.29
	Zbog nekomunikativnosti vlasti i nezainteresovanosti za rešavanje problema	1	0.15
	Građani su se okrenuli svakodnevnim problemima i smanjena je napetost	1	0.15
	Nema naročitih promena	1	0.15
	Bolji je pristup obolelima	1	0.15
	Pristup informacijama je povećan	2	0.29
	Menja se forma dotične NVO	1	0.15
	Više pažnje posvećuju romskoj populaciji	1	0.15
	Ostalo	7	1.02

		Broj NVO	Struktura u %*
NE	Vlast se loše ponaša, loša saradnja, zatvorenost i dalje nema razumevanja	39	5.67
	Kratko je vreme, nema promene u saradnji, očekuju promene	18	2.62
	Nisu imali problema sa vlastima ranije	18	2.62
	Odnos vlasti prema NVO nije promenjen	38	5.52
	Nisu pre radili	10	1.45
	Doživljavaju ih kao kritičare	1	0.15
	Odnos ne zavisi od promene vlasti zbog prirode naših aktivnosti	7	1.02
	Zbog same promene	3	0.44
	I dalje nema finansijske i druge pomoći	3	0.44
	Neobjektivno informisanje	1	0.15
	Vlasti su izabrale svoje NVO a sa ostalima ne žele da sarađuju	1	0.15
	Nisu imali pomoć ni odmoć pre ili kasnije	2	0.29
	Vlast im je uvek meta kritike	1	0.15
	Ne interesuju se za ovu NVO	3	0.44
	Slobodniji uslovi za rad	1	0.15
	Ništa nije urađeno, nema promena	3	0.44
	Nisu uspostavili komunikaciju sa vlastima	2	0.29

		Broj NVO	Struktura u %*
DEIMIČNO	Posle promene vlasti ova NVO im nije potrebna, NVO nisu prioritet vlasti	6	0.87
	Materijalne potrebe su pojačane, vlasti pomažu pomalo	3	0.44
	Potrebno je još vremena da bi se nešto videlo	6	0.87
	Klima je bolja ali nema dobre saradnje, ima više razumevanja ali nedovoljno	129	18.75
	Lakši je pristup institucijama vlasti i bolja saradnja	18	2.62
	Nacionalizam je u padu	1	0.15
	Vlasti reaguju na proteste NVO-a	4	0.58
	Kratko vreme nove vlasti	7	1.02
	Nova vlast nije ispunila očekivanja	6	0.87
	I ranije smo imali dobru saradnju	3	0.44
	Nema pretnji i nema ometanja od strane vlasti	15	2.18
	Olakšan je pristup donatorima	1	0.15
	Intenzivirani su susreti između NVO	1	0.15
	Pogrešan stav vlasti prema NVO	2	0.29
	Promenjen je odnos prema NVO	6	0.87
	Građani sve više znaju za nas i uključuju se u naše akcije	10	1.45
	Mala materijalna pomoć	2	0.29
	Otvorenije društvo	4	0.58
	Prestao je pritisak na studente i profesore	1	0.15
	Nemamo kontakt NVO - vlast	5	0.73
	Nemaju poverenje u NVO zbog ranijih dezinformacija	1	0.15
	Politički centri pokušavaju da kontrolišu NVO	1	0.15
	Nastali su nakon promena	1	0.15
	Tek počinju da rade za ovu godinu	1	0.15
	Nisu tip društva na koje bi političke promene imale uticaja	1	0.15
	Apatija studenata - nisu dovoljno uključeni u rad studentske unije	2	0.29
	DOS još uvek nije uzeo vlast u svoje ruke	2	0.29
	Više pažnje posvećuju građani invalidima	1	0.15
	Promene nisu pozitivne za ovu NVO	1	0.15
	Već su se desile neke promene	1	0.15

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 688 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 133 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih razloga (735). Struktura je računata u odnosu na 688 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih razloga

Tabela 38, Način na koji NVO ostvaruje komunikaciju sa korisnicima i aktivistima

Način	Komunikacija			
	Sa korisnicima		Sa aktivistima	
	Broj NVO-a	Struktura u %	Broj NVO-a	Struktura u %
Na redovnim sastancima	170	29.26	304	50.84
Na sastancima zakazanim po potrebi	409	70.40	454	75.92
Putem pojedinačnih prijema i razgovora	382	65.75	259	43.31
Ostalo	15	2.58	6	1.00

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 687 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 134 NVO-a nije odgovorilo (korisnici) i 673 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 148 NVO-a nije odgovorilo (aktivisti). Pojedine NVO navele su više mogućih načina (976-korisnici) i (1023-aktivisti). Struktura je računata u odnosu na 687 tj. 673 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih načina*

Tabela 39, Grupe korisnika kojima NVO pružaju usluge

	Broj NVO-a	Struktura u %
Izbeglice	214	16.37
Siromašni	216	16.53
Raseljena lica	176	13.47
Hendikepirani	153	11.71
Romi	167	12.78
Samohrane majke	81	6.20
Žene	150	11.48
Slepi	150	11.48
Ukupno	1307	100.00

**Struktura je računata u odnosu na 1307 NVO (jedna NVO pruža usluge za više grupa korisnika)*

Tabela 40, Kriterijumi određivanja grupa korisnika kojima NVO pružaju usluge

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Svima koji se obrate pružaju pomoć	201	35.89
Najniži dohoci	108	19.29
Anketiranje i istraživanje	81	14.46
Na osnovu evidencije i podataka drugih	42	7.50
Na osnovu potreba (prioriteta)	27	4.82
Zavisí od aktivnosti, misije i cilja, statuta	21	3.75
Prema starosti	20	3.57
Ograničeni projektom	19	3.39
Žene, samohrane majke	17	3.04
Studenti/učenici	16	2.86
Članovima	15	2.68
Regulisan izbeglicki status	15	2.68
Stepen invalidnosti i hendikepiranosti	21	3.75
Vrsta oboljenja, hendikepa	12	2.14
Na osnovu struke	10	1.79
Razvoj talenata, uspeh u školi	10	1.79
Donatori određuju	9	1.61
Raspoloživi resursi, ograničene finansije	9	1.61
Pomoć mladima	9	1.61
Ugroženost ljudskih prava	9	1.61
Na osnovu socijalne karte	8	1.43
Romi i romska naselja	8	1.43
Bilo kakva ugroženost	8	1.43
Statusni (socijalni, pravni, biološki, zdravstveni)	6	1.07
Deca zdrava ali socijalno ugrožena	6	1.07
Na osnovu saradnje sa drugim NVO	5	0.89
Neformalni razgovori	5	0.89
Odlukom UO	4	0.71
Nasilje (u porodici)	4	0.71
Korisnici sa posebnim potrebama, po prioritetu	4	0.71
Oni koji imaju najviše kontakata sa građanima	3	0.54
Saradnja sa opštinama	3	0.54

	Broj NVO-a	Struktura u %
Pripadnost određenoj vrsti institucije (kulturne, verske)	3	0.54
Geografski	3	0.54
Na osnovu sposobnosti za rad	3	0.54
Ljudi sa margine,	3	0.54
Prema težini problema	3	0.54
Test	3	0.54
Od slučaja do slučaja, u odnosu na životnu teškoću	3	0.54
Konkurs	3	0.54
Po stepenu obrazovanju	3	0.54
Osobe sa traumama	3	0.54
Deca bez roditelja, razvedenih roditelja	2	0.36
Savremenost istraživanja u umetnosti	2	0.36
Pripadnost u grupi NVO	2	0.36
Bolesna deca	2	0.36
Uspeh u poslu	2	0.36
Prethodno iskustvo	2	0.36
Na osnovne strukture izbeglica	2	0.36
Ekološki ugrožene vrste životinja	2	0.36
U saradnji sa školama	2	0.36
To svrha postojanja udruženja	2	0.36
Po principu otvorenog društva	2	0.36
Ostalo	32	5.71

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 560 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 261 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih načina (819).*

Struktura je računata u odnosu na 560 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih načina

Tabela 41, Kako NVO okuplja građane/aktiviste

Način	Broj NVO-a	Struktura u %
Korišćenjem medija	194	24.37
Lični kontakti, telefon	462	58.04
Putem javnih oglasa	419	52.64
Kroz aktivnosti i rad NVO	36	4.52
Leci, plakati	113	14.20
Preporuke	32	4.02
Preko elektronske pošte i web site	82	10.30
Preko članova	6	0.75
Pismima	14	1.76
Sami dolaze	25	3.14
Sopstvenim časopisom	27	3.39
Kulturne manifestacije	8	1.01
Preko Centra za socijalni rad i Crvenog krsta	2	0.25
Sindikata	20	2.51
Rad kancelarija širom Srbije	1	0.13
Istraživanjem	2	0.25
Ostalo (preko koordinatora, preko MZ)	6	0.75

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 796 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 25 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih načina (1449).

Struktura je računata u odnosu na 796 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih načina

Tabela 42, Način na koji NVO ostvaruje komunikaciju sa donatorima

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Na naš zahtev	628	80.62
Na poziv donatora	311	39.92
Nismo imali saradnju, niko nije bio zainteresovan, nismo imali donatore	62	7.96
Preko preporuka, posrednika, lični kontakt, pomoću drugih NVO	41	5.26
Oglašanim konkursom	28	3.59
Preko Interneta, Web site, E-mail, telefon, prop. materijal	18	2.31
Slanjem projekata, prijavljujemo se za projekte	10	1.28
Na konferencijama, seminarima, skupovima, simpozijumima	7	0.90
Sredstva od mreže, lična sredstva, upravni odbori su donatori	6	0.77
Susreti, putovanja, posete	3	0.39
Imamo dva donatora, ugovorom	2	0.26
Uglavnom je nedovoljna pomoć	2	0.26
Neformalno lobiranje	1	0.13
Tražanjem adekvatnog partnera	1	0.13
Prilikom sprovođenja i evaluacije projekata	1	0.13

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 779 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 42 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih načina (1121).

Struktura je računata u odnosu na 779 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih načina

Tabela 43, Da li su zadovoljni dosadašnjom saradnjom sa donatorima

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Bez odgovora	87	...
Da	346	47.14
Ne	183	24.93
Delimično	205	27.93
Ukupno	821	...

*Struktura je računata u odnosu na broj NVO-a koje su dale odgovor

Tabela 44, Šta biste promenili u saradnji sa donatorima

	Broj NVO-a	Struktura u %/*
Konkretnija i jednostavnija saradnja, direktan kontakt sa donatorima	218	32.39
Bolje upoznavanje sa konkretnim problemima, temeljniji pristup	202	30.01
Ništa	104	15.45
Menjali bi donatore, funkcionisanje donatora javni konkurs	101	15.01
Više novca, bolje raspoređivanje novca, daju novac a treba oprema	81	12.04
Modele aplikacije, više fleksibilnosti manje demokratije	41	6.09
Sigurnost finansiranja, produženje rokova, dugoročna saradnja	28	4.16
Strožiji kriterijum davanja grantova, provera NVO	21	3.12
Finansiranje programskih akcija	19	2.82
Nisu imali donatore	16	2.38
Odnos prema novim NVO i manje poznatim NVO	11	1.63
Veću zainteresovanost donatora	11	1.63
Pravljenje strategije donatora, inicijativa, ne odgovaraju na zahteve	8	1.19
Stručnost donatora, donošenje pogrešnih odluka	7	1.04
Malo ima donatora, više donatorskih konferencija	7	1.04
Veću ažurnost konkretne NVO	6	0.89
Formiranje manjih programa i distribucija novca NVO	6	0.89
Profesionalniji odnos zasnovan na ekonomskim principima	5	0.74
Uvesti da se projekti rade na dva jezika	4	0.59
Mnogo toga	3	0.45
Kontakt na višem nivou	2	0.30
Finansiranje programa koji će osamostaliti našu NVO	2	0.30
Ostalo	21	3.12

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 673 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 148 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više odgovora (924).

Struktura je računata u odnosu na 673 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih odgovora

Tabela 45, Kontakti NVO sa vlastima

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Bez odgovora	14	...
Često	165	20.45
S vremena na vreme	376	46.59
Retko	158	19.58
Nikada	108	13.38
Ukupno	821	...

**Struktura je računata u odnosu na broj NVO-a koje su odgovorile (807)*

Tabela 46, Način na koji NVO-i komuniciraju s vlastima

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Traže prijem	443	62.75
Neformalno	279	39.52
Sastanci na poziv vlasti	243	34.42
Na javnim skupovima	168	23.80
Poštom	163	23.09
Sastanci u NVO	110	15.58
Ostalo	37	5.24

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 706 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 115 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih načina (1443).*

Struktura je računata u odnosu na 706 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih načina

Tabela 47, Način na koji NVO ostvaruje komunikaciju sa građanima

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Učešćem predstavnika u radio emisijama	556	70.20
Učešćem predstavnika u TV emisijama	515	65.03
Organizovanjem javnih tribina i okruglih stolova	410	51.77
Uz pomoć drugih sredstava informisanja	383	48.36
Plakati	381	48.11
Putem prijema i razgovora o određenim pitanjima	317	40.03
Oglasi	249	31.44
Organizovanjem redovnih konferencija za štampu	202	25.51

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 792 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 29 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih načina (3013).

Struktura je računata u odnosu na 792 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih načina

Tabela 48, Vrste pomoći koje su NVO pružale građanima

Vrste pomoći građanima	Broj NVO-a	Struktura u %*
Pružanje humanitarne pomoći	182	27.87
Pravna pomoć	106	16.23
Razni vidovi edukacije	102	15.62
Intelektualna, savetodavna, posrednička i stručna pomoć	92	14.09
Informacije, mediji	82	12.56
Medicinska, psihosocijalna pomoć	63	9.65
Sportsko-ekološke manifestacije	60	9.19
Organizacija seminara o NVO, publikacije, tribine, bilteni	43	6.58
Kultura	36	5.51
Pomoć samohranim majkama i deci	29	4.44
Donacije lokalnih projekata, rešavanje lokalnih problema	23	3.52
Animiranje žena za zaštitu ljudskih prava	16	2.45
Zbrinjavanje izbeglica i njihov povratak	16	2.45
Dodatno, alternativno obrazovanje, stipendiranje studenata, kursevi iz raznih oblasti, priprema za upis na fakultet	13	1.99
Edukacija mladih, rešavanje problema mladih i omladine, studenata	11	1.68
Nisu još uvek, nije njihovo da pružaju pomoć	11	1.68
Razvoj porodice i pomoć roditeljima	7	1.07
Ne u poslednje vreme, ništa	6	0.92
Podizanje nivoa svesti o građanskom društvu	5	0.77
Multietnička pitanja, intervencije, konsultacije, saradnja sa manjinama	5	0.77
Briga o starijima	5	0.77
Sve vrste pomoći Romima	5	0.77
Promovisanje evropskih vrednosti, uvođenje u Evropski način života	4	0.61
Lobiranje	4	0.61
Sve vrste pomoći koje mogu da pruže	4	0.61
Preduzetništvo, povezivanje sa privrednicima	3	0.46
Dobra volja i duhovno prosvetčivanje	3	0.46
Po potrebi, razumevanje za njihove potrebe	3	0.46

Vrste pomoći građanima	Broj NVO-a	Struktura u %*
Ustupanje prostorija	3	0.46
Mogućnost da konkurišu sa projektima	2	0.31
Fotokopiranje	2	0.31
Moralna pomoć	2	0.31
Pomoć žrtvama nasilja u porodici	2	0.31
Ostalo	14	2.14

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 653 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 158 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više pomoći (964).*

Struktura je računata u odnosu na 653 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja pomoći

Tabela 49, Da li ocenjujete da je neophodno da vaša NVO nastavi rad iz prethodnog perioda

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Bez odgovora	17	...
Sa istim obuhvatom aktivnosti	111	13.81
Smanjenim obuhvatom aktivnosti	21	2.61
Povećanim obuhvatom	672	83.58
Ukupno	821	...

**Struktura je računata u odnosu na 804 NVO-a koje su dale odgovor*

Tabela 50, Šta NVO mogu da ponude drugim NVO

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Individualna iskustva, iskustvo i saradnja u poslovima za koje su kompetentni	230	28.71
Ekspertska pomoć i edukacija, saveti, ideje i programe, znanje i iskustvo stranih studenata	118	14.73
Rezultate istraživanja na terenu, akcije, projekti, bazu podataka, informacije	67	8.36
Edukacija, znanje, trening	66	8.24
Pomoć u razvoju demokratije, projekte iz oblasti zaštite i unapređenja ljudskih prava	63	7.87
Saradnja na polju kulture i obrazovanja, pomoć na unapređenju kulturnog života u gradu	57	7.12
Pomoć u razvoju grada u zdravstvenim, ekološkom i edukativnom pogledu	52	6.49
Humanitarni rad, entuzijizam, saradnja u humanitarnim akcijama	45	5.62
Rešavanje problema lokalne samouprave	39	4.87
Sve što traže, svaka vrsta saradnje	39	4.87
Ideje članova, samostalnost, principijelnost, toleranciju, timski rad, otvorenost	37	4.62
Saradnja sa NVO	37	4.62
Intelektualne usluge, pomoć u strateškom planiranju, pisanju projekata	30	3.75
Pomoć u sprovođenju projekata ženske emancipacije, edukacija za žene iz institucija	27	3.37
Pružanje zdravstvenih usluga i zdravstvene zaštite	26	3.25
Veću osetljivost prema problemima invalida	26	3.25
Ljudstvo	23	2.87
Stručno usavršavanje kadrova koji rade u institucijama	20	2.50
Medijska podrška, PR, stvaranje političkog imidža, kontrola medija	19	2.37
Rešavanje problema raseljenih lica, edukacija izbeglica, nestala lica, manjine	18	2.25

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Programne pomoći Romima u svim oblastima života	16	2.00
Međunarodne kontakte, projekte uključenja u Evropsku uniju	15	1.87
Tehnička podrška u razvoju, logistika	13	1.62
Zdravstvena edukacija	12	1.50
Briga o porodici	9	1.12
Nacrte zakona u oblasti lokalne samouprave i u drugim oblastima, povraćaj imovine	8	1.00
Projekte za razvoj preduzeća, uspostavljanje kontakta sa vlasnicima malih i srednjih preduzeća	8	1.00
Projekat za rešavanje socijalnih problema, ugroženi ljudi, socijalna zaštita	6	0.75
Nedostatak opreme, prostora i pomoći	6	0.75
Bolji uslovi u zajedničkoj saradnji u oblasti poljoprivrede	4	0.50
Sposobne i talentovane mlade ljude	3	0.37
Tranzicija	3	0.37
Kvalitetnu obuku o tehnikama aktivnog slušanja	3	0.37
Alternativne programe i projekte, pronalazaštvo	2	0.25
Uvid u rad drugih NVO kroz servis informacija	2	0.25
Ostalo	13	1.62

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 801 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 20 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih stvari (1170).

Struktura je računata u odnosu na 801 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih stvari

Tabela 51. Šta NVO mogu da ponude lokalnoj vlasti

	Broj NVO-a	Struktura u %*
Ekspertska pomoć i edukacija, saveti, ideje i programe, znanje i iskustvo stranih studenata	96	12.68
Unapređenje, rešavanje problema lokalne samouprave, pomoć u rešavanju problema	89	11.76
Individualna iskustva i saradnja u poslovima za koje su kompetentni	87	11.49
Rezultate istraživanja na terenu, akcije, projekti, bazu podataka	72	9.51
Pomoć u razvoju demokratije, projekti iz oblasti zaštite i unapređenja ljudskih prava	65	8.59
Saradnja na polju kulture i obrazovanja, pomoć u unapređenju kulturnog života u gradu	59	7.79
Pomoć u razvoju grada u zdravstvenim, ekološkom i edukativnom pogledu	51	6.74
Humanitarni rad, entuzijizam, saradnja u humanitarnim akcijama	45	5.94
Utvrdjivanje prioriteta kada su u pitanju mladi i njihove potrebe	45	5.94
Edukacija, znanje, trening	44	5.81
Nacrti u oblasti lokalne samouprave, nacrti i u drugim oblastima, povraćaj imovine	27	3.57
Ideje članova, samostalnost, toleranciju, timski rad, otvorenost	26	3.43
Intelektualne usluge, pomoć u pisanja projekata	26	3.43
Sve što traže, svaka vrsta saradnje	25	3.30
Kritični stav prema samoj vlasti	24	3.17
Programe pomoći Romima u svim oblastima života	23	3.04
Međunarodne kontakte, projekte uključenja u Evropsku uniju	23	3.04
Pomoć u sprovođenju projekata ženske emancipacije, edukacija za žene iz institucija	23	3.04
Pomoć oko realizacije projekata	22	2.91
Stručno usavršavanje kadrova koji rade u institucijama	21	2.77
Raseljena lica, edukacija izbeglica, nestala lica, manjine	19	2.51

	Broj NVO	Struktura u %*
Projekat rešavanje socijalnih problema, ugroženi, socijalna zaštita	19	2.51
Zdravstvena edukacija	15	1.98
Ljudstvo	15	1.98
Pružanje zdravstvenih usluga i zdravstvene zaštite	15	1.98
Medijska podrška, PR, stvaranje političkog imidža, kontrola medija	11	1.45
Projekte razvoj preduzeća, uspostavljanje kontakta sa vlasnicima malih i srednjih preduzeća	10	1.32
Saradnja sa NVO	7	0.92
Edukacija administracije	6	0.79
Briga o porodici	6	0.79
Tim za promenu uticaja na životnu sredinu	6	0.79
Sposobne i talentovane mlade ljude,	5	0.66
Tehnička podrška u razvoju, logistiku	5	0.66
Tribine, predavanja	4	0.53
Bolji uslovi u zajedničkoj saradnji u oblasti poljoprivrede	3	0.40
Ljude u radu sa starima	2	0.26
Predlozi za decentralizaciju odlučivanja	2	0.26
Alternativne programe i projekte, pronalazaštvo	2	0.26
Informacije važne za održivi razvoj	2	0.26
Reorganizaciju zdravstvenog sistema	2	0.26
Nedostatak opreme, prostora i pomoći	2	0.26
Organizovanje volonterskih delatnosti	2	0.26
Savetodavne i istraživačke usluge vezane za pol, aktivnost i odluke	2	0.26
Uvid u rad drugih NVO kroz servis informacija	2	0.26
Ostalo	10	1.32

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 757 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 64 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više mogućih stvari (1067).

Struktura je računata u odnosu na 757 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od broja navedenih stvari

Tabela 52, Stručni timovi koji postoje u NVO za analizu i rešavanje problema

Tim	Broj NVO-a	Struktura u %*
Nijedan	283	36.47
Problematika ekologije, ekološki marketing, urbana i ruralna ekologija	141	18.17
Pravo, međunarodno humanitarno pravo	86	11.08
Edukacija, obrazovanje, dokvalifikacija	54	6.96
Psihologija i pedagogija	45	5.80
Ekonomija	41	5.28
Kulturne manifestacije, kultura	40	5.15
Zdravstvo	39	5.03
Istraživanje, psihosocijalna istraživanja, analiza javnog mnjenja	35	4.51
Analiza zakona dečijih prava, analiza i rad na porodičnim odnosima	27	3.48
Analiza zakona ženskih prava	26	3.35
Humanitarna pomoć i humanitarni rad	26	3.35
Mediji, novinari	19	2.45
Stručni tim za poljoprivredu i privredu	18	2.32
Analiza prava manjina, rad sa etničkim grupama	18	2.32
Rešavanje stručnih problema	18	2.32
Zaštita kulturnih dobara, urbanizam	16	2.06
Civilno društvo	16	2.06
Rad NVO	15	1.93
Međunarodna kulturna saradnja i razmena	13	1.68
Problemi mladih, maloletničko prestupništvo	12	1.55
Analiza zakona lokalne samouprave	11	1.42
Za sve oblasti	10	1.29
Arheologija, astronomija, biologija, speleologija	10	1.29
Informisanje i pomoć izbeglicama i raseljenim licima i podaci o njima	10	1.29
Politikologija	9	1.16
Odnosi s javnošću	9	1.16
Menadžment	8	1.03
Pronalazaštvo i prirodna i tehnička istraživanja	7	0.90
Prosveta	7	0.90
Analiza problema narkomanije i alkoholizma	6	0.77
Problemi tranzicije	4	0.52

Tim	Broj NVO-a	Struktura u %*
Problemi ratnih i vojnih invalida	3	0.39
Stručni tim za geologiju	3	0.39
Uvođenje bescarinske zone	2	0.26
Rad sa sindikatima	2	0.26
Izdavaštvo	2	0.26
Demografija	1	0.13
Gerontologija	1	0.13
Video produkcija	1	0.13
Internet, informatika	1	0.13

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 776 NVO-a je dalo pozitivan odgovor na pitanje a 45 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više timova (1095).*

Struktura je računata u odnosu na 776 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od njihovog broja timova

Tabela 53, Seminari u organizaciji NVO-a koje su aktivisti, volonteri i zaposleni pohađali

Vrste seminara	Broj NVO-a	Struktura u %*
Stručni seminari vezani za rad NVO	89	21.45
Seminari vezani za razvoj civilnog društva i ljudskih prava	82	19.76
Seminari ekologije	51	12.29
Seminari o zdravlju, psihosocijalna pomoć	50	12.05
Istraživačke stanice, seminari iz naučnih oblasti	34	8.19
Nenasilna komunikacija i konstruktivno rešavanje problema	34	8.19
Novinarska škola, odnos s medijima, marketing	30	7.23
Seminari o ženskim pravima	30	7.23
Seminari iz umetnosti, kulturne manifestacije	26	6.27
Seminari o pravima deteta, seminari za roditelje	21	5.06
Rad sa volonterima	19	4.58
Kurs pisanja i realizacija projekata	18	4.34
Seminari na temu humanitarnog rada	18	4.34
Seminari o preduzetništvu, biznis plan, marketing	17	4.10
Kurs računara	16	3.86
Omladinske škole, radionice, interaktivna nastava	14	3.37
Seminari o multietničkoj toleranciji	9	2.17
Evropa, svet, integracija	9	2.17
Kurs stranog jezika	6	1.45
Regionalna, ekonomska i međusektorska saradnja	6	1.45
Akaderske studije	4	0.96
Seminari za revitalizaciju sela	3	0.72
Seminari vezani za sindikate	3	0.72
Korupcija	2	0.48
Podizanje kvaliteta uprave	2	0.48
Socijalna uloga teatra	2	0.48
Ostalo	5	1.20

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 415 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 406 NVO-a nije odgovorila. Pojedine NVO navele su više seminara (600).

Struktura je računata u odnosu na 415 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od njihovog broja seminara

Tabela 54, Seminari u organizaciji drugih NVO-a ili posebnih institucija koje su aktivisti, volonteri i zaposleni pohađali

Vrsta seminara	Broj NVO-a	Struktura u %*
Civilno društvo	274	44.63
Razvoj NVO	170	27.69
Stručni seminari	116	18.89
Seminari ekologije	54	8.79
Seminari o pravima žena	54	8.79
Humanitarni rad	46	7.49
Seminari za roditelje, rad sa decom	35	5.70
Mediji	28	4.56
Integracija u EU, svet	22	3.58
Odnos zdravstva i lokalne zajednice	9	1.47
Seminari psiho-socijalne pomoći	8	1.30
Lokalna samouprava, zajednica i razvoj	5	0.81
Seminari o korupciji	3	0.49
Seminari o zdravstvu, seminari o AIDS-u	3	0.49
Uloga pozorišta	2	0.33
Ostalo	1	0.16

*Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 614 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 207 NVO-a nije odgovorila. Pojedine NVO navele su više seminara (830).

Struktura je računata u odnosu na 614 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od njihovog broja seminara

Tabela 55, Vrste edukacija potrebne NVO-u

Vrste edukacije	Broj NVO-a	Struktura u %*
Rad NVO sektora	332	47.76
Dokvalifikacija, rad na računar, strani jezici	238	34.24
Mediji, odnosi s javnošću	68	9.78
Ekologija, zdrava hrana i zaštita ptica	54	7.77
Razvoj civilnog društva	42	6.04
Pravna pomoć, evropski standardi zakonodavstva	40	5.76
Seminari iz oblasti medicine	31	4.46
Ekonomija	31	4.46
Sve	27	3.88
Humanitarni rad, socijalni rad	23	3.31
Nije potrebno	23	3.31
Kulturno obrazovanje	18	2.59
Unapređenje porodice, dečija prava	11	1.58
Ženska prava	11	1.58
Razvoj lokalne zajednice	10	1.44
Interkulturalnost, multikulturalnost, manjinska prava	9	1.29
Iz oblasti poljoprivrede	7	1.01
Rad sa izbeglicama i raseljenim licima	6	0.86
Školovanje Roma i njihova prava	3	0.43
Rad vaspitača u otežanim uslovima	2	0.29
Oblast teologije	2	0.29
Iz upravljanja	1	0.14
Međunarodni odnosi	1	0.14
Stručni seminari	1	0.14

**Od ukupnog broja anketiranih (821 NVO-a), 695 NVO-a je dalo odgovor na pitanje a 126 NVO-a nije odgovorilo. Pojedine NVO navele su više vrsta edukacija (991).*

Struktura je računata u odnosu na 695 NVO-a tj. u odnosu na broj NVO koje su odgovorile, nezavisno od njihovog broja edukacija

Tabela 56, Znanje stranih jezika

	Znanje stranih jezika			
	Zaposlenih		Aktivista	
	N	%	N	%
Ne govore ni jedan strani jezik	26	11.02	41	6.33
Govore jedan svetski jezik	135	57.20	423	65.28
Govore više svetskih jezika	75	31.78	184	28.40

**Struktura je računata u odnosu na broj NVO koje su dale odgovor (236 NVO-a za zaposlene i 648 NVO-a) za aktiviste*

Tabela 57, Znanje i rad na kompjuteru

	Znanje stranih jezika			
	Zaposlenih		Aktivista	
	N	%	N	%
Odlično	86	152	36.44	23.68
Zadovoljavajuće	126	418	53.39	65.11
Ne koriste kompjutere	24	72	10.17	11.21

**Struktura je računata u odnosu na broj NVO koje su dale odgovor (236 NVO-a za zaposlene i 642 NVO-a) za aktiviste*

Tabela 58, Raspored NVO-a u Srbiji

Regioni	Broj NVO-a po regionima	NVO-a po regionima u %
Uža Srbija (ukupno)	619	75.40
Beograd	314	38.25
Vojvodina	202	24.60
Srbija bez Kosova i Metohije - ukupno	821	100.00

Tabela 59, Raspored NVO-a po regionima Srbije

Regioni	Broj NVO-a po regionima	NVO-a po regionima u %
Beograd	314	38.25
Vojvodina	202	24.60
Južna Srbija	80	9.74
Centralna Srbija	77	9.38
Zapadna Srbija	50	6.09
Istočna Srbija	43	5.24
Sandžak	29	3.53
Severoistočna Srbija	26	3.17
Ukupno	821	100.00

Autori

Tim za koordinaciju NGO Policy Group:

mr Sanja Nikolin (šef programa, Katolička služba pomoći)

Nataša Vučković (Direktor, Centar Fond za demokratiju - pravnik, iskustvo u obrazovanju za demokratiju)

Žarko Paunović (Direktor, Centar za razvoj neprofitnog sektora - političke nauke, analize i razvoj NVO)

dr Refik Šecibović (profesor, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Predsednik Skupštine Beogradske otvorene škole - ekonomska geografija i alternativno obrazovanje).

Učesnici okruglih stolova NGO Policy Group

Na šest regionalnih sastanaka o razvoju neprofitnog sektora u Srbiji učestvovalo je oko 200 predstavnika iz 117 nevladinih organizacija i to: ACCD (Zrenjanin), ANIMA (Kragujevac), AQUA, (Vrnjačka Banja), Balkanska inicijativa (Knjaževac), Beogradski centar za ljudska prava (Kraljevo), Boom (Bor), Centar SRCE (Novi Sad), Centar za demokratske aktivnosti (Leskovac), Centar za kreativni razvoj i prava deteta (Kraljevo), Centar za mir, sigurnost i toleranciju (Vranje), Centar za podsticaj prirodnog rasta i razvoja Hrast (Niš), Centar za razvojne promene - Gradska kuća (Leskovac), Centar za unapređenje lokalne samouprave (Zrenjanin), CeSID - regionalna kancelarija Zaječar, CeSID - regionalna kancelarija Zrenjanin, CeSID regionalna kancelarija Kraljevo, CORPS (Leskovac), CREDO (Leskovac), CULT - Pokret za lokalni razvoj (Grdelica), DEMES (Prijepolje), Demokratska internacionalna akcija (Bosilegrad), Distrikt 0230 (Kikinda), Društvo intelektualaca "Braća Tan" (Bečež), Društvo srpsko-makedonskog prijateljstva (Zrenjanin), Dunavska liga (Donji Milanovac), Edukacioni centar (Leskovac), Eko-baza Jug (Vlasotince), Ekološki pokret "Ibar" (Kraljevo), Ekološki pokret "Justinijan" (Lebane), Ekološki pokret "Plavi Dunav" (Negotin), Ekološki pokret "Vlasina" (Vlasotince), Ekološki pokret Rume (Ruma), Ekološki svet (Trstenik), Ekološko društvo "Car Stefan Dušan Silni" (Kraljevo), Ekološko društvo "Dragačevo" (Guča), Eko-pokret "Panonska zora" (Zrenjanin), Evropski pokret u Srbiji lokalno veće Kikinda, Evropski pokret u Srbiji lokalno veće Kraljevo, Evropski pokret Zrenjanin, Fond za razvoj političke kulture (Kragujevac), Forum civilne akcije "Forca" (Požega), Forum NVO (Kraljevo), Forum za edukaciju mladih (Leskovac), Forum za građanska prava (Niš), G 17 Plus - kancelarija Zrenjanin, G 17 Plus kancelarija Kragujevac, GEA (Knjaževac), Građanska čitaonica "Linqua" (Kraljevo), Građanska čitaonica "Pirgos" (Pilot), Građanska inicijativa (Niš), Građanski forum (Novi Pazar), Građanski parlament "Za Zrenjanin" (Zrenjanin), Green Place (Kikinda), Helsinški odbor za ljudska prava - Sandžak (Novi Pazar), Horizonti (čaćak), Humanitarni centar za integraciju i toleranciju (Novi Sad), Humanitarni centar zaštita i unapređenje mentalnog zdravlja i stručne kriterijume (Pančevo), KG Forum (Kragujevac), Klub ekologa Paun (Zrenjanin), Kolo srpskih sestara (Kragujevac), Liga prijateljstva Roma Srbije (Kruševac), Meduopštinsko udruženje multipleks skleroze (Zaječar), Multietnički pokret (Pilot), Narodni parlament (Leskovac), NGO Millennium (Kragujevac), NITI (Trstenik), Novosadska novinarska škola (Novi Sad), Novosadski humanitarni centar (Novi Sad), NVO "Sveti Đorđe" (Kragujevac), NVO Centar (Zrenjanin), NVO Centar Sombor, NVO Inicijativa (Bosilegrad), NVO Porečje (Vuče), Odbor za ljudska prava (Bor), Odbor za ljudska prava (Leskovac), Odbor za ljudska prava (Negotin), Odbor za ženska ljudska prava (Bor), Otpor (Zrenjanin), Otvorena vrata (Subotica), Otvorene perspektive (Subotica), Otvoreni univerzitet (Subotica), Partnerstvo za demokratske promene (Kraljevo), Pokret sa margine (Kraljevo), Polet (Kraljevo), Postpesimisti (Niš), Protecta (Niš), Romano Alav (Kruševac), Romski informativni centar (Kragujevac), Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda (Novi Pazar), Sigma (Kikinda), Škola mira (Kragujevac), Školski parlament (Leskovac), SOS telefon (Kraljevo), Srpski spasilački tim (Knjaževac), Timočki klub (Zaječar), Udruženje distrofičara srednjeg i severobanatskog okruga (Kikinda), Udruženje građana "Srećno" (Knjaževac), Udruženje građana "Zdrav život", Udruženje građana dobre volje Pek (Majdanpek), Udruženje građana ženski klub (Zrenjanin), Udruženje likovnih umetnika (Kraljevo), Udruženje majki (Zaječar), Udruženje ratnih veterana (Knjaževac), Udruženje za zaštitu mentalnog zdravlja porodica "Psihofon" (Novi Sad), Udruženje za zaštitu Stare planine (Pilot), Udruženje žena "Čilim" (Pilot), Urbani centar za kreativni razvoj dece i omladine (Kragujevac), Urban-In (Novi Pazar), Uzički centar za ljudska prava i demokratiju (Užice), VALCOOP Udruženje za razvoj preduzetništva (Subotica), Vox Humana (Subotica), ženska alternativa (Sombor), ženske građanske inicijative (Kraljevo), ženski aktiv - Narodni parlament (Leskovac), ženski biznis klub (Kikinda), ženski klub (Knjaževac), Zrenjaninska inicijativa naš grad (Zrenjanin).